

SOURCES OF ORIENTAL LANGUAGES AND LITERATURES

14

Edited by Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin

TURKISH SOURCES XII

ŞEM' Ü PERVÂNE

FEYZÎ ÇELEBÎ

(A Seventeenth Century Ottoman Mesnevi
in Syllabic Meter)

Text, Interpretation and Facsimile
by

Gönül A. Tekin

Published at
The Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University
1991

Kayıt edildi
tarih: 1991

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARININ KAYNAKLARI

14

Yayınlayanlar: Şinasi Tekin • Gönül Alpay Tekin

TÜRKÇE KAYNAKLAR XII

ŞEM' Ü PERVÂNE

FEYZÎ ÇELEBÎ

(XVII. yüzyılda hece vezniyle yazılmış bir mesnevî)

İnceleme - Metin - Tıpkıbasım

Hazırlayan
Gönül A. TEKİN

Yayınlandığı yer
Harvard Üniversitesi
Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü
1991

Copyright ©1991 by the editors
All rights reserved

Bütün telif hakları yayınlayanlara âittir

İÇİNDEKİLER . CONTENTS

I. Eser ve Tahlili, s.1-35:

1. Eserin tavsifi ve Feyzî Çelebi hakkında bilgiler (1-5).
2. Şem^c ü Pervâne'nin tahlili; imaj ve motifleri; N. Dāye'nin Mirşādü'l-ʿibād'ı ile ilişkisi (6-27).
3. Bu araştırmada söz konusu olan imaj ve motiflerden Pervâne'nin anlamı ve menşei (27-35).

II. Şem^c ü Pervâne'nin tenkidli metni, s. 36-96.

III. Şem^c ü Pervâne'nin tıpkıbasımı, s. 97-157.

Managing Editor and Composer
of the Series
Carolyn I. Cross

Cover by
Nan Freeman and Feridun Özgören

Library of Congress Catalog Card Number 70-131003

This volume has been partially subsidized by The
Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University

I. Eser ve tahlili

1. Eserin tavsifi ve Feyzî Çelebi hakkında bilgiler.

Şem' ü Pervâne, Feyzî mahlaslı bir şâir tarafından yazılmıştır. Asıl adı ve kimliği hakkında şuara tezkirelerinde hiç bir bilgiye rastlanmamıştır. Onun hakkındaki bütün bilgimiz sadece mesnevisinin başında bulunan kendi ifadesine dayanmaktadır.

Eserin başında 1^bde kitabın ve şâirin ismi “Kitâb-ı Şem' ü Pervâne yâ te'lif-i Feyzî Çelebî gûfira zunûbuhu temmet” şeklinde belirtilmiştir. Bu başlıktan anladığımıza göre Feyzî'nin ünvanı Çelebidir. İlk münâcat bölümünün sonunda Feyzî bizzat kendisi mahlasını açıklar.

27: Zihî kudret Feyzîyâ Rabbü'l-vedûd
On sekiz biñ 'âlemi itdi mevcûd

Eserin ikinci münâcatı olan XIV. bölümünde Feyzî yine mahlasını zikreder.

263: Feyzî bî-çāreye merhāmet kıl
Muştafā şerī'atin hidāyet kıl

Ayrıca eserde bulunan beş gazeldeki yalnız 4.de Feyzî'nin mahlası bulunmamaktadır.

Şem' ü Pervâne'nin XI. bölümü devrin hükümdarına ayrılmıştır. Bu bölümün başlığı şöyledir:

Der evşāf-ı ḫalīfe-i rûy-ı zemīn zübde-i Âl-i 'Osmān Sultānū'l-berreyn ve Ḥākānū'l-bahreyn Sultān Aḥmed ibn-i Sultān Meḥmed Ḥān [vr.6^b].

Sultan Ahmed'in adını tekrar şu beyitte görüyoruz:

164: Şāhib-i seyf ol kahramān-ı cihān
Pāk nijād Sultān Aḥmed Ḥān

Görüldüğü gibi yukarıdaki son mısra da hükümdarın adı Aḥmed olarak yazılmıştır ama bin Meḥmed ifadesi bulunmamaktadır. Onbirli hece veznini kullanan şâirin bu mısraı sekiz hecelidir. Eğer bu mısraa “bin Meḥmed” eklenirse, vezin tamamlanacaktır. Belki de bu ifade müstensih tarafından unutulmuştur. Bu eser tek nüsha olduğuna göre, belki de Şem' ü Pervâne şâirin kendi eliyle yazılmıştır. Bu hususta eserin sonu eksik olduğu için hiç birşey söylenemez. Ancak Feyzî bu nüshayı kendi eliyle yazmış olsa bile, onun da “bin Meḥmed”i unutmış olması ihtimal dâhilindedir. Zira bu metin pek dikkatli yazılmış bir metin değildir.

Şâirin Şem' ü Pervâne'yi hükümdarın cülûsu sırasında yazdığını da şu ifadelerden anlıyoruz:

166: Fitne-i pür-āşûb itmîşken gerdûn
Taḥta culûs itdi şanki Ferīdûn

Ayrıca aşağıdaki beyitlerden anlaşılacağı gibi bu hükümdarın cülûsu sırasında veya biraz öncesinde memlekette bazı karışıklıklar olmuştur. Dış dünya ile de münasebetler pek iyi değildir. Zira hükümdar sefere hazırlanmaktadır:

165: 'Azim itseñ eger devrāna sefer
Ḥızır nebī saña olupdur reh-ber
167: Kimini ḫahruñla eyledüñ helāk
Kimisini tiyguñ itdi sīne-çāk

Fakat daha sonraki ifadelerden anlaşıldığına göre hükümdar tahta geçer geçmez, tekrar memlekette kanunları yürürlüğe koymuş ve devletin kontrolünü yeniden sağlamıştır (b. 167-170). XII. bölümde hükümdara dua eden şâir, bu hükümdarın âsitanesini zamanın şâirleri için tek ve yegâne başvurulacak yer olarak belirtir. Böyle bir karışıklık devrinde tahta çıkıp, memlekete adâlet ve düzen getirmiş olan ve aynı zamanda sanatçı ve şâirleri koruyan, destekleyen Ahmed bin Meḥmed hangi Osmanlı hükümdarıdır?

Osmanlı İmparatorluğunda üç tane Ahmed adlı hükümdar vardır. Bunlardan II. Ahmed (1691-1695)'in babası Sultan İbrahim (1640-1648) olduğu için şâirimizin övdüğü hükümdar II. Ahmed olamaz.

III. Mehmed (1595-1617)'in oğlu olan I. Ahmed (1603-1614) Feyzî'nin övdüğü hükümdar olabilir. Zira III. Mehmed devri Anadolu'da Celâli isyanlarının fazlalaştığı, İstanbul'da yeniçeri isyanlarının başladığı ve Avrupa'ya yapılan seferlerin pek çoğunun başarısızlıkla sonuçlandığı bir devirdir.¹ Özellikle Zorba isyanı denen ve sipahilerin, son zamanlarda savaşlarda başarısızlığa uğrayan devşirme yeniçerilere karşı duydukları husumetin bir tepkisi olarak ortaya çıkan bu isyan da yine III. Mehmed devrine rastlamaktadır.² İşte böyle karışık bir durumda tahta çıkan I.Ahmed, Fatih Sultan Mehmed'in salatanat verâseti ile ilgili kanunnâmesine rağmen kardeşi Mustafa'nın (daha sonra I. Mustafa olarak tahta geçmiştir) hayatını bağışlamıştır.³ Ayrıca Sultan I. Ahmed, Bahtî mahlası ile şiirler yazmış iyi bir şâirdir⁴ ve hükümdar olur olmaz da Lehistan seferine çıkmıştır. Bütün bu tarihî veriler, Şem' ü Pervâne şâirinin anlattıklarıyla tam bir uygunluk içindedir.

Ancak IV. Mehmed (1648-1684)'in oğlu III.Ahmed (1703-1730) de Feyzî'nin övdüğü hükümdar olabilir. Zira Lâle Devri'nin başlarında yine memlekette karışıklıklar vardır. III. Ahmed de sanat ve şiirden anlayan, Necib mahlasıyla kendisi de şiirler yazan bir hükümdardır.⁵ Fakat III.Ahmed'in, Feyzî'nin övdüğü hükümdar olmadığına dâir kuvvetli bir delil metnin içinde bulunmaktadır. Zira Feyzî, mesnevîsinin XIII. bölümünde Şem' ü Pervâne'yi Niğbolu Mutasarrıfı Mehmed Paşanın adına yazdığını söylemektedir. Feyzî'nin anlattığına göre, Mehmed Paşa cömert, âdil, marifet sahibi, sanat ve edebiyattan anlayan bir insandır. Feyzî'nin ilim tahsil etmesinde büyük rolü olmuştur. Onun yanında yaşadığı müddetçe Feyzî en ufak bir sıkıntı bile çekmemiştir. Aşağıdaki beyitlerde bu ifadeleri görüyoruz:

- 196: Sâyesinde iderdüm aña hizmet
Hadden efvün eyledi baña izzet
- 197: Kerem ile iderdi gönülümü handân
Ma'rifet ehlini iderdi ihsân
- 198: Haşılı eylerdi baña terbiyet
Ol sebebden buldı gönülüm cem'iyet
- 199: Cümleden dağı ol 'âlî neseb
'İlmi tahşil itmege oldı sebeb.

Niğbolu beyi olan bir Mehmed Paşanın, 1620 yılında Silistre Vâlisi ve Buğdan serdarlığına tayin edilen İskender Paşanın maiyyetinde Yaş civarında Lehistan ordusuna karşı savaşmış olduğunu biliyoruz.⁶

Kendisi Sarmısak ya da Tiryakî Mehmed Paşa olarak tanınmıştır. Buna göre Tiryakî Mehmed Paşa II. Osman (1618-1622) devrinde hâlihazırda Niğbolu beyi olarak görünüyor. Onun II. Osman'dan önce hükümdar olan I. Ahmed (1603-1617) devrinde, hatta I. Ahmed'in cülûsı sırasında yine Niğbolu beyi veya mutasarrıfı olarak Niğbolu'da bulunmuş olduğunu düşünmek herhâlde yanlış olmaz. Şu hâlde şâir Feyzî eserini I.Ahmed'in cülûsı sırasında (1603) veya bu olaydan hemen sonra yazmış ve Niğbolu mutasarrıfı Tiryakî Mehmed Paşaya ithaf etmiş olabilir.

Feyzî'nin hayatı hakkında bildiklerimiz yukarıdaki bilgilerden ibarettir. Hiçbir şüara tezkiresinde zikredilmemesinin sebebi, belki de onun hakikî anlamda bir divan şâiri olmamasından ötürüdür. Gerçi Feyzî, divan edebiyatının klâsik konularından sayılan Şem' ü Pervâne'yi eserinde işlemiş ve divan edebiyatının nazım şekli olan mesnevîyi tercih etmiş, yine divan edebiyatının nazım türü olan gazelleri mesnevîsinin içine serpiştirmiştir; ama divan edebiyatının vezni arûz yerine eserinde halk edebiyatına âit olan hece veznini kullanmıştır. Bu bakımdan bu eser şimdiye kadar eşine henüz rastlanmamış bir eser olup, bütün klâsik şiir kurallarının ve estetik anlayışının dışında kalıyor.

Acaba Feyzî, Şem' ü Pervâne'yi yazarken neden arûz vezni yerine halk şiirinin onbir heceli hece veznini seçmiştir? Bir an için bu seçimin bilgisizlikten ileri geldiğini düşüsek bile, Feyzî'nin divan şiirinin

bütün bir arka plânını hazırlayan tasavvufî düşünüşe tamamen hâkim olduğunu, tasavvuf sahasında yazılmış önemli eserleri bildiğini, hatta bu makalenin daha ilerisinde göreceğimiz gibi N.Dâye'nin meşhur eseri *Mirşâdü'l-İbâd*ını ezbere bildiğini gözönüne getirirsek, bu düşüncemizin doğru olmadığı kanaatına varırız. Ayrıca Feyzî, divan edebiyatının özellikle artık XV.yy'da iyice yerine oturmuş, hatta bazı konularda mesnevîlerde formül hâline gelmiş üslûp özelliklerini de çok iyi bilmektedir. Meselâ, eserin dua kısımlarında görülen formülleşmiş ifadeler, XV.yy. ve XVI.yy'a âit yine mesnevîlerde çok sık görülen soru-cevap şeklindeki kompozisyon özellikleri, islâm kültürünün tarihî ve efsanevî kahramanlarının hikâyelerini kullanma ve onların adını vererek Allaha münâcatta bulunma gibi kalıplaşmış ifadeler bunlar arasında sayılabilir. Öyle ki Feyzî'nin kullandığı dil ve üslûptan sanki mesnevîsini XVII.yy. başında değil de XV.yy. sonu ile XVI.yy. başında yazmış olduğu intibâı kolayca uyanmaktadır. Bu eserin 1603 yılı veya civarında yazıldığını bildiğimize göre, şâirin devrinin klâsik edebiyatının üslûbunu, dilini ve veznini bir kenara bırakıp, halkın daha çok âşına olduğu, alıştığı daha eski bir edebî dili ve hece veznini kullanmasının bazı sebepleri olabilir.

Şâirimizin çok iyi bir tasavvufî bilgiye sâhip olduğunu görüyoruz. Bu bilgiler gibi Türk klâsik edebiyatının eserleri hakkındaki bilgileri belki de Niğbolu mutasarrıfı Mehmed Paşanın meclisine gelen bilgili ve kültürlü kişilerden dinleyerek öğrenmiş olabilir. Belki de bir kültür merkezi olan İstanbul'dan uzakta olduğu için hiç klâsik tahsil görmemiş olup, etrafındaki bilgili ve kültürlü insanların tavsiye ettiği kitapları okuyarak kendi kendini yetiştirmişti. Zira XVII.yy'da hiç şüphe götürmez bir şekilde İstanbul artık önemli ve belki de paraleli olmayan tek kültür merkezidir. Sanat ve edebiyat orada en mükemmel şeklini almakta, sanatta ve edebiyatta gelişme yine orada vukubulmaktadır. Dilin gelişmesi ve değişmesi hakkında kabul edilen genel bir teoriyi burada yine dille ilgili olduğu için Feyzî'nin durumuna uygulayabiliriz. "Dildeki değişme ve gelişmeler merkezden uzaklaştıkça azalır." Taşrada ve kültür merkezinden uzakta olanların dilleri daha tutucu, eski şekillerine daha bağlı kalırlar. Feyzî de gördüğümüz gibi taşrada yani Niğbolu'da yetiştirmiştir. Edebî dilin XV.yy. sonu ve XVI.yy. başındaki ifadelerine ve üslûp özelliklerine tabii olarak daha bağlı kalacaktır. Fakat bu izah tarzı Feyzî'nin mesnevîsini yazarken neden hece veznini kullandığı sorusuna yine cevap vermiyor. Bu soruyu cevaplayabilmek için yine XVII.yy'a çabucak bir göz atalım ve herkesce bilinen bir durumu hatırlayalım: XVII.yy. edebiyatımızda klâsik konulardan uzaklaşma, hayata daha çok açılma dönemidir. Sanatçılar bu yüzyılda kendi yaşadıkları hayatı dile getirmeye özen göstermeye başlamışlardır. Esasında bu mahallileşme arzusu daha XVI.yy'ın ikinci yarısında başlamıştır. XVII.yy'da şâirler daha çok halka açılmak, halk tarafından okunmak arzusunu duymaktadırlar ve bu arzuları onları halkın zevkine daha da yakın eserler vermeye doğru itmektedir. Nitekim XVIII.yy'da bu mahallileşme hareketi iyice yaygınlaşacak ve iptizale bile düşecektir. İşte Feyzî belki XIII.yy'da dörtlüklerle ve hece vezni ile yazılmış olan Halil oğlu Ali'nin Yusuf ve Zeliha'sını veya adı bilinmeyen bir şâirin yine hece vezni ve dörtlüklerle, kasîde tarzındaki Arapça aslından çevirdiği Bedvü'l-Amâlisini⁷ görmemiş olabilir, ama XVII.yy'da tekke şâirlerinin sufiyâne eserlerini hece vezniyle ve halk edebiyatının nazım şekilleriyle yazdıklarını muhakkak biliyordu. Ayrıca halkın kendi zevkine uygun eserlere daha çok değer verdiğini, toplantı yerlerinde bu tip eserlerin okunduğunu, hatta bestelendiğini fark etmiş olmalıdır. İşte eserinin halk arasında tanınmasını, sevilerek okunmasını sağlamak için eserini hece vezni ile yazmış olabilir.

Burada mâdem ki Feyzî eserinde hece veznini kullanmayı tercih etti, öyleyse neden klâsik divan edebiyatından bir konu seçti ve bu konuyu mesnevî şeklinde yazdı sorusu akla gelebilir: Feyzî'nin XVII.yy. başında yaşamış bir şâir olarak böyle bir seçimi yapmış olması tabiidir. Zira mesnevî nazım şekli XIII.yy'dan itibaren bütün sufi şâirlerinin ve dinî konuları işleyen şâirlerin eserlerinde kullandıkları bir nazım şekli hâline gelmiştir. Bir bakıma XIII.yy'da başlayan halk şiirinin nazım şekli dörtlüklerle eser yazma temayülü ile mesnevî şeklinde eser verme temayülü arasındaki yarış, mesnevînin zaferiyle sonuçlanmıştır. Öyleki geniş halk kitlelerine hitap eden her türlü dinî destan ve menkıbeler, küçük dinî hikâyeler, dini öğretici etiket kitapları, alegorik mistik eserler hatta manzum tarihler devamlı olarak

¹İ. H. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.III, s.142-228 vd.

²Aynı eser, C.III, s.216-217.

³Aynı eser, C.III, s.229.

⁴V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara 1970), s.433.

⁵İ. H. Danişmend, a. e., C.IV, s.1.

⁶İ. H. Danişmend, a. e., C.III, s.278.

⁷Yusuf ve Zeliha için bk. V. M. Kocatürk, aynı eser, s.99. Bedvü'l-Amâlî için bkz. Şinasi Tekin, "The Turkish Translation of Bedvü'l-Amâlî in Quatrains," *Journal of Turkish Studies*, C.IV (Harvard University, Cambridge 1980), s. 157-206.

mesnevî şeklinde yazılmışlardır. Ayrıca mesnevî XVII.yy'da kullanım sahası çok genişlemiş bir nazım türü hâline gelmiştir. Özellikle klâsik divan edebiyatı tarzında eser yazan bütün tekke şâirleri bu yüzyılda da yine çoğunlukla mesnevî nazım şeklini kullanmışlardır. Şu hâlde, tasavvuf kültürünün içinde yetişmiş olan Feyzî, geleneğe uyarak mutasavvîf şâirlerin kullandıkları mesnevîyi tercih etmiştir. Böylece o, halkın zevkine uygun hece vezni ile, kullanım sahası çok geniş olan mesnevî nazım şeklini bir araya getirmiş ve hem divan edebiyatının hem de tasavvuf edebiyatının popüler ortak konusu olan **Şem' ü Pervâne** hikâyesini yazmıştır.

Ancak bütün bunları Feyzî'nin bilinçli bir şekilde yaptığını, yani edebiyatta bir yenilik yaratmak için sanat ve estetik kurallarına aykırı hareket ettiğini hiç sanmıyoruz. Feyzî bu değişikliği kendiliğinden, devrinin ruhundan aldığı gizli bir ilhamla yapmıştır. Kesinlikle onun bu küçük mesnevisi Türk edebiyat tarihi bakımından bir önem taşımaktadır. Zira, bu eser XIII.yy'dan beri süregelen hece-arûz çatışmasının hâlâ devam ettiğini gösterdiği gibi, çok daha sonraki yüzyıllarda başlayacak olan yeni şiir anlayışının da kapısını aralamıştır.

Bizim bu makalede amacımız Feyzî'nin mesnevîsinin üslûp özelliklerini ortaya koymak olmadığı için, burada bu konu üzerinde derinleşmedik. Ne de eldeki nüshada bulunan imlâ özelliklerinin ve metinde sık sık tekrarlanan vezin bozukluklarının, eksiklerin ve müstensihnin dikkatsizliğinden doğan hataların üzerinde dikkatimizi toplamamız mümkün oldu. Fakat bütün bu meseleler metnin transkripsiyonu verilirken dip notlarda gösterilmiştir. Ancak burada bu eserin devrinin telâffuz şekillerini ortaya koyması bakımından ilginç bir eser olduğunu belirtmeliyiz. Tıpkıbasımı burada verilmiş olan eserin bu bakımdan incelenmesi Türk dili araştırmalarına önemli ve ilginç veriler getirebilir. Bu husustaki çalışmaları diğer meslekdaşlarımıza bırakarak, bu eserin elimizdeki bilinen tek nüshası hakkında bazı gerekli bilgileri vermek istiyoruz:

Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'si bugün özel kütüphanemizde bulunmaktadır. Bu yazma kitapçı E.J.Brill'den satın alınmıştır. E.J. Brill'in **Turcica** adlı kataloğunda yazmanın kısa bir tavsifi bulunmaktadır. Küçük bir mesnevî olan eser, yeşil mukavva ile sonradan ciltlenmiştir. Cildin sırtına siyah renkli deri geçirilmiştir. Sülüs kırması ile yazılmış olan eser 31 varak olup, 987 beyitten ibarettir. Her sahifede metin iki sütûn içine alınmıştır. Sütûnlar ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, metinde bazı mısralarda kelimelerin altına kırmızı mürekkeple çizgi çekilmiştir. Mesnevînin ilk başında 1^b'de bulunan başlık yaldızlı çiçek ve yaprak motifleriyle tezyin edilmiştir. Sonndan bir kaç sahifesi eksik olmasına rağmen 31^b'nin sonunda **temmetü'l-kitâb bi-^cavni**h ifadesi bulunmaktadır. Bu yazı, hiç şüphesiz müstensihe âit olmayıp, esere eksiksiz, tam bir yazma havası vererek onu satabilmek için sonradan ilâve edilmiştir. Bunu yapan, ayrıca müteâkip sahifenin ilk kelimesini⁹ yani râbitayı kazımış fakat tam silememiş. Geri kalan bu râbitanın izleri de açıkça eserin eksik olduğunu göstermektedir. Tabii mesnevînin sonu eksik olduğundan, bu nüshanın kimin tarafından ve hangi yılda istinsah edildiği bilinmemektedir. Ancak müstensihnin fevkalâde dikkatsiz olduğunu çok yerde eksik kısımlar bırakarak, vezin bozukluğuna sebebiyet verdiğini burada rahatlıkla söyleyebiliriz. Yazılışındaki bu ihmal, bu nüshanın müstensihinin, aynı zamanda onun yazarı olduğu ihtimalini çok zayıflatmaktadır. Yalnız, eserin sonundaki eksikliğin çok fazla olmadığını da burada belirtmeliyiz. Zira hikâye 31^b'de bitmiştir. Şâir, eserdeki kahramanların sembolik anlamlarını anlatmaya geçmiş bulunmaktadır. Ne yazık ki eser, metni anlama bakımından çok önemli olan bu kısmın ortalarında 31^b'de son bulmaktadır.

Şem' ü Pervâne mesnevîsinin tek tek sembollerini incelemeye geçmeden önce, genel olarak eserin bütününe, sembolleri dışarıda bırakarak, bakalım. Eskilerin Kur'an dâhil olmak üzere herşeyin bir iç (batın) ve bir de dış (zâhir) anlamı vardır dediği gibi **Şem' ü Pervâne**'nin de bir iç bir de dış anlamı vardır. **Şem' ü Pervâne** dış anlamıyla ele alınırsa gerçekten mum ile onun etrafında dönerek, yorgun düşen ve nihayet bu mumun alevinde ölen pervânenin realist bir hikâyesidir. Mum, pek tabii ki geceleri yanacak, sabah eriştiğinde mumun etrafında dönen pervânelerin hepsi ölmüş olacak ve mum yapayalnız, tek başına kalacaktır. Nihayet eserin sonunda görüldüğü gibi, sabahın olmasıyla önemini yitirecek ve ortadan kaldırılacaktır. Dıştan bakıldığında hikâye, sadece tabii bir fenomenin realist bir anlatımıdır. Türk edebiyatında yazılmış diğer **Şem' ü Pervâne**'lerde, meselâ Zâtî'nin (1471-1546) devrinin renklerine boyanmış bir masal olan **Şem' ü Pervânesinde** ve Lâmiî (ö.1531)'nin tasavvufi bir havası olmasına rağmen daha çok bir aşk mâcerası olan **Şem' ü Pervânesinde** görüldüğü gibi, **Şem' ve Pervâne** bu hikâyede bir

alegori olarak temsil ettiği gerçek insan kahramanlarının başından geçen romantik veya masalımsı bir mâcera değildir.⁸ Bu hikâyede **Şem'** bir kavramı sembolize eden gerçek **Şem'**dir. **Pervâne** de yine bir kavramı sembolize eden gerçek **Pervâne**dir. İkisinin arasındaki ilişki de reel dünyada her zaman görülen bir olgudur (fenomendir). Yani, gerçekteki bir mum ile bir pervânenin ilişkisidir.

Bu hikâyenin iç anlamını ve neyi sembolize ettiğini anlamaya çalıştığımızda tasavvufi-mistik bir eserle karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Şâir hikâyesine başlarken eserini hiç bir başka eserden tercüme etmediğini ve onun kendi kalbinin hazinesinden geldiğini (b. 386-387) söylerse de, şâire bu konuda yol göstermiş mutasavvıfların bulunduğunu anlamak hiç zor değildir. Bunların arasında belki şâire gerçek önderlik yapmış olan ve Kübrevî tarikatının kurucusu Necmeddin Kubrevî (540-618/1145/6-1221)'nin talebesi, Kübrevî tarikatına mensup Necmeddin Razi (573-654/1177-1256)'dir.⁹ **Mirşâdü'l-^cibâd mine'l-me'bde' ilâ'l-me^câd** adlı eseriyle şöreti, Kübreviyye tarikatının sınırlarını aşmış olan Necmeddin Razi daha çok Dâye ünvanıyla tanınır. N. D. dağınık, kopuk parçalar ve değişik görüşleri kapsayan tasavvufi fikirleri belli bir kâinat ve insan anlayışının etrafında sistematik bir şekilde toplayarak tasavvufa islâmîyete özgü çehresini kazandırmıştır. Ayrıca kişi olarak insanı, toplum teki olarak insanı ve toplumun kendisini hayatı yaşarken ve teşkilâtlanırken yönlendirmiştir. İslâm dünyasının kütüphanelerinde yukarda adı geçen eserin çok sayıda nüshasının bulunması onun çok okunduğunu gösterir. Necmeddin Dâye'nin, **Mirşâdü'l-^cibâd'**ı Türk tasavvuf düşüncesini ve edebiyatını da çok derinden etkilemiştir. Onun eserinin hem Farsça orijinalinin hem de Türkçe tercümelerinin Anadolu kütüphanelerinde bulunan yazma nüsha sayısı diğer islâm dünyasındaki nüshalarından daha fazladır. Özellikle eserin Türkçe yazmalarının daha fazla olduğu dikkat çekicidir. Eseri, Kâsım b. Maḥmūd-ı Karahîşârî adında bir Osmanlı âlimi 22 Muharrem 825'de (16 Ocak 1422) **İrşâdü'l-mürîd ilâ'l-Murâd fî tercüme-i Mirşâdü'l-^cibâd** adı ile tercüme edip II. Murad'a (tahta çıkışı 1421) ithaf etmiştir.¹⁰

Ayrıca XVIII.yy'da tanınmış sufilerden İsmail Hakkı Bursevî (ö.1136/1724) **Rûḥu'l-beyân** adlı eserinde **Mirşâdü'l-^cibâd'**dan geniş parçalar almıştır.¹¹ Bütün bunlar gösteriyor ki **Mirşâdü'l-^cibâd** Türk tasavvuf düşüncesinde ve edebiyatında geniş ve derin etkileri olan, çok okunmuş ve sevilmiş bir eserdir. Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'yi kaleme aldığı XVII.yy'da dahi unutulmak şöyle dursun, bilâkis Feyzî'nin devrini ve eserini gerilerde bırakarak XVIII.yy'da dahi etkisinin gücünü devam ettirmiştir. Bu yüzden Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'sindeki sembolik imajları ve motifleri daha iyi anlayabilmek için **Mirşâdü'l-^cibâd'**a baş vurmak yegâne seçimimiz oluyor. Zira birisi bir romans diğeri bir dinî, felsefî bir eser olduğu hâlde Feyzî'nin bu hikâyesi ile **Mirşâd** arasındaki ilişkilerin yoğunluğu ve benzerliklerin çokluğu hemen göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi şudur: **Mirşâd**'da N. Dâye, **Şem' ü Pervâne** motifini kendi felsefi fikirlerinin merkezine almıştır. Hatta eserde ruhu ve nefsin temizlenmesini anlattığı bölümlerde **Şem'** ile

⁸Türk edebiyatında **Şem** ve **Pervâne** mesnevîleri hakkında geniş bilgi Günay Kut'un hazırladığı ve yayına hazır olan **Lamiî'nin Şem' ü Pervânesi** adlı eserinde bulunmaktadır. Bu konuda bilgi isteyenler, ileride bu esere müracaat etmelidirler.

Iran edebiyatında yazılmış **Şem** ve **Pervâne** mesnevîleri için bk. Sa'îd Nefîsî, **Tarih-i Nazm u Neşr der İrân ve der Zebân-ı Fârsî** (2 cilt, Tahran 1344 hş.), C. I, s. 304, 340,440, 445, 587, 625. Bu **Şem' ü Pervânelerin** çoğu XVI. yy'ın ilk yarısında yazılmıştır. Bunlar arasında Ehlî-i Şirâzî (öl. 933 veya 942)'nin eseri Osmanlı divan edebiyatında çok etkili olmuştur. Ayrıca Abdullah Şebüsterî, Osmanlı ülkesine geldikten sonra Fars dilinde bir **Şem' ü Pervâne** yazmış ve eserini Yavuz Sultan Selîm'e takdim etmiştir. Bu eserin Osmanlı şâirleri tarafından bilindiği ve okunduğu muhakkaktır. Fakat bizi burada ilgilendiren ve yine XVI. yy'da yazılmış olan bir **Şem' ü Pervâne** daha vardır. Yazarı Emîr Eminateddin Nezlâbâdî'dir. Eserin tam adı **Mişbâhü'l-kulûbdur** "Kalplerin lâmbası" adını taşımaktadır. İsminden anlaşılacağı gibi bu eserin, Feyzî'nin **Şem' ü Pervânesi** gibi tamamen tasavvufi bir temâ işlemiş olması muhtemeldir. Ne yazık ki yukarıda Sa'îd Nefîsî'nin eserinde verilen bu eserleri görmek mümkün olmamıştır.

⁹ Asıl adı Ebû Bekir 'Abdullah b. Muḥammed b. Şâhâver el-Esedî el-Râzî'dir. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Hamid Algar, **The Path of God's Bondsmen from Origin to Return** (translated from Persian, New York 1982), Introduction, s. 8 vd.

¹⁰ Bk. Journal of Turkish Studies, C. 12 (Harvard University 1988), s. 288: Hanna Sohrweide'nin **Türkische Handschriften**, Teil 5 adlı kataloğu münâsebetiyle Ş. Tekin'in yazdığı kısa not; H. Algar, a. e., s.16.

¹¹ Hamid Algar, aynı eser, aynı yer.

Pervâne'nin âdetâ bir hikâyesini yazmıştır ve ruhun zât-ı ilahîye kavuşması için deli bir pervâneye dönüşmesinin gerekliliği üzerinde sık sık durmuştur. Şimdi, biz Şem' ü Pervâne'de tasavvufî anlamları olduğu şüphe götürmeyen Şem', Pervâne, Bâd-ı sarsar, Şeb-i târik, Subh-ı sâdık ve güneş sembollerinin açıklamasını N. Dâye'nin eserindeki tasavvufî sistemde bulduğumuz paralelleriyle açıklarsak, elimizdeki metnin anlamını çok açık ve seçik bir şekilde ortaya koymuş olacağımızdan, bu motifleri N. Dâye'nin eserindeki açıklamalar ve bilgilerle karşılaştırmaya başlayalım.

2. Şem' ü Pervâne'nin tahlili; islâm tasavvufundaki yeri ve N. Dâye'nin Mîrşâdü'l-İbâd'ı ile ilişkisi.

Feyzî, Şem' ü Pervâne'nin sonunda eserdeki sembollerin anlamlarını açıklarken Şem' ile imanın kendisini kasdettiğini belirtmektedir:

979: Evvelâ dimiş idüm Şem'-i cihân
Andan murâd olmuşdı zâtü'l-îmân

Necmeddin Dâye'ye göre iman, nefsin kötülüklerinden sıyrılmış olan insanın kalbinde tecellî eden bir ışıktır. Bu ışık, egosundan temizlenmiş nefse, yani nefs-i mutma'ineye bir lâmba veya bir mum şeklinde görünür. Daha doğrusu bu lâmba veya mum o imanlı kişinin kalbinden başka bir şey değildir. Bu ifadeleri N.D.'nin kendi ifadesinden dinleyelim:

“ya'nî on yedinci (vr. 123^a), faşl. Envâr müşâhedesinüñ merâtibin bildürür Bilgi ki çün gönül tedric ile kelime-i Lâ ilâhe illâ'llâh mişkalinüñ taşarrufile şafâ bula ve tabî'at-ı jengi ve şîfat-ı beşeriye zülümâtı andan mahv ola . . . ol vakit gönül envâr-ı gaybî nakşlarına kabiliyet bulur . . . İmdi şöyle bilgi ki envârüñ menşe'i ya'nî kopduğu yir dürlü dürlüdür. Meşelâ ruhâniyet-i sâlik gibi ve velâyet-i şeyh gibi ve nübüvvet-i hâce gibi . . . meşelâ Kur'ân ve îmân ve ihsân ve islâm ve enva'-ı 'ibâdât gibi. Her birinüñ bir mahşûş nûrî vardır ve her bir menşe'den bir dürlü nûr zâhir olur ki ol nûr ol menşe'e münâsibdür ve her birinüñ bir zevki ve bir levni vardır ki daği birinde yokdur . . . Ol nûr ki çerâğ ve şem' ve meş'ale şuretinde görünür ol bir nûrdur ki şeyh vilâyetinden yâ hâzret-i nübüvvetden zâhir olur ki “sirâcen münîren ya Kur'ân, ya îmân nûrından zâhir olur ve ol çerâğ ve şem' gönüldür ki ol mîkdâr nûr ile müncever olmuşdur.”¹²

Görülüyor ki N.Dâye'ye göre bir kalbde (gönülde) değişik mâhiyette ışıklar müşahede edilir. Bu ışıkların değişik biçimlerde ve renklerde olması bu ışıkların değişik kaynaklardan yani sebeplerden ötürü kalpte tecellî etmelerinden doğmaktadır. Kalpteki ışığın bir lâmba veya mum şeklinde tezahür etmesinin sebeplerinden birisi de imandır. Aslında bu lâmba veya mum, kalbin kendisinden başka bir şey değildir. İmanın ışığıyla kalp bir lâmbaya veya şeme (muma) dönüşmüştür. Şimdi de imanın ne olduğunu anlamaya çalışalım; Bizim metnimizde kasd edilen iman, “Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in onun elçisi ve peygamberi olduğunu gönülle tasdik, dille ikrar, ve en iyi eylemlerle izhar etmek”ten daha fazla anlamı içeren bir kavram olduğunu N.Dâye'nin bize iman hakkında verdiği bilgilerden anlıyoruz. N.Dâye'ye göre, ruhlar meclisinde Allahın yakınında onun “enîsi” olan ve onu dâima temaşa etmekte olan ruh, bedende cisim kazanması demek olan yeryüzüne doğru inerken inişi sırasında, bir çok âlemlerden süzülerek geçer ve bu varlık âlemine ulaşır. Her bir varlık kategorisinden süzülerek geçerken o âlemin özüne âit bir sıfatla donanır. Bunun için de bu âleme geldiğinde kendisi ile bir zamanlar “enîsi” olduğu Allah arasında ışıktan ve karanlıktan yetmiş bin perde çekilmiş olur.¹³ Bu yüzden ruh gelmiş olduğu âlemi ve bir zamanlar

¹²Mîrşâdü'l-İbâd, Uppsala Üniversite Kütüphanesi, Zettersteen Kataloğu No. 483, vr. 123^a-124^b. Ayrıca krş. bir de Şinasi Tekin koleksiyonu, vr.121^{ab} vd. ;Hamid Algar, a. e., s.295-296.

¹³Bu perdelerin sayısı bazı rivayetlerde 360 bin olarak da gösterilir. Bu perde veya elbise, olarak kabul edilen Allaha insan ruhunu yabancılaştıran unsurlar bütün gnostik düşüncelerde bulunmaktadır. Özellikle Mani dininde ve mandeizm'de ruhun aşağılara doğru indirilmesi ve bu dünyaya atılması çok canlı ve etkili bir biçimde anlatılmıştır: “Soul continues in the downward direction in which it started and is described as ‘sinking’”: “How long shall I sink within all the worlds” and “Why did you carry me away from my abode into captivity and cast me into the stinking body.” Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, s.63. Bu yabancılaşmanın ancak iman ve din kanunlarıyla düzeltilebileceği düşüncesi maniheizmde ve mandeizmde açıkça belirtilir. Mandeist bir şiirde anlatılan bu tem için bkz. Hans Jonas, *The Gnostic Religion* (gözden geçirilmiş ikinci baskı, Boston 1970) s.62-65-90, Ayrıca bu perdelerin hermetizmde bulunan şekli için bkz. a. e., s.157 vd. Bu hususta bir hadis de vardır: “Allah ışıktan ve karanlıktan yetmiş

temaşa ettiği Vahdetin güzelliğini unutmuş olur; böylece Allahın en yakınından en uzağına yani a'lâ-yı 'ilîyinden esfel-i sâfilîne atılmış olur. “Onlar Allahı unuturlar ve Allah da onları unuttur (K. 9:68)” şeklinde Kur'an'da bildirildiği gibi, bu ruhlar geldikleri âlemden hiç bir şey hatırlamaz olurlar. Böylece Allaha olan yakınlığı (ünsiyeti) dolayısıyla ruhlar âleminde insan diye adlandırılırken bu dünyada nas¹⁴ diye çağırılırlar. Onların bu gafletten ve unutkanlıktan uyandırılması gerekir.¹⁵ N. Dâye'ye göre bu hatırlatma imanla olur. Bu imanın özü ise aşk ve özlemdir. Nitekim N. Dâye “eğer hakikî vatan için kalbi harekete getiren sevgiyse, şu hâlde sevgi imanın özüdür, aslıdır” der ve “memleket sevgisi imandandır” hadîsini bu düşüncesini kuvvetlendirmek için örnek olarak verir:

Ol vâtan-ı aşlı muhabbeti eger gönülde hareket kılsa ol 'ayn-ı imândur ki hubbu'l-vâtan mine'l-îmân.¹⁶

Eğer bu aşk ve özlem insanı harekete getirmez ve insan geldiği dünyanın maddî güzelliklerine kendini kaptırırsa bu, iman yokluğuna veya eksikliğine işarettir, ve bu insanlar kalplerinde yanan lâmbayı görmezler. Bir bakıma uyudukları uykudan veya içinde bulundukları gafletten uyanmamış olurlar. Şu hâlde kalpteki iman ışığını (lâmbayı veya mumu) görme “hakikî memlekete dönme eyleminin başlangıcı”dır. Yani insan bu uzun yolun henüz başındadır. Bu yolda daha bir çok merhaleler (makamlar) geçecek, bir çok makamlara göre kendisinde gelişen ruhî yaşantıları (hâlleri) yaşayacaktır. Şu hâlde iman ışığı bir davet, bir çağrıdır.¹⁷ Fakat böyle bir iman, böyle bir ışık her insanın kalbinde kolay kolay yanmaz. Nitekim Kur'an'da “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi” (K. 2:6-7) şeklinde bildirildiği gibi bazı insanların bu ışığı görmeleri imkânsızdır Aslında insan ruhlar meclisinde iken yani bedende cisim bulmamışken insan ruhuna Allahın sözünü duyma kapasitesi verilmiştir. Çünkü Allah ruhlara, 'âlem-i ervah'da “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (K. 7:171) diye sorduğu zaman, insan ruhu bu soruya “evet” ('kâlû belâ') diyebilme kapasitesine sâhip olmuştu. Fakat bu dünyaya ulaşp maddî dünyanın zevklerine ve pisliklerine bulaşınca Allaha verdikleri bu sözü unutmuşlardır. Aslında insanda, Allahla olan ünsiyeti bir çekirdek hâlinde bulunmaktadır. Ancak bu çekirdeğin iman ile, iyi eylemlerle beslenmesi ve canlandırılması lâzımdır. Ancak imanla ve Allahın istediği şekilde hareket etmekle bu madde zindanında hapsedilmiş olan insan ruhu, kendisindeki topraktan gelen ruh-ı hayvanîyi silkip atacak ve kurtulacaktır.

bin perde yaratmıştır”: H. Algar, a. e., s.125-126 vd.; Mîrşâdü'l-İbâd, (türkçesi için krş. yk. not 12): vr. 27^a vd. ve özellikle 39^a-b, 43^a-b: Perdeler ve insanın Allaha yabancılaşması, onu unutmaya ilişkindir.

¹⁴Ey bizimle olan ünsi unudular: “yâ eyyühe'n-nâs”, Mîrşâdü'l-İbâd, vr.41^a.

¹⁵Mani, Mani dinini, insanları bulundukları maddî dünya hapsinden kurtarmak; insandaki ışık parçası olan ruhu, kendi ışık kaynağına döndürmek için insanlara getirmiştir. Bu yüzden onun bir ünvanı da “kurtarıcı”dır. İran kanalıyla almış olduğu bu fikirleri N. Dâye islâmın bünyesi içinde kendi tasavvuf düşüncesine göre benimseyip, yorumlayarak almıştır. Bkz. G. Widengren, *Mesopotamian Elements in Manicheism* (King and Saviour II) (Uppsala Universitets Arsskrift 1946:3) s.158 vd. The epithets of the Saviour:

Mani hasta olan kalpleri iyi edicidir. Unutan, veya ışık tanrısı bilmeyen ışık parçacıklarına hakikati öğreterek, onları kurtarandır. Meselâ:

Thy cures are not of this world.

Thy healing is of the land of the living ones

s.158. Aynı düşünceler mandeistlerde ve hristiyan gnostiklerde Hz. İsa'ya atfedilerek bulunur. Bu düşünce islâmiyette pek tabii ki Hz. Muhammed'e ulaşacak ve onun getirdiği şeriat kanunları ve iman, insanı içinde bulunduğu gafletten uyandıracaktır. Nitekim Allah Hz. Muhammed'e “Onlara Allahla beraber oldukları günleri hatırlatın” (K. 14:5) demiştir. Ayrıca bkz. K. 3:72, 7:168, 7:174, 30:41, 32:21, 43:28, 46:27.

¹⁶Mîrşâdü'l-İbâd, vr.41^a, Hamid Algar, a. e., s.89-127.

¹⁷İnsanın geldiği yere dönmeye davet edilmesi ve insanın bu davete icabet ederek cevap vermesi bütün gnostik görüşlerde bulunur. Fakat özellikle maniheizm ve mandaizm'de çok önemli bir yer tutar. Bkz. Hanz Jonas, aynı eser, s.80-91. Meselâ Orta İranca bir Turfan Mani metninde şöyle söylenir: “My soul, o most splendid one . . . whither hast thou gone? Return again, Awake, soul of splendor, from the slumber of drunkenness into which thou hast fallen . . .” H. Jonas, aynı eser, s.83. Bu ifadelerin bir benzeri “Ey nefis-i mut'maine Rabbına geri dön” (K. 89:27) şeklinde Kur'an'da bulunması çok ilginçtir. Ayrıca bkz. Hamid Algar, a. e., s.353; ve bir de bkz. G. Widengren, *Mesopotamian Elements*, s.74-78 vd. Bu motifi eski Sümer metinlerine kadar indirdiği görülüyor.

Ancak böyle bir lutfu erişmek sadece Pervâne'nin gayretleriyle olmamıştır. Zira Şem' kendisinin bilinmesini sevilmesini arzu ettiği için, Allah onun bu dileğini yerine getirmiş ve Pervâne'nin kalbine bir ışık vermiştir. Zira Kur'an'da da bildirildiği gibi 'kalpleri mühürlenmiş' insanlardan olsa idi (K 2: 6-7); Allah onun kalbine kendi ışığından vermek istemese idi (K. 24:35) Pervâne bu makama erişemezdi. Yani hakikat yolunda önce davet (çağrı) Allah'dan gelir ve kul ona cevap verir yani icâbet eder. Bu durum 464-480. beyitlerde anlatılmıştır.

Gazalî (öl. 505/1111) de N. Dâye'nin anlattığı mâhiyette bir imandan şöyle bahseder: "İmanın üçüncü derecesi âriflerin imanıdır. Bu iman yakîn nûruyla müşahade edilen imandır."¹⁸ Fakat her insanın kalbinde böyle bir iman, böyle bir ışık yanmaz. Kur'an'da "Allah onların kalplerini mühürledi" (Kur'an 2:6-7) şeklinde belirtildiği gibi bu ışık ancak Allahın seçtiği insanlara verilir. Bunlar peygamberler başta olmak üzere velîler, yani evliyalar ve hakikî sufilerdir, yani seçilmiş insanlardır. Bunlar maddî nefislerinin pisliklerinden kurtularak Allaha yönelmiş olanlardır. Bir çekirdek hâlinde var olan iman ancak bu insanların kalplerinde iyi eylemler ve işlerle gelişir. Nitekim Kur'an'da istediğine ışığını verir denmesinin sebebi budur (K. 24:35; 106:6).¹⁹

Buraya kadar anlatılanlar, kalbinde iman şeminin ışığını görmeye başlayan Pervâne'yle tam bir uygunluk içindedir. Zira metinde Pervâne bu Şebistan adlı ülkeye başka bir yerden, uzak yollardan gelmiş bir seyyahdır:

- 481: Meger ki ol şehrin içinde nâ-gâh
Var idi anda bir piyâde seyyâh
483: Gedâ şeklinde ehl-i hîffet idi
Lîk <in> gâyet ehl-i ma'rifet idi
485: Tarîk-i 'ışık içre ol mürşid <ü> pîr
Ehl-i 'ışkın rüyâsın itdi ta'bir

Gerçi Pervâne ehl-i marifetdendir ama, şu beyit bize onun daha bu uzun yolun başında olduğunu gösteriyor:

- 489: Bâğ-ı ma'rifetde berk-i ter idi
Ol anda olmuş müheyya ber idi²⁰

Yani "Pervâne daha bu marifet bağında yeni filizlenmekte olan bir yapraktır. Pervâne, nefsinin temizlenmeye başlamasıyla kendi hâlinde parlayan lâmbayı görür, fakat bu ışığı uzaktan seyretmeye benzer, henüz ışığa ulaşmamıştır. Özellikle ışığın parlayan ateşine dalıp, kendi vücudunu o ateşte yok etmemiş, o ateşe dönüşmemiştir. Tıpkı odun yandığı vakit, odunluğunu kaybedip kendisinin hakikî cevheri olan ateşe çevrilmesi gibi, Pervâne'nin de, siyahlıktan kurtulup bu ışığa dönüşmesi gerekmektedir.²¹ Gerçi odun yanarak, odunluğunu kaybeder ama, hakikî özü olan ateş olur.²² Ölerək, yeniden asıl hakikatiyle dirilmek demek olan bu durumun meydana gelmesi için Pervâne'nin daha çok gayret sarfetmesi, bir çok sınavdan geçmesi gerekmektedir.

Pervâne'nin bu zahmetli sergüzeştini anlatmaya geçmeden evvel, Pervâne imajının neyi sembolize ettiğini anlamaya çalışmalıyız. Zira çok kompleks olan Pervâne'nin yapısını açıklamadıkça, metnimizi lâyıkıyla anlamamıza imkân yoktur. Feyzî, eserinin sonunda Pervâne motifi (imajı) ile neyi ifade etmek istediğini şöyle anlatır:

- 981: Hem dimiş idüm Pervâne-i nâ-şâd

¹⁸ İmam-ı Gazalî, *İhyâ-i Ulûm-id-Dîn* (Mütercimi: Ali Arslan, 10 cilt, İstanbul 1978), C.VI, s.36-37, İman bahsi, C.I, s.400 vd. Müminin kalbinin bir lâmba olduğu belirtilir, s.424. Nefis, ruh ve kalp hk. bkz. C.IV, s.7-10.

¹⁹ H. Algar, a. e., s.127-130, ve s.360 vd.

²⁰ İkinci mısradaki ber "yemiş, yaprak, tohum" mânâsına geldiğinden burada beytin anlamına uygun olarak bu kelimeyi "tohum" diye manalandırmak gerekiyor.

²¹ Pervâne'nin geldiği memleketin adı Şebistan olup, siyah renklidir. bkz. b. 433-434.

²² H. Algar, a. e., s.329; *Mirşâdü'l-İbâd*, vr.136^a "Ol od şecere vücüdünü cemî'i eczâsını rûşen kılar şöyleki şecerenün vücûdî şırf od olur. Eger şimdiye degin şecere oldıyse imdengirü hep od oldu, lâcerem vişâl-i haqîkî bunda el virdi."

Bir dil-i bî-çâredür andan murâd

Demek ki "Pervâne" ile şâirin kastettiği şey insanın gönlü yani kalbidir. Sufilerin kalpten ne anladıklarını anlamak için yine N. Dâye'nin kalp hakkında söylediklerini gözden geçirmek gerekmektedir. N. Dâye'ye göre bütün mahlûkatın (âlemlerin yani kâinatın) yaratılmasının sebebi insandır. İnsanın yaratılmasının sebebi kalbidir. Kalbin yaratılmasının sebebi ise marifettir, 'Allahı bilme'dir²³.

Marifet Allahın insana emanetidir (K. 33:72 "Biz emâneti ...ve dağlara teklif ettik, onlar bunu yüklenmekden çekindiler... onu insan yükledi..."). Çünkü bu emaneti yalnız insan taşıyabilir.²⁴ Marifet dinin içinde gizlidir. İnsan ne kadar dindar olursa marifetten o kadar çok hissesi olur. Şu hâlde marifet dinin meyvasıdır ve bu meyva yalnız insan kalbinde meydana gelir. Gerçi bu bilginin meydana gelişinde insan vücudunun diğer organlarının da kendilerine göre hissesi vardır. Ama kalbin, vücudun diğer organlarıyla paylaşmadığı bir özelliği, kendine mahsus bir başka ruhu vardır. Bu ruh, öteki vücut organlarının taşıdığı ruha bir ilâvedir. Kalbin dış şekli yani maddî kısmı, madde dünyasının özünden yapılmıştır:

Kalbün şüreti vardır ve bir rûhı vardır. Ammâ şüretini bu âb u kıll lâtfından aldılar kim ol 'âlem-i 'anâsırdur ve rûhın dağı 'âlem-i ervâhuñ hulâsasından aldılar kim 'âlem-i melekûtdur. Zirâki 'anâşır ki od, yil, şu, toprakdur bunların hulâsasından aldılar gıdâ-yı nebâtîyât düzdiler, andan nebâtûñ lafifinden hayvânatuñ gıdâsın düzdiler ve bu hayvânât lafifinden gıdâ-yı âdemi düzdiler ve anuñ lafifinden dağı âdemüñ bedenini düzdiler ve anuñ lafifinden dağı aldılar kalbün şüretin düzdiler. Kalbün rûhı dağı bunculayındur. Zirâ ervâh-ı melekûtiyâtuñ lafifinden ervâh-ı melekî aldılar, anuñ lafifinden dağı ervâh-ı beşerî aldılar ve anuñ lafifinden dağı kalbün rûhın aldılar. Pes kalb 'âlem-i cismânînün ve 'âlem-i rûhânînün lafifî ve hulâsası oldu. Lē-cerem ma'rifetün mazharı kalb oldu.²⁵

Görüldüğü gibi kalp bütün görünen ve görünmeyen âlemlerin özünü kendinde toplamıştır, yani kâinatda ne varsa onun bir paraleli insanın kalbinde bulunmaktadır. Bu yüzden de marifeti ancak kalp bilebilir. İnsanın vücudundaki hiç bir başka organ marifeti, dolayısıyla imanı da taşıyamaz.²⁶ Şu hâlde insanın görünen ve görünmeyen âlemleri bilmesi için insan ruhunun bedende cisim bulması ve kalbin teşekkül etmesi gerektir. Çünkü Dâye'ye göre insandaki bilgi organları ancak insan ruhunun beden bulmasıyla mükemmelleşecektir. Ancak o zaman marifet tam olarak bilinecektir. Şu hâlde nasıl dış dünyayı bilmek için gereken bilme organları, yani görme, işitme, dokunma, tatma, koklama olarak beş duyu varsa, görünmeyen ruhî âlemi (batın) bilmek için de ayrı bilme organları bulunmaktadır. Bunlar nefis, akıl, kalp, sır, ruh ve hafî olmak üzere beş tanedir.²⁷

Yalnız dikkat edilirse, iç âlemleri bilmek için yukarıda sayılan beş organdan kalp, diğer bilme organlarını kendi içinde ihtiva etmektedir. Zira Dâye kalbi anlatmak için kullandığı lâmba imajını şöyle anlatır:

Ademün balçıgın yogurduğı vakit . . . anda bir kalb düze. Zücâce şıfatında şöyle kim anuñ keşâfeti ola ve hem lefâfeti gâyetde ola. Andan soñra anı mişkât içinde kodı kim ol bedendür. Döndi ol kalb zücâcesinün ortasında bir mişbâh düzdi kim ol çerâğdur nitekim buyurdi "el mişbâh fî zücâcetini" (K. 24:35). Mişbâh didüğü ol sırrdur ki kalbün içindedür andan fitile düzdi çerâğun içinde kim ol hafîdür. Döndi cân yağın kalbün zücâcesine dökdi kim ol şecere-i mübârekeden alınmışdur ki "minrûhî"dur. Şöyle ki ol şecere-i mübâreke ne şarkîdür ve ne garbîdür. Şarkî didüğü 'âlem-i melekûtdur ve garbî didüğü 'âlem-i mülkdür (K. 24:35). Ya'nî bir şecere kim bu iki 'âlemden degildür. İmdi ol yağ ki didük gâyet şafâ ve nûrâniyetdeydi. Dilerdi ki mişbâha nûr bağışlaya. Egerçi oda yitişmemişdi . . . pes ol nûrâniyetün 'aksi zücâceden mişkâtuñ içindeki hevâya dokundı, münevver eyledi. 'Aqıl ol

²³ 'Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim' *Küntü kenzen mahfiyen* şeklinde ifade edilen bir hadîstir. Bu hadîs bütün varlığın yaratılış sebebini, Allahın kendini bilmek istemesine bağlar. Fakat Allah ancak en mükemmel şekilde insanın kalbinde tecellî ederek kendisini orada temaşa etmiştir. H. Algar, a. e., s.140-147.

²⁴ H. Algar, a. e., s.142-143. *Mirşâdü'l-İbâd*, vr. 58^b-59^a.

²⁵ *Mirşâdü'l-İbâd*, vr. 59^b.

²⁶ Bu yüzden Kur'anda şöyle der: "Allah onların kalplerinde imanı tesbit buyurmuştur" (K. 58:22).

²⁷ *Mirşâdü'l-İbâd*, vr. 44^b-45^a, H. Algar, s.136.

nûrâniyetden 'ibâret oldu. Andan ol mişkâtun içindeki hevâ kim zücâce nûrâniyetinün 'aksine kâbildi aña kuvvâ-yı beşerî didiler. Ya'nî ol kuvvetler kim insân anuñla kâimdir.²⁸

Bu ifadelerden açıktır ki kalbin maddî (et) kısmı lâmbanın cam kısmıdır. İçindeki yağı ruh yani candır, bu ruhtan kalbe yani camın içine yayılan ışık sırdır. Yağın içinde bulunup yağla birlikte yanıp ateş ve ışığa dönüşecek olan fitil, hafîdir. Lâmbanın cam kısmından vücuda akseden parlaklık akıl ve nefstir. Herkesin kalbinde ruhunun yağından gelen bir parlaklık vardır. Bu parlaklık lâmbanın yağının yani ruhunun parlaklığının aksinden doğmuş olan insanın akli, diğer insanî melekelerin ve beş duyu organının parlaklığıdır; nefis ile ilgilidirler. Bunlar sadece insandaki ruh yağının parlaklığından haberdar olurlar. Oysa Allah lâmbanın yağını kendi ışığından bir ışıkla parlatır. Allahın ışığı, lâmbadaki can yağının üstüne düşünce nûr üstüne nûr olur (K. 24:35).

Yukarıda görüldüğü gibi "sır", "ışık" ruhun kalple "hafî"de ruhun gayb âlemiyle ilişkisine işaretler. Özellikle sonuncusunun bir fitil "ip" olması onun bir ucunda ruhaniyet âlemi öteki ucunda insanın ruhu olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Ruhla beraber bu mesafe (fitil) yandığı zaman bu iki âlem birbirini yakından tanıyacak, karşı karşıya gelecektir. Böylece sır, ruhun aslımı bilme gücünün ortaya çıkmasıdır ki bir bilinmeyenin ortaya çıkmasını lâmbadan vücudun içine "vücüd-nişîn"e yayılan ışıktan daha iyi ne ortaya koyabilir. Şu hâlde sır ve hafî, kalp, ruh ve nefis arası ilişkilere işaret ederler. Nefis, kalp ve ruh ise insanın manevî varlığının özüdür. Bunlardan kalp; nefis ve ruhun taşıyıcısıdır. Bu açıdan kalbe baktığımız zaman Feyzî'nin kalp olarak bize sunduğu pervâne imajının aslında nefis ve ruh bütünlüğünü sembolize ettiğini anlamış oluruz. Şu hâlde, Pervâne'yi tanımak için önce "nefsin" ne olduğunu açıklamamız, sonra "ruhun" kimliğini ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi saptamamız gerekiyor.

N. Dâye'ye göre nefis insanın en büyük düşmanıdır.²⁹ Onu terbiye etmek savaşların en büyüğüdür. Ama nefisini terbiye eden sonunda nefisini tanıır ve nefisini tanıyan da Allahı bilir.³⁰ Ancak terslik şuradadır ki nefis bilinmeyince terbiye edilmez. Nefsin terbiyesi tam olarak başarılamazsa Allahın bilgisine erişilemez. Nefis bilgisi nedir sorusuna şöyle cevap verebiliriz: Tarikat ehlinin kullanımında (istilâhat) nefis şundan ibarettir: "Nefs 'ibâredür ol buhâr-ı laîfden ki anuñ ma'deni kalbdür ve hükemâ ol buhâr-ı laîfe ruh-ı hayvânî dirler. Ne deñlü şîfât-ı zemîm varise anuñ menşe'i ve ma'deni ruh-ı hayvânîdür."³¹ Bu kötü sıfatların bir diğer adı da nefis-i emmâredir (K. 12:53). Bu nefsin yeri insanın kalbi olmakla birlikte, o kalpten çıkarak insanın bütün vücudunu sarar: "Ol buhâr bedende ne deñlü eczâ varise anuñ cümlesin ihâtâ kılmışdır. Ol yağ gibi ki süsümüñ cemî' eczâsında vardır. İmdi kalan hayvânâtun dañi nefsleri bedenlerinde buncalayındır."³² Bu durumda insanın vücudunu hayatta tutan bütün hayatî güçler nefsin içinde toplanıyor: Bütün istekler, çoğalma içgüdüğü, kendini koruma içgüdüğü, zevk alma vs. ve bu güçlerle ilgili pratik akıl yani insan egosunun menfaatlarını düşünen ve isteyen akıl, nefsi meydana getiriyor. Yalnız Dâye'ye göre, insan nefsinin hayvanda olmayan bir sıfatı vardır; o da bekâ "kalıcılık" sıfatıdır. İnsan nefsi, bu sıfatı yüzünden vücut öldüğü zaman, vücutla birlikte ölmez. Vücuttan ayrılır ve bâki kalır; yaşamaya devam eder. Yaptığı eylemlere göre cennete veya cehenneme gider. Nefsin bu bekâ sıfatının nasıl meydana geldiği sorusunun cevabı şudur:

1. Ebedî ve bâki olan Allah insanın balçığını kendi eliyle yoğurduğu zaman, insan nefsinin mayası olan su ve toprağına bekâ istidadını koydu. Böylece insan nefsi Allahın "kayyüm" adının bir işareti oldu.
2. İnsan nefsinin bir parçası âlem-i ervâhdan "ruhlar dünyası"ndan gelmiştir. İşte önceliği olmayan, yani Allah tarafından sonradan yaratılmış olan ruhlar âlemi ve melekût âlemi bakidir. Allah ruhlar âleminde ruhu kendi nefesiyle insanın bedenine üflediği için (K. 15:29), ruh bedene girdiğinde, yani ruh bedenle izdivaç kıldığından (evlendiğinden) nefis bekâ sıfatını kazanmış oldu. Bu şuna benzer: bir erkek olarak düşünülen ruh (can) bir kadın olarak düşünülen bedenle evlendiği zaman, onlardan

²⁸ Mirsâdü'l-İbâd, vr. 49b-50a-b, H. Algar, s.143-145.

²⁹ Mirsâdü'l-İbâd, vr. 70b "Nefsin insanın en büyük düşmanı" olduğu bir hadistir: H. Algar, a. e., s.190, not 2 vd.

³⁰ "Nefsin bilen Allahı bilir" Bir hadistir: H. Algar, a. e., a. y., not 4; Mirsâd, vr. 71a.

³¹ Mirsâdü'l-İbâd, vr. 71a.

³² Mirsâdü'l-İbâd, vr. 71a. Dikkat edilirse, N. Dâye, lâmba motifinde lâmbadaki yağı "ruh" anlamında kullanmıştır. Şimdi, susamın her tarafına yayılan yağı "nefs" anlamında kullanmaktadır.

iki çocuk doğar. Bunlardan biri kız, biri erkektir. Kız, "nefs" olup annesi bedene, erkek "kalp" olup babası ruha benzer. Beden su ve topraktan yani en aşağı seviyede olan maddeden yaratıldığı için anneye benzeyen nefis, kötülüklerle doludur. Ama babası ruh olduğu için, kendisinde ruhun sıfatı olan bekâ sıfatı bulunmaktadır.

İşte nefsin bu sıfatının kemâle ermesi için şariat kanunlarıyla eğitilmesi gerekiyor. Nefsin eğitilmesi gereken annesinden aldığı iki aslı sıfatı vardır: Heva (arzu, istek) ve gazab (öfke). Nefsin bütün diğer kötü sıfatları bu iki sıfattan türemiştir. Bu iki sıfat su, yel (hava, rüzgâr), toprak ve ateş olan dört aslı unsurun hepsini ihtiva ederler. Heva (arzu): su ve topraktır. Meyli, aşağıya doğrudur, gazap: ateş ve yeldir (hava) ki meyli yukarıya doğrudur. Bunlar nefsin yapısından ayrılmazlar. Zira nefis heva ile faydalıyı kendine çeker, gazap ile de zararlı olanı kendinden uzaklaştırır. Bunları insanın yapısından yok etmek imkânsızdır. Önemli olan bu iki sıfatı dengede tutmaktır. Bu da ancak şariat kanunlarıyla olur. Bu iki sıfat dengeli olduğu vakit vücut ruhen ve bedenlen sıhate kavuşur. Meselâ heva denge sınırını aşarsa aç gözlülük, cimrilik, şehvet, ihanet başlar. Gazap denge sınırını aşarak fazlalırsa, düşmanlık, kızgınlık, kibirlilik, vurup kırma, öldürme vs. meydana gelir. Fakat şariatın kanunlarıyla bu iki sıfat dengede tutulursa onlar ancak şariatın istediği şekilde, ve şariatın kontrolü altında eyleme geçerler. Bundan zamanla nefste değerli sıfatlar belirir.³³ Bu duruma gelince nefis, Hz. Muhammed'i gökyüzüne çıkaran "Burak" gibi olur ve ruhu tekrar vatanına geri götürmek için onun bineği hâline gelir. Görülüyor ki nefis, gökyüzüne yükselebilecek bir varlık hâline gelebiliyor. Nefsin, bu durumda kanatları olması lâzım gelir. Nitekim "Burak" bir çok yerlerde kanatlı bir hayvan şeklinde tasavvur edilmiştir.³⁴ Mandeist ve maniheist görüşler dâhil olmak üzere diğer gnostik görüşlerde bedenden ayrılan ruh bir kuş gibi tasavvur edilmiştir.³⁵ Esasında ruhun bir kuş gibi tasavvuru gnostik görüşleri aşan ve daha da gerilere ulaşan bir tasavvurdur. Zira G. Widengren kuşu, Asur-Bâbil dininde ruhun sembolü olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını, bu görüşün Suriye hristiyan gnostiklerine ve islâmdaki âhiret ile ilgili tasavvurlara geçtiğini ve mandeizmde devam ettiğini söyler.³⁶ Biz burada bu görüşlerin bir uzantısı olarak bu tasavvurun hem islâm tasavvuf edebiyatına, dolayısıyla Türk tasavvuf edebiyatına ve divan edebiyatına girdiğini biliyoruz. Zira klâsik edebiyatta ruh, daha doğrusu gönül, beden adlı bir kafese kapatılmış bir kuştur.³⁷

Mirsâdü'l-İbâd'da, nefis-i mutmaine, yani kendi aşağı egosundan temizlenmiş nefis, Burak, at, ya da kuş gibi tasavvur edilir.³⁸ Yani nefsin bu makamdaki tasavvuru çoğunlukla kanatlıdır. Zira nefsin aşağı ve yukarı hareket edebilmesi için iki çocuğa "hava" ve "gazap" adlı kanatlarına ihtiyacı vardır. Bunu alegorik söyleşinin dışına çıkarırsak, Allahın huzuruna dönebilmesi için nefsin iki aslı sıfatı olan heva ve "gazap" ruhun yegâne dönüş vasıtasıdır diyebiliriz. Çünkü heva, kendi sınırlarını aşıp yükseldiği vakit "aşk"a dönüşür; gazap da kendi sınırlarını aşıp, kendisinin üstüne çıktığı, ululaştığı yani yükseldiği zaman şevk ve himmet hâline dönüşür. Böylece ancak bir aşk ve şevk hâline dönüşen nefis, kendi üzerine binmiş olan ruhu, yani kendisiyle dâima yan yana ve iç içe bulunan ruhu, geldiği eski vatanına ulaştırabilir.³⁹ Ancak,

³³ Mirsâdü'l-İbâd, vr. 70b-71ab, 72ab-76ab, H. Algar, a. e., s.190-194 vd.

³⁴ Burak için bkz. Mirsâdü'l-İbâd, 75b, 76a.

³⁵ H. Jonas, a. e., s.120: Bir mandeist ilâhîde: "The soul flies and proceeds on its way" denmektedir. Plato'nun Phaedrus adlı eserinde kanatlı, birbirine benzemeyen iki atın çektiği ruh arabasından söz edilir. Bu araba da kanatlıdır. Bkz. Henri Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (Fransızcadan çeviren: Willard R. Trask 1980) s.178-183. Esasen Platon ruhun kendisini kanatlı bir varlık olarak tasavvur ettiğini söyler. Güzel, iyi ve akıllı olan, ruhunun kanatlarını kuvvetlendirir, geliştirir, a. e., 178-179. Ruhun kanatla ilişkisi hakkında bilgi için bkz. G. Widengren, *Mesopotamian Elements in Manichaeism*, s.105.

³⁶ G. Widengren, *Mesopotamian Elements in Manichaeism*, s.151, not 1.

³⁷ Ruh kuş olarak sembolize eden en önemli tasavvuf eserlerinden birisi Attar (öl. 1193)'ın Mantıku't-ı tayr adlı tasavvufi eseridir. İkincisi İbn Sinâ (öl. 1037)'nın yazdığı felsefi-mistik eseri Risâletü't-ı tayr'dır. Maddeden kurtulmuş ve ilâhîlik kazanmış olarak Allahın bulunduğu yere doğru yükselen ruhtur kuş. Aynı şekilde Suhreverdî'nin Risâle-i Garbiyye (Recital of Occidental Exile) adlı eserinde avcıların yakaladığı kuş motifi bulunur. Suhreverdî'nin Risâle-i safir-i Sîmurg ve Risâle-i 'Akl-ı surh eserlerinde de ruhun kuşla sembolize edildiği görülür. Bu eserlerin açıklamaları ve yorumları için bkz. H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital*, s.178-203.

³⁸ Platon'un da ruh arabasını çekenler birbirine zıt iki tane kanatlı attır. Dâye'nin nefsi bir "kerkes" gibi tasavvuru için bkz. Mirsâdü'l-İbâd, vr. 75b.

³⁹ H. Algar, a. e., s.198-199, Mirsâd, vr. 75a-76a.

nefsi, N. Dâye, eserinde kuş, Burak gibi kanatlı varlıkların yanı sıra, belki onlardan daha fazla yine kanatlı bir varlık olan Pervâne ile sembolize etmiş, Pervâne'nin gerçek hayattaki mâcerası yani ateşte can vererek ölmesi, maddesini kayp ederek ateşe dönüşmesi olgusunu nefis hakkındaki fikirleri için çok daha uygun bulmuş ve eserinde bu sembollerini çok severek ve nefsin temizlenmesi ve ruhun süslenmesi bahisleri başta olmak üzere eserinde çok sık olarak kullanmıştır. Meselâ nefsin, ruhu yukarılara doğru nasıl taşıdığı şöyle anlatılır:

Nefs-i tevsen-şîfat şol pervâne-i dîvâne gibiydi. Bu iki şîfat ucından ki hevâ ve gâzabdur biri zâlim ve biri câhil. Lâ-cerem Celâl-i âhadiyyet şem'ine urdı kendü ve ol mecâzî vücûdını terkidüp elini şem'ün boynına hamâyıl kıldı tâ kim şem' ol mecâzî vücûdını ki pervânelikdür vücûd-ı hâkîkiye mübeddel kıla ki ol şem'likdür . . . ya'nî her ki nefsin pervânelikle bildi pes Hâzreti Şem'likle bildi.⁴⁰

Aynı şekilde ruh bahsinde Dâye yine Pervâne'yi bu defa ruhun sembolü olarak kullanır:

Rûh Cemâl-i şamadiyyet şem'inün pervânesi olur ol kânadlarla ki 'anâsıra te'alluk dutduğundan hâşıl kılmuş idi. Biri zâlimlik ve biri câhillik ki ta'alluk-i 'anâsırûn fâidesi budur. Pes ol kânadile âhadiyyet bârgâhınun şem'i dâiresini pervâz idüp tavaf kılar. Ser-mest 'âşıklar gibi 'ışık ile şeydâ olup ol vakit eltâf-ı ilâhî bu kâziyyece ki "men takarrebe ilâ takarrabtu ileyhi zir'an"⁴¹ dimişdur anı karşılar ve ruha kurbet bisâtinâ yol virür ve ol sevgülü ki "yuhabbühüm ve yuhabbâne"⁴² den hasıl olan ortaya götürür.⁴³

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi Dâye Pervâne'yi hem nefis-i mutmaineyi hem de ruhun sembolize ederken kullanmıştır. İlk bakışta Dâye insanın manevî özünün iki ayrı görünümünü aynı sembolle anlattığı için çelişmeye düşmüş görünürse de, gerçekte bu doğru değildir. Çünkü yukardaki örneklerden de anlaşılacağı gibi nefis ile ruh bir bütün âdeta birbirine sarılmış ikiz gibidirler. Zira nefis buranın binicisi olan ruh, nefste meydana gelen aşkla ve himmet/şevkle dolup taşıdığı vakit ikisi arasında fark kalmaz.⁴⁴ Nitekim N. Dâye, Nefs-i insanînin zâtının geldiği yere dönüşünü şöyle anlatır: "Ruh bedene bağlanırken ruh adıyla anılmıştır. Çünkü ruh hem kalbin hem nefsin dayanağı, temeli, babasıdır. Şu hâlde insanın zâtı, özü, ruh, kalp ve nefsten oluşur. İşte bu özün geldiği yere, ruhlar âlemine, dönmesi için, önce Allahın onu çağırması "ey nefis-i mutmaine razı olarak ve razı olunarak geri dön" (K. 89:28) diye hitap etmesi lâzımdır. Bu dünyaya gelirken insanın özü (çekirdeği)nün adı ruh, bu madde dünyasından geriye dönerken ise adı nefstir.⁴⁵ N. Dâye bu durum için ağacın tohumunu ve meyvasını anlatan şu güzel misâli verir:

Vakti ki rûh mercû' eyleye anı nefis lafziyle zîkr iderüz. Zîrâ ki nefsi itlâk idüp zâtı dirler. Pes nefsü'ş-şey ve zât ikisi bir olur. Hâk ta'âlâ hem kendü zâtını nefis lafziyle zîkr eyledi . . . Görmez misin bağ-banı ki tohumı bâğa iledür tâki dike ammâ çünkü kemâle irişe yemişi iledür evine ve tohum hûd yemişde dâhil olur. Dikdöğü vakit adı tohumidi, götürdüğü vakt adı yemiş oldu.⁴⁶

Şu hâlde "nefs ve ruhun" mecazî olan vücudunu Pervâne temsil etmektedir. Bu nefis ve ruh da kalp lâmbasının içinde bulunmaktadırlar. "Bu yüzden Feyzî, "Şem' ü Pervâne" adlı mesnevisinde Pervâne'yi "kalp/dil" olarak göstermiştir. Çünkü nefis ve ruhun bütünü kalpten ayrı ve farklı bir şey değildir.

Buraya kadar Pervâne'nin hikâyedeki durumu şöyledir: Nefs önce, şeriatın kanunlarına kesinlikle riayet etmiştir ve kalpde bu iyi işlere paralel olarak iman nûru doğmuştur. 488-493'ncü beyitler buna bir işarettir. Bu demektir ki Pervâne'nin kalbinde sevgiliye aşk, eski vatana geri dönme özlemi (şevki) belirmiştir. Bu da Pervâne'nin gayretleriyle, yani bir "ehl-i hîffet ve ehl-i ma'rîfet" olmasıyla kendisinden

⁴⁰ Mirsâdü'l-İbâd 76a-76b. Bu varaktaki son cümle "Nefsini bilen Allahı bilir" hadîsine işaret eder. Bu parçanın bütününde "O, benimle duyar, benimle işitir, benimle konuşur" yani "ben onun duyan kulağı, gören gözü, konuşan dili olurum" hadîs-i kutsîsine işaret vardır. Bkz. H. Algar, a. e. s.200.

⁴¹ Hadîs-i kutsî: "Bana bir karış yaklaşıp bana bir arşın yaklaşıp." Bkz. H. Algar, a. e., s.227.

⁴² K. 5:54.

⁴³ Mirsâdü'l-İbâd, vr.88a-88b, H. Algar, a. e., a. y.

⁴⁴ Ruhun nefisle sıkı ilişkisi hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bkz. H. Algar, a. e., s.224-225, Mirsâdü'l-İbâd, vr.87a-87b.

⁴⁵ H. Algar, a. e., s.334-335, Mirsâdü'l-İbâd, vr.137b.

⁴⁶ Mirsâdü'l-İbâd, vr.137b.

bahsedilerek metinde işaret edilmiştir. Ancak böyle bir lûtfâ erişmek sadece Pervâne'nin gayretleriyle olmamıştır. Zira Şem' kendisinin bilinmesini ve sevilmesini arzu ettiği için,⁴⁷ Allah onun dileğini yerine getirmiş ve Pervâne'nin iyi işlerini mükâfatlandırmış, onun kalbine iman ışığını vermiştir. Eğer, Kur'an'da bildirildiği gibi Pervâne "kalpleri mühürlenmiş insanlardan" (K. 2:6-7) olsaydı; "Allah onun kalbine kendi ışığından bir ışık vermeseydi (K. 24:35), Pervâne bu makama erişemezdi. Yani hakikat yolunda çağrı (davet) önce Allahtan gelir ve kul ona cevap verir (icabet eder).⁴⁸ Şem'in bilinmek ve sevilmek arzusu metnin 464-480. beyitleri arasında anlatılmaktadır.

Bu mertebe, yani kalpde iman ışığını görme mertebesi "mertebe-i imân"dan nefsin eski vatanına dönmeyi arzu etmesi, olan "mertebe-i ikân"⁴⁹ ile Pervâne'nin Şem'de vücudunu yakıp fena fi'llah mertebesine erişinceye kadar yürüdüğü yol veya ruhî yaşantılar metnimizde kısaca şöyle sıralanmıştır: Pervâne Şem'i görüp, onun aşkıyla yanmaya başlayınca, yavaş yavaş nefsinin kirli ve kötü yönlerini temizlemeye başlar. Fakat âşık olanın bu yolda ızdırap çekmesi gerekir. Çünkü bu dünya aldatıcı bir güzeldir (beyit 515-529). Pervâne bunu bilir ve nefsinin kötülüklerinden kaçmağa, ruhunun ışığını fazlaştırmaya çalışır. Nihayet o kadar ızdırap çeker ki bu ızdıraptan yüzü sapsarı olur:

530: Şararur beñzi anuñ hemçü altun
Seyl-i eşki akmakdan olur Ceyhûn

Nihayet sevgilisine karşı duyduğu aşk o kadar fazlaşır ki bu aşk ile kıpkızıl bir divane olur:

536: 'Âşık oldu şem'a çünkü Pervâne
'İşk ile oldu kıpkızıl divâne

Pervâne'nin hakikat yolunda geçtiği mertebeler, yukardaki beyitlerdeki sarı ve kırmızı renklerinden anlaşılır. Zira hem Necmeddin-i Kübrâ, hem de Necmeddin-i Dâye sâlikin kalbinin temizlenmesinin derecesine göre gaybdan tecellî eden ışıkların belli renkleri olduğunu belirtirler.⁵⁰ Bu kalpte tecellî eden ışıklar yani ruhun göklerinde görülenle, sâlikin yaşadığı ruhî yaşantı birbirine uygundur. Pervâne sarı renkli bir yüze sâhip olduğu anda ruhun ışığı (ilâhî güzelliği bilme derecesi), bilgisizlik derecesine yani nefsin karanlığına galip gelmeye başlamıştır. Sarı N. Kübrâ'nın ifadesine göre nefsin zayıflığını temsil eder. Kırmızı ise himmetin yani kudretin işaretidir; sâlikin nefis-i emmâre ile yaptığı savaştaki güçlülüğünü gösterir. N. Dâye'nin diliyle, nefsin karanlığının iyice azalması, yani nefis-i emmâreden kurtularak nefis-i levvâme durumuna erişmesi demektir.⁵¹ Böylece kendi değerinin bilincine varan nefis aslı vatanını deli gibi arzulamaya başlar ve kıpkızıl bir divane olur. İşte bu mertebede Pervâne aşk ve hasretle dolu olarak ve ne yaptığının farkında olmayarak açıklık yerlerde bir serseri gibi dolaşmaya ve derdine çare aramaya başlar.

Metnimizin bu noktasında Feyzî'nin diğer önemli bir sembolü olan Bâd-ı sarsar "sarsar rüzgârı"yla karşılaşırız. Açıklık, kırık yerlerde dolaşırken Pervâne bâd-ı sarsar ile karşılaşır ve ona derdini anlatır. Bâd-ı sarsar, Pervâne'nin hâline acır ve ona yardım etmeye karar verir. Henüz nefis-i levvâme hâlinde olan Pervâne'nin yardımına gelen bu Bâd-ı sarsar kimdir? Bu sorumuza önce Feyzî'nin nasıl cevap verdiğine bakalım. Feyzî, Bâd-ı sarsar ile ne demek istediğini şöyle anlatıyor:

⁴⁷ "Gizli hazine idim, bilinmek istedim" hadîsi kutsîsine işaret etmektedir. Yani yaratılışın sebebi Allahın bilinmek istemesidir. Yarattığı mahluklarda kendisini seyretmekle, Allah kendisini seyreder. Bkz. Mirsâdü'l-İbâd, vr. 2a.

⁴⁸ Bkz. burada not 17.

⁴⁹ Mirsâdü'l-İbâd, vr.41a; H. Algar, s.126: Mertebe-i ikân'ı mertebe-i 'irfân takip eder. Sâlik bu mertebeye durmayıp tarikat yolunda ilerlerse derece-i 'ayân'a erişir.

⁵⁰ H. Corbin de kalpte tecellî eden ışıkların renkleri ve bu ışıklar ile sâlikin içinde bulunduğu ruhî yaşantı arasındaki paralellikler üzerinde durur (bk. H. Corbin, The Man of Light, s.93). Özellikle Necmeddin Kübrâ'daki renklerin ışık tecellileri olarak görünmeleri hak. bkz. 81-82. Kırmızı ışık burada da nefis-i levvâme olarak gösterilir. Yalnız bu durum insan-ı sagırde yani mikrococosmos olarak insanda böyledir. N. Dâye'de de kırmızı aynı anlamdadır. Mirsâdü'l-İbâd, vr.126a-126b, H. Algar, s.300. Ayrıca bkz. N. Kübrâ, Tasavvufî Hayat, Fevâihu'l-cemâl, s.95-97.

⁵¹ Nefs-i levvâme: Kendi kendini kontrol eden, ayıplayan nefis. Nefs-i mutmaine durumuna ulaşmadan önceki nefsin durumudur. Duygulara ve kör isteklere, akıl hayır demektir. Bu mertebede nefis, kendi kendisinin şuurundadır. Bilinç altının etkisinden, ve vücudunun sebep olduğu arzu ve isteklerden kurtulmuştur.

983: Bâd-ı şarşar didük ehl-i zerâfet
Hevâ vü hevese oldu işâret.

Demek ki Bâd-ı şarşar iki şeye işaret ediyor. Bunlardan birisi dünyevî ve maddî zevklere kendini kaptırmış ehl-i zerâfet, diğeri de hem bunların hem de Pervâne'nin nefs-i emmâre denilen nefislerinin (egolarının) arzuları ve istekleri. Fakat heva ve hevesle dolu olan ehl-i zerâfetin Pervâne'yi istediği yere ulaştırmasına imkân yoktur. Çünkü ehl-i zerâfet ile hevesler, arzular madde dünyasına âittirler; bu dünyadan çıkıp libas-ı beşerîden soyunmak isteyen Pervâne'ye bilmedikleri bu yolda bunlar yardım edemezler. Şu hâlde Pervâne kendisine yardımcı yanlış yerde aramıştır.

Üstelik ehl-i zerâfete arkadaşlık eden, ancak Pervâne'nin heva ve arzuları olacağından kırmızılık mertebesinde bulunmasına rağmen Pervâne'nin kendisinde hâlâ nefs-i emmâre izleri kalmış demektir; bu da onu sevgilisine kavuşturmak için en büyük engeldir. Nitekim Pervâne ile birlikte Şem'in bulunduğu yere gelen Sarsar rüzgârı büyük bir mukavemetle karşılaşır. Bu mukavemet Şem'in dostu Fânus'dan gelmiştir. En nihayet Bâd-ı sarsar başarıya erişemeyeceğini anlayarak geri döner. Pervâne, Şem'in bulunduğu yerde yalnız başına kalır. Bu durum, aynı zamanda Pervâne'deki son heva ve isteklerin de kendini terkedip gittiğine işaret etmektedir.

Biz burada Fânus ile şâirin neyi anlatmak istediğine geçmeden evvel Bâd-ı sarsar üzerinde biraz durmak istiyoruz. Hikâyenin Bâd-ı sarsar ile ilgili kısmında onun kimliği hakkında daha başka bilgiler de ediniyoruz. Bu bilgilere göre Bâd-ı sarsar, hem insanın hem de kâinatın maddesini meydana getiren dört unsurdan birisi olan havadır. Bu dört unsur, ateş, hava, su, toprak her zaman bir arada bulunurlar ve birbirlerinden hiç ayrılmazlardı (b. 572-575). Bir hisarda hep beraber otururlardı. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki bu metinde bâd-ı sarsar iki düzeyde ele alınmıştır:

1. Makrokosmoz (âlem-i kebîr veya insan-ı kebîr) meydana getiren dört unsurdan biri olan heva, dolayısıyla atmosfer ve rüzgâr.
2. Mikrokosmoz (insan-ı sagîr) meydana getiren dört unsurdan biri olan hava, yani insanda bulunan nefs-i emmâreye, insanın egosuna ve bilinç altına âit istekler, arzular.

Tasavvuf dâhil bütün gnostik görüşlerde madde dünyasının karanlık bir kuyuya,⁵² bir ejderhaya, bir zindana, kafese, duvarlarla çevrilmiş bir şehre, bir hisara benzetildiğini biliyoruz. İşte bu madde dünyasının yani makrokosmozun bir unsuru olarak hava yani rüzgâr, Pervâne'ye Şem'in babasından şikâyet eder ve şöyle söyler:

- 570: Zîrâ aña buluşmağa iktizâ var
Eskiden beynimüzde mâ-cerâ var
571: Pederi çok cefâ etmişdi baña
Dilerem bundan intikâm almağa
577: Ol zamân anuñ büyük pederi nâr
Sırça-veş kalbümü itdi inkisâr
578: Tekebbürlik eyleyüp bize her an
Âlî makâmlar gözedür her zamân
579: Murâdum bu dünyâdan bir kâm almak
Bârî oğlından bir intikâm almak.

Yukardaki ifadelerde “eskiden” “ol zaman” ibareleri gösteriyor ki bu dört unsurun hep beraber oldukları çok eski bir zaman var. O zamanda Şem'in büyük babası, rüzgârla daha yakın bir durumda bulunuyordu. Şu anda ise bu ateş rüzgârın erişemeyeceği bir yerdedir. Bu yüzden de rüzgâr, oğlu Şem'den, daha doğrusu insanın kalbinde Allahdan gelen⁵³ ışıktan intikâm almak istemektedir. Şem'in

⁵² Kuyu motifi, N. Kübrâ'da da vardır. Bkz. *Tasavvuf Hayatı* (haz: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları 1980), s.96. Aynı motifi Senaî'de (512-548/1118-1152) de görmek mümkün. Hakîm Abû'l-Majd Macdûd Sanâî of Ghazna, *The First Book of the Hâdîqatü'l-Haqqîqat or the Enclosed Garden of the Truth*, ed. and trans. Major J. Stephenson, New York [kuyu: s.155, zindan: s.109, şehir: s.107].

⁵³ Şem'in bu metinde bir erkek olarak düşünüldüğünü rüzgârın bu ifadesinden anlıyoruz. O halde ona âşık olan nefs-i levvâme (nefs) N. Dâye'nin ifadesine uygun olarak bir kadın gibi ruh ve kalp de bir erkek tahayyül edilmiştir. Ancak metinde nefs-i levvâmeyi sembolize eden Pervâne de bir erkek gibi tasvir ediliyor. Bu noktada nefsin kadın olması, daha sonra gerçek hayatta güzellik kadının sıfatı olarak

büyük dedesi olan nâr “ateş” madde dünyasına âit dört unsurdan biri olan “ateş”ten farklı bir şey olmaktır. Zira Şem’ “ışık” madde dünyasına âit olmadığına göre onun büyük babası veya babası olan “nâr”da madde dünyasına âit olmamaktadır. Bu sistem içinde madde karanlık, onun karşısında bulunan ilahî güç de aydınlık olarak tasavvur edildiğine göre Şem'in büyük dedesi nâr, ilahî ışık olan, ışığın bizâtihi kaynağından ilk neşet eden “nûr” (ilk akıl, Nûr-ı Muhammedî, Platon ve Philo'da Nous, maniheizmde ilk ışık Âdem) olmalıdır. Gnostik düşüncedeki ilk ışık ve karanlık adlı bu iki prensibin savaşını ve kâinatın, bütün varlığın meydana gelişini değişik gnostik görüşlerde anlatan, görünüşte değişik fakat aslı prensiplerde aynı olan mitolojilere kendimizi kaptırmadan, biz önce burada N. Dâye'nin, bütün bu varlık dünyasının yani kâinatın nasıl yaratıldığı hakkındaki görüşünü inceleyelim. *Mîrşâdü'l-Şîbâd*, 22^a'da N. Dâye bir eski rivâyete dayanarak şöyle anlatır: “Allah bu dünyayı yaratmak istediği zaman, bir cevher yarattı. Bu cevhere heybetli bir nazarla baktı. Bu nazardan cevher ikiye bölündü. Bir yarısı su, bir yarısı ateş oldu. Ateşi su üzerine salınca buhar (duman) hasıl oldu. Bu buhardan Allah gökleri yarattı; suyun üzerindeki köpüklerden ise yeri meydana getirdi.⁵⁴ Biraz ileride 22^b'de N. Dâye Allahın bu cevheri nasıl yarattığını şöyle anlatır: Allah ilk defa Nûr-ı Muhammedî'yi, ilk ışığı, yarattığı vakit, ona sevgiyle bakınca, bu sevgiden duyduğu haya ile Nûr-ı Muhammedî ikiye ayrılır Nûr-ı Muhammedî'nin bir yarısı ruh (aşk / hayat), bir yarısı akıl (akl-ı küll, ışık) olur. İşte hayat ve ışık olarak ruhdan kopan aşk ve akıldan kopan ışık pasif olarak durmazlar. Onlar da aşağıya doğru bir hareketle hareket ederek melekût âleminin (ideler âlemi, âlem-i misâl) bütün kategorilerinin içinden geçerler. Şimdi bu hareketin nasıl olduğunu N. Dâye'den öğrenelim:

Bilgil ol nesne ki h'âcenûñ - ‘aleyî's-selâm rûhî pertevinden seyr idüp ervâhuñ melekûtiyâtına irişdi andan sefer kıldı tâ mevcûdâtûñ âhırı ki ‘anâşır-ı müfrede melekûtiyâtıdır aña irişdi. Ve ol nesne ki nufûsuñ melekûtiyâtına gûzer kılup irişdi ki ol dañı hem hâcenûñ rûhî nûrînuñ pertevindendi aña ‘aql didük, tâ âhır ‘anâşır melekûtında tamâm oldu. Şol pergâr mişâlinde ki dâyirenüñ çevresin devrân ider vakti ki âhıra yetişe ikisi yine bir olur. Nite ki dâfrenüñ evveli bir nokţadır. Vakti ki per-gârla

düşünüldüğünden Şem' güzelliği dolayısıyla zihinlerde hep kadın gibi tasavvur edildiği için önemini yitirmiş olabilir ve böylece bu iki tasavvurun bir birine karıştırılması mümkündür. Bir başka önemli nokta da evrensel nefis yani maniheizmde İzgadda adı verilen nefs-i küllî tanrıdan inen üçüncü nur (elçi) olarak kendini madde dünyasının karanlık devlerinin kadın olanlarına erkek, erkek olanlarına kadın olarak göstermiştir. Yani Allahdan insanın kalbine inen ışık parçasının belli bir cinsiyeti yoktur. Bu Mani dininden gelen etkilerin çok uzak bir yansıması olarak islâmî metinlerde belirsizlik yaratmış olabilir. Hatta bu “Sophia” figürünün bir adı “Sophia prunikos” “Fâhişe (kötü kadın) Sophia”dır. Bu ad belki de eski aşk tanrıçasının fâhişeleri temsil etmesiyle de ilişkili olabilir. Problemin çözülebilmesi için üzerinde ciddi araştırma yapmak gerekiyor. Bkz. Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, s.176-177. Böylece yukarıda zikr edilen metinlerin Mani devrini yani milâdî II.-III. yüzyılları aşarak daha gerilere gittiği de görülmektedir. İslâm tasavvufuna uluşuncaya kadar bu mitolojilerin yalnız belirsiz müphem izleri kalmıştır. Yalnız biz burada Lucius Apuleius (doğumu aş.yk. M.s. 125)'ın da yazdığı *Cupid and Psyche* (Aşk ve Ruh) hikâyesine de değinmek istiyoruz. Burada nefis, güzel bir kadın olarak temsil edilir. Onun Cupid'e (aşk) olan sevgisi bir şamdan/mum aracılığı ile Cupid'i görmesiyle başlar. Fakat görmemesi gereken aşk tanrısını gördüğü için cezalandırılır. Çünkü aşk tanrısı ruhun gözünden kaybolur. Sonucunda gökyüzüne doğru derece derece yükselerek Aşk'ı arayan ruh, mistiklerin geçirdiği ızdıraplı ruhî yaşantılara benzer, ruhî yaşantılar yaşar. Sonunda yeteri derecede sınıdıktan sonra Aşk'a kavuşur. Burada Aşk'tan evvel ruh bir canavarla evlendirilir. Bu canavarın madde olduğu tabîî ki açıktır. Platon'un takipçilerinden olan Apuleius'un bu gnostik hikâyesi Aşk ve Ruh Romalılar ile Anadolu'ya yayılmış olmalı ki, bu tasavvurlar tasavvufî islâm edebiyatını çok derinden etkilemiştir. Hatta Şeyh Galib'in Hüsni Aşk'ında bile onun izlerini bulmak mümkündür. Daha ilginç olanı, Anadolu'da, söylenen Pambuğu Peri masalının bu hikâye ile olan ilişkisidir. Bu hikâyeyi ben Trabzonlu anneannemden dinlemiştim. Bu hikâye için bkz. Gönül A. Tekin, “Beş Trabzon masalı ve bir tahlil denemesi,” *Journal of Turkish Studies*, C.5 (Harvard University 1983), s. 99-130.

Mani dinindeki İzgadda adı verilen üçüncü ışık için bkz. F. C. Burkitt, *The Religion of the Manichees* (Cambridge 1925) s.28-29.

Aşk ve Ruh hikâyesi için bkz. Apuleius, *The Golden Ass* (Loeb Classical Library, ed. G. P. Goold, with English Translation by W. Adlington [1566], London 1977) s.187-285.

⁵⁴ Ayrıca bkz. H. Algar, a. e., s.86-87: Bu aynı zamanda bir hadîstir.

anı çekseñ dâ'ire vücûda gelür ve dâ'irenüñ nihâyeti hemân girü ol noqtadur ki dâ'ire andan vücûda geldi. İmdi ol iki laîfe ki biri rûhdan ve biri 'ağıldan kopmış idi pes seyreyleyüp ervâh ve nûfûs melekûtuna güzer kıldılar âhır merâtibe degin ki ol 'anâsırnı merâtibidür. Aña varıcağ biribiriyle buhşup ulaşdılar ve herçi ki ol laîfün şâfisiydi harç olmuş-idi-şol tarîk üze ki zikroldı. Ol bakiye ki kutâre gibi kalmışidi. Pes andan bir cevher yaratdı, niteki buyurur: Ol cevhere nazar-ı heybetile nazar eyledi pes iki pâre oldu. Yarısı od ve yarısı şu oldu. Andan odı şuya havâle kıldı tâ ki şudan düttün zâhir oldu ve ol düttün yüksege kaşd eyledi ve od dağı bilesince 'uluvva yüz dutdı. Gâyet leîfetinden ve hem tizliğinden. Ammâ şu yirinde kaldı. Gâyet kesâfetinden ve tabî'atı süstliğinden. Ve dağı bu laîfeyi işitgil ki çün Hağ te'âlâ ol cevheri kendi nazariyle manzûr eyledi pes ol cüz' ki Rûh-ı Muhammedî pertevinden kopmışidi ol cüz'den ki 'ağıldan kopmışidi seçilüp ayrıldı. Şevk buña gâlib olmuşidi pes imdi ol cüz' ki Rûh-ı Muhammedî pertevinden kopmışidi ol nazardan inileyen 'aleve kaşd kıldı. Ve ol cüz' ki 'ağl . . . ? . . . den kopmışidi etegi yaş olup bunda girü kaldı. Ve bu hâsiyeti andan hâşıl itmişidi ki Rûh-ı Muhammedî'nün dürlü dürlü sıfâtı vardır. Niteki şerhi zıkr oldu. Ve ol sıfâtdan birisi muhabbet sıfâtıydı ve bir sıfâtı nûr idi. İmdi muhabbet bir oddur yandırucu ve nûr bir süst nesnedür siñüp durucu pes ol laîfe ki Rûh-ı Muhammedîden kopdı ervâh merâtibine uğrayıp geçdi imdi ol muhabbetdendi ve ol cüz' ki 'ağıldan kopmışidi nufûs merâtibine güzer kıldı pes ol nûrdandı.⁵⁵

Bu bilgileri kısaca özetlersek şöyle diyebiliriz: Allah, ilk yarattığı Nûr-ı Muhammedî'ye (Akl-ı küll, ilk ışık Âdem, Nous, Kalem vs.) sevgi dolu bir şekilde bakınca Nûr-ı Muhammedî ikiye ayrılır Ruh (hayat) ve Akl-ı küll (ışık) olarak. Yukarıda da belirtildiği gibi bunların sıfatlarından olan Ruha âit aşk (muhabbet) ile Akl-ı küll âit akıl (ışık) feyzi hem ruhlar âleminin hem de henüz yaratılmamış olan bu kâinatı her varlığın değişmeyen, neyse o oldukları, özleri demek olan melekût âleminin en karmaşık varlık kategorisinden en basit varlık kategorisine kadar hepsini seyrederek.

Ruh (hayat) muhabbet, yani aşk, olarak melekût âleminde meleklerin, insanın, cinlerin, hayvanın, bitkinin ve dört unsurun melekûtuna doğru inerken, akl-ı külden kopan ilk akıl (ışık) olarak arşın, kürsünün, oniki burcun, yedi seyyarenin melekûtunu geçerek cansız tabiatın, madenin, ve dört unsurun melekûtuna ulaşır. İkisi yani Ruh muhabbet yani ateş olarak, Akl-ı de ışık olarak dört unsurda birleşir. Ancak her ikisi de bu dört unsurun melekûtuna ulaştıklarında kendi ışıklarındaki parlaklığın büyük bir kısmını kaybetmiş olurlar. Bu durumda kaynatılarak siyah renkli sertleşmiş bir hâle gelen şekerin durumuna benzerler. İşte bu siyah sert bir cisim hâline gelen bu cevhere Allah ikinci heybetli bir bakışla bakınca, cevher duyduğu hayadan (utançdan) ateş ve su olarak ikiye ayrılır. Su ağır olduğu için aşağıda kalır. Ateş suya etki edip ondan dumanlar yükseltir. Bu dumanlar ve ateş hafif ve çabuk hareket edici oldukları için yukarı çıkarlar. Bunlardan gökyüzü meydana gelir. Ateşten yıldızların, dumandan veya buhardan da atmosferin meydana geldiğini kolayca düşünebiliriz. Aşağıda kalan su üzerindeki köpüklerden ise yer yüzü yaratılmıştır. Bu cevherde potansiyel hâlinde az da olsa bulunan Ruh ve Akıl da bu arada ikiye ayrılır. Ruh muhabbet olarak sıfatı ateş olduğu için maddeyi terk ederek yukarı çıkar. Yayılıcı ve eşyaya sinip kalan ışık yani Akıl bu vasfından ötürü maddenin içinde kalır.

Şimdi bu izahları anlayabilmek için kâinatın yaratılışını hemen hemen aynı ifadelerle anlatan bir başka gnostik görüşe dönelim. Bu görüşü anlatan metin Hermes Trismegistus'a izafe edilen Yunanca (miladî 2. ve 3.yy'lara âit) bir külliyyatın içindeki ilk risâle olup Poimandres adını taşımaktadır. Bu Hellenist Mısır'da gelişen hermetik düşünce, "İlk Âdem" in madde dünyasına, aşağıya doğru yavaş yavaş kayıp gömülüştüğünü kendisine merkez edinerek kâinatın yaratılışını şöyle anlatır:⁵⁶

I behold a boundless view, everything become light, serene and joyful. And I became enamored with the sight. And after a while there was a Darkness borne downward . . . appalling and hateful, fortuously coiled, resembling a serpent. Then I saw this Darkness change into some humid nature, indescribably agitated and giving of smoke as from a fire and uttering a kind of sound unspeakable,

mournful. Then a roar (or: cry) came forth from it inarticulately, comparable to the voice of a fire. From out of the Light a holy Word (logos) came over the nature, and unmixed fire leapt out of the humid nature upward to the height; it was light and keen, and active at the sametime; and the air, being light, followed the fiery breath, rising up as far as the fire from earth and water, so that it seemed suspended from it; but earth and water remained in their place, intermingled, so that the earth was not discernible apart from the water; and they were kept in audible motion through the breath of the Word which was borne over them. But the divine Nous, being and rogy nous, existing as Life and Light, brought forth by a word another Nous, the Demiurge, who as god over the fire and the breath fashioned Governors . . . Forthwith the Word of God leapt out of the downwardborne elements upward into the pure (part of the) physical . . . and became united with the Nous-Demiurge, for he was of the same substance. And thus lower elements of Nature were left without reason.⁵⁷

Bu iki metin arasındaki ifade benzerliklerini karşı karşıya getirelim:

1. N. Dâye'de Nûr-ı Muhammedî'den neşet eden Akl (ışık) ve Ruh (hayat) aşağıya doğru hareket ederek dört anasırın melekûtunda birleşir ve aşağıya doğru hareket ederek siyah renkli bir cevher meydana getirirler. Poimandres'de sonsuz ışık dünyasında aşağıya doğru hareket eden bir karanlık meydana gelir.
2. Bu cevher Dâye'de Allahın heybetli bakışı ile ateş ve su olarak ikiye ayrılır, Poimondres'de bu karanlık önce şeklini değiştirerek ıslak, sulu bir ejderha yapısı kazanır. Bu sulu yapı üzerine kutsal söz yani Logos inince, ondan yukarıya doğru bir ateş yükselir. Burada Logos ile cevher'e bakan Allahın bakışı aynı mahiyettedirler. Neticede N. Dâye'deki gibi Poimondres'de de karanlık maddeden ateş ve su meydana gelmiştir.
3. N. Dâye'de inleyen, sesler çıkaran ateş, sudan meydana gelen buharla birlikte yukarı doğru yükselir. Poimondres'de de ıslak yapılı maddeden bir ateşten çıkar gibi bir duman yükselirken inlemeye benzer sesler duyulur. Neticede duman ve ateş N. Dâye'deki gibi yukarı doğru yükselir.
4. Hem Dâye hem Poimondres, ateş ve dumanın hafif olduğunu ve çabuk hareket ettiklerini bildirirler.
5. Hem Dâye hem Poimondres, su ve toprağın ağırlıkları yüzünden aşağıda kaldıklarını söylerler. Her ikisi de su ve toprağın henüz birbirinden ayrılmamış, belirsiz olduklarını özellikle ifade ederler. Dâye'ye göre toprak henüz köpük hâlinde su üzerindedir. Poimondres'de ise birbirlerinden henüz ayrılmayan su ve toprağı, onların üzerinde bulunan Kutsal söz hareket hâlinde tutmaktadır. N. Dâye'de de Nûr-ı Muhammedî'nin bir parçası olan Akıl (ışık) madde üzerinde kalmıştır.

Varlığın yaratılmasında aydınlık ve karanlık olarak iki prensip kabul eden bazı gnostik görüşlerin tersine, hermetik görüş aydınlığı tek yaratıcı prensip olarak kabul etmektedir. Zira karanlık bilinmeyen bir gelişme sonucu aydınlığın içinde daha sonra teşekkül etmiştir. N. Dâye bu monoteizm temâyüllü hermetik görüşü islâmi görüşteki Allah tasavvuruyla kolayca birleştirmiştir. Ancak bu iki metin arasında bazı ayrılıklar da bulunmaktadır. Şimdi onları gözden geçirelim:

1. N. Dâye'de Allahın ilk bakışı Nûr-ı Muhammedî üzerine olmuş ve o Ruh (hayat) ve Akl-ı küll (ışık) olarak ikiye ayrılmış ve bu ikisi son dört unsur melekûtuna kadar varlık kategorilerinden geçerek aşağıya doğru iki koldan inmiş ve cevheri yaratmıştır. Çünkü daha sonra bu cevheri Ruh (hayat), aşk olarak terk edecek, yukarı aleve doğru yükselerek gökleri ve âlem-i ulvî'deki herşeyi yaratacak, Akıl (ışık) da yeryüzünü ve ondaki bütün varlıkları meydana getirecektir.⁵⁸ Allahın ikinci bakışı cevhere olmuş ve onu ateş, su ve buhar olarak ayırmıştır. Poimondres'de ilk Logos sulu yapılı madde üzerine yani N. Dâye'deki cevherin karşısında olan karanlık üzerine inmiştir. Karanlıktan ateş, suyun ve buharın çıkmasına sebep olmuştur. Demek ki metinde belirtilmemesine rağmen, karanlığın inildemesinden anlıyoruz ki karanlık (cevher gibi) bu ilk Logos tarafından meydana getirilmiştir ve karanlık bu ilk Logosu tanıdığı ve ona ulaşmak istediği için inildemektedir.

⁵⁵ Mirşadü'l-İbâd, 22^a-23^a; ayrıca krş. H. Algar, a. e., s. 87-88.

⁵⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Hans Jonas, *The Gnostic Religion* (3. baskı, 1970), s.147 vd., s.3-41. Kurt Rudolph, *Gnosis, The Nature and History of Gnosticism* (Harper and Row, New York 1983), Hermetik Külliyyat (*Corpus Hermeticum*) için bkz. 25-26.

⁵⁷ H. Jones, a. e., s.148-150. G. R. S. Mead, *Thrice-Greatest Hermes, Studies in Hellenistic Theosophy and Gnosis* (London 1949), C.II, s.4-5.

⁵⁸ Mirşadü'l-İbâd, vr.24^a-24^b.

Bu bakımdan her iki metinde de karanlığın meydana gelişine sebep olan Allahın ilk bakışı veya ilk Logostur. Ancak ateş ve suyun meydana gelişi N. Dâye'de ikinci bakışla olduğu hâlde, Poimondres'de bunları meydana getiren de ilk Logostur. Poimondres'de ikinci Logos ateş ve buhardan gökyüzünü ve felekleri yaratır. N. Dâye'de ise ikinci bakışla ateş ve duman gökyüzüne yükselir, ama bunların felekler ve gökyüzü şeklinde şekil alması, cevherden ayrılan Nûr-ı Muhammedî'nin Ruh kısmının göklere yükselmesi ile tamamlanır. Yani ikinci bakışla karanlığa yeni bir ışık inmiyor. Allahın ikinci bakışı bir bakıma cevherdeki ruhu geri çağırma oluyor. Buraya kadar prensip olarak aynı olan iki metin en sonda ayrılır. N. Dâye'de cevherdeki Ruh'dan (aşktan) ayrılan Akıl (ışık) maddede kalır ve su üzerinde ve içinde yayılır. Oysa Poimondres'de sulu madde üzerinde kalan ilk Logos, gökleri yaratan ikinci Logosun yanına yükselerek maddeyi tamamen akılsız veya düşünceden yoksun bırakır. Ancak gökler yaratılıncaya kadar ilk Logos sulu maddeyi (kaos) belli bir düzen içinde tutmuş olmaktadır.

Aksi hâlde göklerin yaratılmasından evvel hemen ikinci Logosun yanına yükseldi. Demek ki ilk Logosun, N. Dâye'deki ilk Akıl gibi bu kâinatın yaratılmasında bir rolü vardır.

2. Bu farklılıklar içerisinde belki bizim için en önemli olan farklılık şudur: Poimondres'e göre ateş ve duman (buhar) yukarı doğru çıkarken buhar, ateş ile su, toprak arasında asılı kalmıştır. Yani ateş, feleklerle de ışığından vererek geldiği yere geri dönmüştür; duman (buhar) ise felekler ile yer yüzü arasında kalarak atmosferi meydana getirmiştir. Bu ifade N. Dâye'de yoktur. O sadece ateş ve duman çabuk hareket ettikleri için yukarı yükseldiler, der. İşte Poimondres'deki bu ifade bizim metnimizdeki bâd-ı sarsarın ateşe duyduğu hıncı açıklamaktadır. Çünkü daha kâinatın yaratılışında ateş havadan daha yukarı çıkmıştır; üstelik Nûr-ı Muhammedî bu ateşe çıkarak onunla felekleri, ayı, güneşi, yedi seyyareyi, oniki burcu meydana getirmiştir ve geldiği yere dönmüştür. Atmosfer, hava, ateşle, toprak, su arasında kalmıştır ve tamamen ateşin kontrolü altındadır. İşte bu ateş, içinde Nûr-ı Muhammedî'nin bir parçasını taşıdığı için insanda Allahdan bir ışık olarak tasavvur edilen Şem'in büyük babası veya babası olarak tasavvur edilmiştir.⁵⁹ Böylece N. Dâye'de açık olarak belirtilmeyen Poimondres'deki bu bilgiyle biz metnimizde gördüğümüz rüzgârın ateşe olan hıncının sebebini daha iyi bir şekilde çözebiliyoruz.

⁵⁹ Yalnız bu iki metnin son kısmındaki ayrılık, bize N. Dâye'nin Mani metinlerinden etkilenmiş olduğunu düşündürmektedir. Zira, Mani dininde ışık Allahdan neşet eden ilk Arketip Âdem, Nous, karanlıkla savaşmak için aşağıya gönderilir. Fakat Âdem, karanlık şeytanî güçlere yenilir. Onu kurtarmaya gelen ikinci ışık (akıl, nous) ilk Âdemi kurtarmasına rağmen ilk Âdemin karanlıkla savaşmak için beraberinde getirdiği beş tane ışıktan silâhını karanlık dünyası yuttuğu için, bu silâhları karanlığa feda etmek zorunda kalırlar. Türkçe Mani metinlerinde beş tanrı adıyla anılan bu beş silâh ışık, rüzgar, ateş, su ve (nesim veya nefes) olarak geçen büyük bir ihtimalle ruh (can) olan ether, Uygurcada tunduradır. İlk Âdem kurtarılıp geldiği yere geri dönmeye rağmen, onun beş parçası karanlığa kaptırılmıştır. İşte bütün kâinat bu ilk Âdemin silâhı diye anılan nefsinin kurtarmak için yaratılmıştır (bkz. A. von Le Coq, *Türkische Manichaica aus Chotscho I*, Berlin 1912 [ABAW 1911], s. 21. Ayrıca bkz. F. C. Burkitt, *The Religion of the Manichees* [Cambridge 1925] s.20-35).

Aynı şekilde cevherin içinde bulunan Rûh-ı Muhammedî'nin bir yarısı Ruh (hayat) cevherden ayrılarak yukarı doğru yükselir, göklerin meydana gelişine sebep olur ve oradan geldiği yere döner. Fakat Nûr-ı Muhammedî'nin diğer yarısı olan akıl ise yeryüzü varlıklarını meydana getirir, ama maddenin içinde ilk aklın ışıktan beş silâhı gibi kapalı kalır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen N. Dâye muhakkak ki Mani dinini iyi biliyordu. Onun, Anadolu'ya geldikten sonra Harran ve Mesopotamya'da islâmî dönemde hâlâ koloniler hâlinde yaşayan hermetik toplulukların düşünceleriyle de temasa gelmiş olması çok muhtemeldir (G. R. S. Mead, a. e., C. II, s.56-57). Bunlardan müslüman Arap tarihçilerin bahsetmiş olduklarını da biliyoruz. Esasen Anadolu, Suriye, Mezopotamya, Mısır, hristiyanlığa, Museviliğe, putperestliğe âit gnostik ve neoplatonik görüşlerin milâdın 2.yy'ından itibaren gelişip, yayıldığı yerlerdir. Gnostik görüşlere âit bilgiler N. Dâye ve onun yetiştirdiği devirdeki ve ondan önceki bütün müslüman sufilerin kolayca elde edebilecekleri bilgilerdi. Nitekim N. Dâye, yukarıda kâinatın yaratılışı hakkındaki görüşü bir rivayetten aldığını açıkça bildirmektedir (*Mîrşâdü'l-İbâd*, 22^a). N. Dâye'nin Mani dini etkisinde kalmış olmasına rağmen, daha çok hermetik görüşten yararlanarak kendi mistik görüşlerini sistematik bir bütün hâline getirmesi, bu görüşün, islâmiyetteki monoteist Allah görüşüne daha yakın olmasıyla ilgili olabilir. İnsan hakkındaki diğer sufi görüşlerle Hermetik insan görüşü arasında da büyük benzerlikler göze çarpar. Ancak, bütün bunlar bizim konumuzun dışında olduğu için, sadece burada değinmekle yetiniyoruz.

Şu hâlde tamamen madde dünyasına mensup olan rüzgârın pervâneyi Şem'e yani ilahî kaynağına ulaştırmasına imkân yoktur. Nitekim daha evvel gördüğümüz gibi Pervâne ile birlikte Şem'in bulunduğu yere gelen rüzgâr büyük bir mukavemetle karşılaşır. Zira Şem'in bir dostu vardır. Fânus adındaki bu dost gece gündüz onunla birlikte ve onu büyük bir kıskançlıkla korumaktadır. Kimseyi onun yanına sokmamaktadır. Fânus'un gayreti karşısında başarısız kalan Sarsar rüzgârı Pervâne'yi yalnız bırakarak geri döner. Buradaki dış anlamıyla alınırsa Fânus, normal olarak mumdanlıkların üstünde bulunan ve mumu rüzgârdan korumak için mumun üstüne geçirilen cam şişedir. Ancak Fânus'un allegorik olarak neye işaret ettiğini anlamak için yine önce Feyzî'nin Fânus ile ne kastettiğine dâir verdiği izahatına bakalım:

984: Ol ki Fânus dinmişdi Şem'e nîkâb
Fî'l-meşel insânda yetmişbîn hicâb

985: Vücūd-ı insânda oluben hâzîl
Mânî' olur olmağa Hakk'a vâsıl

Ruh-i insanî Allahın vahdetinden ve âlem-i ervahdan (ruhlar âleminde) koparak hem melekût âlemindeki (gayb âlemi, âlem-i misâl) hem de mülk âlemindeki (görünen dünya, madde dünyası) bütün varlık kategorisinden geçtikten sonra insanın bedeninde cisim ve şekil kazanır. İnsan ruhu, her varlık kategorisinden geçerken o dünyaya mahsus önemli bir öz ve karakter kendisine bahşedilmiştir. Böylece insanda, geçerken arkasında bıraktığı her varlık dünyasından bir hâtıra, gizli bir hazine kalmıştır. Yani makrokozmos denilen kâinatta (âlem-i kebîr) ne varsa, o insanın ruhunda ve vücudunda da bulunmaktadır. Bu yüzden insana mikrokozmos denilmiştir. Nihayet ruh, bedene girdiği zaman kendisi ile asıl vatan olan ruhlar dünyası arasında 70 bin tane aydınlık ve 70 bin tane karanlık perde girmiş olur. Bu perdeler dolayısıyla insan ruhu, hem ruhlar âlemini hem de Allahın zâtının cemalini bir zamanlar yakından seyrettiğini ve güzellikten ve O'na olan yakınlıktan duyduğu zevki unuttur.⁶⁰ İnsan ruhu bu durumda, yani "Onlar Allahı unuttular, Allah da onları unuttu" (K. 9:68) durumuna düştüğü zaman⁶¹ tamamen gelmiş olduğu yere yabancılaşır.⁶²

Ruhun, daha bedene girmeden önce ruh âleminin ve mülk âleminin melekûtlarından (idealarından) topladığı özellikler kendisiyle Hz. İzzet arasında perde olmuşlardır.

Ruh bedene girip, bu dünyada vücut bulunca bu perdeler, onda psikolojik özellikler olarak nefis-i insanîsinde (anima humane) ortaya çıkar. Yani ruhun vücutla izdivacından sonra doğan nefsin meydana

⁶⁰ *Mîrşâdü'l-İbâd*, vr. 41a-b-43a-b, H. Algar, a. e., s.124-125. Bu özellikler aynı şekilde Hermetik görüşte de bulunmaktadır:

To this complex of ideas Gnosticism gave a new turn by conceiving the planetary constituents of the soul as corrupting its original nature contracted in its descent through the cosmic spheres. The Christian Arnobius reports this as a Hermetic teaching: "While we slide and hasten downwards to the human bodies, there attach themselves to us from the cosmic spheres the causes by which we become ever worse." (Adv. not. II. 16)

A very close parallel (in inverse direction) to the Poimandres account of the soul's ascent is found in the following description of its descent: As the souls descend, they draw with them the Torpos of Saturn, the wrathfulness of Mars, the concupiscence of Venus, the greed for gain of Mercury, the lust for power of Jupiter; which things effect a confusion in the souls, so that they can no longer make use of their own power and their proper faculties. (Servius In Aln. VI. 714)

The expressions make it clear that what attaches itself to the soul on its downward journey has the character of substantial, though immaterial entities, and these are frequently described as "envelopment, or garments." (Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, s.157-158)

Görülüyor ki gnostik görüşlerde, özellikle Hermetik görüşte ve Mani dininde elbise ve "örtü, zarf" olarak geçen bu kozmik dünyadan alınmış yabancı, insanın maddî dünyaya âit nefsinin özellikleri N. Dâye'nin dilinde "perde" olarak geçmektedir.

⁶¹ El-Kâtibi-i Harranî'de buna benzer bir ifadeyi bulmak mümkündür: "From the moment the Soul forgot herself, she forgot her original habitation, her true center, her eternal being" (Bkz. H. Jonas, a. e., s.63).

⁶² Gnostik düşüncede belli bir özelliktir bu. Bu dünyaya gelen tam bir gaflet içinde, veya uykuda, ya da sarhoş gibi yaşar. Bir vesile ile, meselâ bir çağrı sonucunda ruh, başka bir yerden geldiğini anlar. Bu defa bu dünyada kendini yabancı hisseder. İstirap çeker. Bkz. H. Jonas, aynı eser, s.49-50.

getirdiği perdeler ile bu dünyada vücut bulmadan önce melekût âlemindeki seyri sırasında her bir âlemde aldığı özelliklerle meydana gelen perdeler ayırdır ve maddeye âit değildir. Nefsin bu dünyada yaptığı bir kötü eylem ile bu perdeler giderek çoğalır. Ruhun ve nefsin terbiyesi ile bu perdeleri ortadan kaldırmak mümkündür.⁶³ Bu perdelerin açılması, tasavvufi dilde düğümlerin çözülmesi, bağların açılması, zincir halkalarının teker teker kırılması şeklinde dile getirilir.⁶⁴ Nefsin bu bağlarından (perdelerinden) kurtulması için insanın elinde bir anahtar vardır. Bu anahtar şeriat kanunlarıdır. Şeriatın dış anlamıyla insanın vücudu, iç anlamı olan tarikatta da insanın kalbinin içi açılır. N. Dâye'ye göre, insanın vücudu, nefsi, kalbi, ruhu birbirine sınıksız sarılmıştır. Dördü arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Bu insanın yapıcı birbirine zıt olan ruhanî ve cismanî kısımlarının birbiriyle böyle sarmaş dolaş olmaları bir tılsımdır. Allah bu tılsımın şeriat anahtarıyla açılmasını emretmiştir. Bu anahtarın beş dişi vardır. Bunlar: İslâmın şartları olan kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekât ve hacdır. Bu beş dişe paralel olarak insanın kalıbı (vücudu) beş duyu tılsımıyla bağlanmıştır. Bu beş duyu yüzünden insan bu dünyada hayvan durumuna düşmüştür. Bu yüzden insan nefsi ve vücudundaki bu tılsımın açılması gerekir. İnsanın ruhuyla ilgili tılsımın açılması ise şeriatın iç anlamı olan tarikatla olur. Bu insanın kalbinin, nefsinin ve ruhunun terbiyesidir. İnsanın kalbi olan bu kapı tam mânâsıyla, doğru bir şekilde açılırsa, güzel ve temiz işler, eylemler nefse ulaşır. Nefisten kalbe, kalbden ruha, ruhdan gayb âlemine ulaşır. Böylece gayb âleminden aşağıya doğru inen nûr-ı iman (iman ışığı) gönülde (kalpte) kendini gösterir.

Bedenden ne kadar çok güzel, doğru, temiz işler ve eylemler meydana gelirse gaybdan gelen iman ruhu o kadar fazlalaşır, tıpkı Kur'an'da "onlar imanlarına iman eklemek suretiyle çoğaldılar" şeklinde anlatıldığı gibi.⁶⁵

Bu izahlardan anlaşıldığına göre bağların açılması, perdelerin kalkması, kalpte iman nûrunun tecellî etmesiyle başlamaktadır. Şu hâlde bu 70 bin aydınlık ve 70 bin karanlık perdenin insanda, üst üste sardığı yer kalptir. Öyleyse bu perdelerin bir varlığı vardır, ama bu, maddî, elle tutulur, gözle görülür bir varlık değildir. Bu perdeler nefsi-i insanî'yi (anima humane) meydana getiren insanın psikolojik ve duygusal yönü ve kuvvet-i beşerî adı verilen insanı hayatta tutan, yaşatan bedensel güçlerdir.⁶⁶ Karanlık ve aydınlık perdeler hâlinde tasavvur edilen nefis, kalbin en dış kısmında oluştuktan sonra, buhar hâlinde kalbin cidarlarından süzülerek bütün vücuda yayılır.⁶⁷ Şu hâlde nefsin yeri kalbin en dış kısmındadır. Nitekim, Dâye'nin anlattığına göre nefse âit bütün ayartıcı fısıltılar kalbin sadr, göğüs adı verilen dış kısmına kadar ulaşabilirler. Hiç bir maddî kötülük buradan içeri giremez:

Nite kim gönül her tabakası bir ılduzuñ yiridür ki anda seyreyler şöyle ki yidi kat gök ve yidi ılduz ki seyyâredür, anlaruñ mahallidür. Kâlbüñ dañi yidi tavrı vardır ve her bir tavrı bir gevherüñ şadeñi ve ma'denidür Anuñ evvelî tavrı nâşdur dirler . . . o dañi şeytânüñ vesveseleri yiri olur ki . . . şadrdur. İmdi ol kâlbüñ derisidür. Hemen andan içerü giremez. Zîrâ ki kalp bir hakikatdur. Gök sıfatındadır ve şeytânüñ hîd göke çıkmaga çâresi yoktur.⁶⁸

⁶³ Mirşâdü'l-İbâd, vr. 87^b.

⁶⁴ Aynı benzetmeler ve ifadeler, gnostik görüşlerde de bulunur. Ancak tasavvufta insanın iç dünyasında meydana gelen bu durumlar, ruhun bil-fiil geldiği yere geri dönmesinde, soyunarak, çıplak, ne ise o olarak dönmesi mevzubahistir. Ölümünden sonra gökyüzüne yükseliş özellikle mandeizmde, Mani dininde ve hermetik görüşte önemli yer tutar. Bu ilk arketip Âdemin, mitolojik geri dönüşünün bir tekrarıdır. H. Jonas, a. e., s.165-167.

⁶⁵ K. 48:4; 87:14 Mirşâdü'l-İbâd, vr. 64a-b-68a-b vd.; H. Algar, a. e., s.179-181 vd. ve 308. Bu hususta bir hadis de vardır: "Kalbiniz müstakim olmayınca, hiç birinizin imanı müstakim olmaz. Herkimin ki dili müstakim değildir, kalbi müstakim değildir. Her kimin ki yaptığı işler müstakim değildir, dili müstakim değildir."

⁶⁶ H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (tercümesi: Willar R. Trask; Dallas, Texas), s.110-111. Mikrokozmosdaki bu iki türlü nefis nefsi-i insanî (anima humane) ve nefsi-i mutmaine'yi Corbin nefsin iki yüzü olarak kabul etmektedir ve "intellectus activus ve intellectus contemplativus" şeklinde adlandırılan nefsin bu iki yüzünü ruhun sağdaki ve soldaki melekleri olarak anlaşıldığını bildirir. İnsandaki bu ikili yapı aynen makrokozmos da, her bir felekde de bulunmaktadır. Her feleğin bir nefsi bir de düşünen aklı vardır. Her feleğin nefsinin aklına olan ilişkisi, insanın nefsinin aklına ilişkisinin aynısıdır. Bu perdelerle ne kasd edildiği hakkında ayrıca bkz., Kurt Rudolph, *Gnosis*, s.186-187.

⁶⁷ Bkz. not 31, 32 ve bunlarla ilgili metin.

⁶⁸ Mirşâdü'l-İbâd, vr.79^b-80^a.

Görülüyor ki nefsin bulunduğu yer kalbin derisidir. Bu bilgilerin ışığı altında, N. Dâye'nin kalp için kullandığı "lâmba" sembolü büyük bir önem kazanıyor.⁶⁹ Zira lâmbanın cam kısmı olan Fânus kalbin en dış kısmı olan derisi olmuş oluyor. Lâmbanın bu cam kısmı bir taraftan içerdeki ruh ve marifet ışığını korurken, onun sönmemesini sağlarken, bir taraftan da bu ışığı kendi içine hapis etmiş oluyor. Vücut denen karanlığa (K. 24:35) sadece bu lâmbanın ışığının aksi vurur. İşte bu akis bir lâtif buhar gibi insanın bedenine, karanlığına yayılan pratik akıldır. Nitekim Feyzî Fânus'u şöyle tarif eder:

Yârın dünyâya bakduğın istemez
Yüzini kimseye aşıla göstermez
Gördiler ol zamân <da> bir dîv rakîb
Kimseyi uğratmaz yârına karîb
O gülî hıfz ider <di> nite ki hâr
İñledür <di> hep 'uşşâkı bülbül-vâr (b. 599, 603-604)

Yani Fânus⁷⁰ bir taraftan ışığı kendi içine hapsettiği gibi, onun yanına hiç bir nesnenin girmesine de mücadele etmez. İşte bu yüzden heva ve heves, şeytanî fısıltılar, kalbin ilk kısmı olan derisinden öteye yani Fânus'tan içeri girememiş ve bu yüzden heva ve hevesin sembolü olan Bâd-ı sarsar, Şem'in bulunduğu hisardan⁷¹ geri dönmüştür.

Şem'in bulunduğu yerde tek başına kalan Pervâne, artık bütün heva ve heveslerinden kurtulmuştur. Daha doğrusu Pervâne'de nefsi-i insanînin bir vasfı olan bu heva ve heves "aşk"a dönüşmüştür. Bu yüzden artık toplumun öteki bireylerine benzememektedir. Toplumun dışında kalmıştır. öteki insanların açısından bakıldığında aklını kaybetmiş bir delidir (beyit 614). Bu mertebede ruh, (nefs) ahadiyet Şem'inin Pervânesi olur.⁷² Bu mertebede âşık ile maşuk arasındaki azarlama, kasden üzme, naz etme devri başlar "nâz ile niyâz ki âşık ile ma'sûk arasında vardır 'itâb şivesince şur'ü itmeye başlar."⁷³ Bu makama 'araf makamı denir. Bu makamda ruhun uzun bir süre tutulması gerekir. Yani sâlik Hak teâlânın sıfat-ı gülistanının cenneti ile insaniyet zulmatının cehennemi arasında ısrâp çekmelidir. Yusuf Peygamberin cennetin kapısında beş yüz yıl bekletilip, bütün dünya sırlarından tamamen arınması sağlandığı gibi, Nefs de vücuttan kalan her şeyden temizlenmek için beklemeğe mecburdur.⁷⁴

Nitekim Şem', bu devrede Pervâne'ye "itab" eder. Ona bir mektup yazarak, Şem'in bulunduğu yerden uzaklaşmasını ister. Zira Pervâne, Şem'e olan sevgisini herkese göstermiştir. Şem'e duyduğu bu sevgiyle iftihar etmektedir. Bu durum Pervâne'nin henüz egosundan kurtulmadığını, yani kendi varlığının bilincinde olduğunu göstermektedir. Pervâne'nin Şem'e olan sevgisini dahi farketmeyecek kadar kendi varlığından habersiz olması gerekiyor. İşte bu yüzden onun Araf makamında beklemesi gerekmektedir.

N. Dâye'ye göre Arafda hapsedilen ruhun, sevgiliye olan şevki ve hasreti daha da fazlalaşır ve öyle bir mertebeye ulaşır ki gayb âleminden (görünmeyen dünyadan) ona kerametler ve inayetler ulaşmağa başlar.

⁶⁹ Bkz. not 28.

⁷⁰ N. Dâye, kalbin paralelini âlem-i kübrâ'da yani makrokozmos'da gökyüzü olarak verir:

Bu kalb ki Türkî dilinde gönül dirler gök mişâlinedür ve ten yir mişâlinedür. Zîrâ ki cân güneşi gönül gökinde toğar, ten yirine nûrın saçar pes ol teni hayât nûrile münnevver kılar ve diri eyler nitekim yir yidi iklimdür ve gökler yidi tabakadır ten dañi yidi 'uzuvdur ve kalb dañi yidi tavrdur ve yidi kat gök meşâbesinde ki . . . nitekim göküñ her tabakası bir ılduzuñ yiridür ki anda seyr eyler şöyle ki yidi kat gök yidi ılduz ki seyyâredür anlaruñ mahallidür kâlbüñ dañi yidi tavrı vardır (Mirşâdü'l-İbâd, vr.73^b.)

Şu hâlde kalp karşılığı olan gökyüzü camdan bir fânus gibi bütün yıldızların etrafını sarmıştır. Bu ışıkların yeridir ve onları korumaktadır. Bu bakımdan klâsik islâm edebiyatında gökyüzü bir fânusa, lâmbaya benzetilir.

⁷¹ Buradaki hisar kelimesi çok ilginçtir. Zira Mani dinine ve mandeizme âit metinlerde, kalbin makrokozmosdaki karşılığı olan gökyüzü, kuleler bulunan ve nöbet beklenen yerler "watch houses, house of toll keeper" veya büyük kapılar şeklinde tasavvur edilir. Bkz. K. Rudolf, *Gnosis*, s. 179-183; ayrıca bk. G. Widengren, *Mezopotamian Elements...*, s. 35-36. Kalp ve gökyüzü mâhiyetçe aynı olduğuna göre (bkz. not 70) kalp de bir hisardır.

⁷² Mirşâd, 88^a.

⁷³ Mirşâd, 88^b.

⁷⁴ Mirşâd, a. e., a. y.

Eğer sâlik bu makamda ulaştığı bu lûtfâ kanıp, onlar ile gururlanırsa Hazret-i Perverdigârdan tamamen mahrum olur. Bu yüzden bu makam çok tehlikeli bir makamdır. Zira çoğu kere keramet ehli, keramet (mucize) örtüsünün altında örtülü kalır ve Allahı bırakıp bu mucizevî duruma tapar.⁷⁵

Bu mertebe, yani sâlikin kerametler gösterdiği devre aynı zamanda mükâşefe-i ruh devresidir.⁷⁶ Sâlik bu devrede zaman ve makam ile sınırlandırılmaz. Geçmiş, geleceği, altı boyutu aynı anda kavrayabilir. Yine bu Araf makamında, ruhaniyet nûrları, gönül gözünde müşahade edilmeğe başlanır. Ve sâlik kalbinin göğünde yıldızları, ay ve güneşi temaşa eder:

“Ve ger ‘ulviyât şüretinde görse, meselâ ılduzlar, aylar ve güneşler gibi ol rûhâniyet envârından olur ki gönül gökinde tülû‘ ider. Gönülün safâsı mîkdârı zâhir olur. Meşelâ çünki gönül âyinesi ılduzlar mîkdârı şakâlet bulsa rûh nûrî anda kevkeb mîkdârı zâhir olur ve gâh olurki kevkeb âsmân üzerinde görür ve gâh olurki âsmân görür kevkebsüz. İmdi âsmân gönül cirmidür ve kevkeb rûh nûridurki gönül şafâsı denlû . . . çünki gönül âyinesi tamâm şâf ola ay tamâm görünür . . .”⁷⁷

Feyzî'nin Şem' ü Pervânesinde, N. Dâye'nin bu izahlarına benzer durumlar, Pervâne'nin Şem'in yanından uzaklaştırılmasıyla başlar. Pervâne için bu devre Araf makamı devresidir. Bu devrede Pervâne önce kendisini hasret ateşine atar. Gönülündeki aşk gittikçe çoğalır. Nihayet kalbinin göklerinde yıldızlar ve ay müşahade eder. Yani bu yıldızlar ve ay ruhunun gittikçe büyüyen ışıklarıdır. Kalbinin varlık pislighinden temizlenmesine paralel olarak, ruhunun aydınlığı kalp aynasında kendini önce yıldızlar sonra ay olarak gösterir.

Bu ruhî yaşantılar metnin 722-757. beyitleri arasında anlatılmıştır. Ancak Pervâne içinde bulunduğu mertebenin câzibesine kapılmaz. Onun aradığı tecellî nûrları kalbinin gökünde gördüğü bu ay ve yıldızlardan daha başka bir ışıktır. İşte bu yüzden sevgilisine olan hasreti ve aşkı daha da artar. Bu aşk ateşiyle Pervâne öyle bir hâle gelir ki kendi varlığından bile bezir. Sevgiliye kavuşmak için bütün maddî varlığından, yani vücut elbisesinden tamamen sıyrılır. Bu durum bizim metnimizde 802-803. beyitlerde Fânusun ortadan kalktığı belirtilerek ifade edilir. Bu mertebe “fakr” mertebesidir ki Dâye bunu şöyle anlatır:

Eğer bir demde biñ kerre hitâb-ı Hazret yitişirse ki ey bende ne dilerdin cevâb vire ki bendenün ne dileği olsun dilek senündür diye zîrâ ki dilek varlıkta bulunur biz hûd yoklıktan dem ururuz.⁷⁸

Ne yazık ki insan gücü bu makamdan öteye bir adım atamaz. Bu mertebeye ulaşmış olan insan kendi aczinin farkına varır ve tam bir hayret içine düşer. Bundan sonra insan olarak yapacağı tek eylem Allaha yalvarmaktır. Nitekim Pervâne de aynı şeyi yapar ve acz içinde yüzünü Allaha döndürerek ona yalvamaya başlar. Bu kendi aczini idrâk ve Allaha yakarma metnimizin 758-788. beyitleri arasında yer alır.⁷⁹ İnsanın hakikat yolunda bundan sonra ilerleyebilmesi için Allahın bir lûtfunun o sâlike bir cezbe veya bir vecd şeklinde ulaşması gerekmektedir.

Allahın lûtfu metnimizde Pervâne'ye Şeb-i târîk “karanlık gece” olarak ulaşır. Şeb-i târîk, tasavvufî bir semboldür. Onun çok kompleks olan anlamlarına değinmeden önce, yine Feyzî'nin Şeb-i târîki ne anlamda kullandığını görelim:

- 986: Şeb-i târîk dimişdüm Şem'ün yâri
Hakikatde oldı inâyet-i Bârî
987: Âşıklara olupdur ecr-i Cemil
Kim hidâyet râhına oldı delil

Beyitlerden açıkça anlaşılıyor ki Şeb-i târîk “karanlık gece” Allahın bir lûtfudur. Sâliki Allaha götüren yoldur ve âşıklar için güzel bir mükâfatdır.

Şeb-i târîk ile ilgili bir karanlığı H. Corbin, *The Man of Light* adlı eserinde çok mükemmel bir şekilde açıklamıştır. Biz onun bu açıklamasına pek büyük bir katkıda bulunamayacağımız için onu takip ederek, metnimizde geçen bu “Şeb-i târîk” sembolünü anlatmaya çalışacağız:

Şimdiye kadar metnimizde bir “karanlık ülke” vardı. Bu karanlığın insanın maddesinin (vücudunun) sembolü olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Metnin sonunda karşılaştığımız bu ikinci “karanlık”ın birinci karanlıkla hiç bir ilgisi olmadığını, esasen Feyzî'nin ifadelerinden anlıyoruz. Birinci karanlık insanın vücudu, varlığı, ikinci karanlık Allahın Pervâne'ye gönderdiği bir lûtf, Allaha giden bir yoldur; şu hâlde bu iki karanlık arasında hiç bir ilgi yoktur. Yalnız bu ikinci karanlık olan Şeb-i târîk'i anlayabilmek için baştan beri zikretmekte olduğumuz nefsin çeşitlerinin asıl psikolojik mahiyetleri üzerinde durmak, ve ilk vücut karanlığını temsil eden nef-i emmâre ile işe başlamak gerekiyor. H. Corbin'e göre nef-i emmâre, insanın hayvanî yönü olan aşağı egosudur. Bu bir içgüdüsel bendir. Nef-i levvâme insanın kendi varlığı ve değerinin bilincine varmasıdır. İnsanın tenkit eden, hüküm veren değerli ve değersiz ayıran yönüdür. Buna akıl “düşünen ben”de diyebiliriz. Nef-i mutmaine, mistiklerin kalp dedikleri nefistir. Nef-i levvâme âdeta terazinin dili gibidir. Terazinin bir kefesinde bulunan nef-i emmâreyi, egoyu boşaltmaya, öteki kefedeki nef-i mutmaineyi ise ağırlaştırmaya çalışır. Sâlikin, tarikat yolunun başında gördüğü siyahlık tamamen egoya âittir. Yani bu siyahlık insanın kendi tabiatının karanlığıdır. Bizim metnimizde bu Pervâne'nin bir şebistânda “gece ülkesi, yatak odası” bulunması şeklinde anlatılmıştır. Necmeddin Kübrâ ve onun okuluna mensup sufiler büyük bir dikkatle insanın iç dünyasındaki gelişmeleri gölge ve ışık fenomeniyle analize etmişlerdir. Yani beyindeki ışık bölgesi beynin bilinçlilik hâli olup (nefs-i levvâme) karanlık bölgesi de bilinç altına (nefs-i emmâre)ye tekabül etmektedir. Fakat insanın beyinde bir tek bilinmezlik bölgesi olduğunu kabul etmek doğru değildir. Bilinmezlik sadece bilinç altında yer almaz. İnsanın bilincinin üstünde de bir bilinmeyen alan vardır. Bu duruma göre Corbin nef-i emmâre'yi yani bilinç altını (subconsciousness veya infraconsciousness) olarak nef-i mutmaineyi de bilinç üstü (superconsciousness veya supraconsciousness) olarak kabul ediyor.⁸⁰

Yani çok yoğun bir şekilde kendisini belli bir objede teksif etmesi sonucunda bilincin kendi sınırını aşması ve düşündüğü objenin bütün bilinci kaplaması sonucunda insan beyinde meydana gelen bir durumdur bu. Bu iki kademede olur. Önce bilincin değerli bulduğu bir obje veya idea üzerinde bilinçli olarak kendisini teksif etmesiyle bu objeye âit bir bilinç üstü alan teşekkül eder. Bu bilinç üstü alanlarda ruhun idrâk ettikleri sadece o ruha âittir. N. Dâye'nin “sır” dediği şey budur. Böyle bir bilinç üstü durumunu, o insandan başka kimse bilemez ve yaşayamaz. Daha sonra, bilinç kendini daha da teksif ederek, bilinç üstünde düşündüğü objeyle kendini özdeşleştirir; yani tamamen bilinç üstündeki geliştirdiği varlığın hüviyetine bürünmesiyle, yani kendini onda kaybetmesiyle “fenâ fillâh”, kendini kaybetme, şuuru kaybetme (transconsciousness) durumu meydana gelir ki, bu Dâye'nin lâmba imajındaki fitil, kalp sembolündeki hafî “gizlilik, gizlenmiş olan”dır. Zira lâmbanın içindeki yağ durumunda olan ruhu, fitil gayb âlemine bağlayan bir bağdır. Yanmadığı müddetçe gizlidir. bu fitilin yanıp bitmesiyle ruhun nûru, Allahın cemâl veya celâl tecellisinin nûruna mazhar olur. Kuran'daki “nûr üstüne nûr” (K. 24:35) durumu budur. Bu iki nûr arasında yanmadan duran fitil bu ikisi arasındaki karanlık bir yoldur. Bu iki nûru birbirinden ayırdığı, yanmadığı müddetçe karanlıktır. Benzer benzerle bulunduğu anda, yani fitil yandığı anda hakikî ışık tecellî etmiş olur.

Şu hâlde, insan beyindeki kutuplaşma bilinç ile bilinç altında değil, iki bilinmezlik bölgesi olan bilinç altı ile bilinç üstü arasındadır. Bilinç altına âit olan karanlık insanın maddî vücudunun karanlığı, bilinç üstüne âit olan karanlık ise sufilerce nûr-ı siyah diye anılan bir karanlıktır.

Bu hakikî tacellîden biraz evvel karşılaşılan ışıktır.⁸¹ Bu durumu fizikî düzeyde anlatmak istersek şöyle açıklayabiliriz: Fizikî alanda bir objenin görülmezliği ya ışık olmadığından, ya da ışığın fazlalığından ileri gelir. Bir tarafta, insanın içindeki ışığın görülmezliği, insanın maddesindeki karanlıkta hapsedilmiş olmasıyla olur. Öte yandan bütün ışıkların, bütün görülen şeylerin ilk kaynağı olan bir görünmezlik daha vardır. Bu ikisinde ortak olan yön her ikisinin de bilincin sınırlarından ötede olmalarıdır. Birincisinde görünmezlik bilinç altı durumuna yani madde durumuna bağlı olarak ışığın yokluğundan, ikincisinde

⁷⁵ Mirşâd, vr. 89^a.

⁷⁶ Mükâşefe için bkz. Mirşâd, vr. 128^a-b-129^a-b, H. Algar, a. e., s.306-307.

⁷⁷ Mirşâd, vr.124^b, H. Algar, a. e., s.296-297.

⁷⁸ Mirşâd, 89^b.

⁷⁹ Mirşâd, 89^b-90^b.

⁸⁰ H. Corbin, *The Man of Light in Iranian Sufism* (Fransızcadan tercüme: Nancy Pearson; London 1978), s.66, s.94-96.

⁸¹ H. Corbin, a. e., 99-100. Bu ışık, maddesi olmayan, karanlık bir ışıktır. Zira bu ışık, hâlihâzırda maddenin içinde emilmiştir. Ancak tarikat yolu ile zikir ve diğer ibâdetlerle maddenin içinde çıkartılıp alınabilir. Yani bu yıldızların vatani olan siyah bir gök yüzüdür; gecedir.

ışığındaki parlaklığın çok fazla olmasından doğan bilinç üstüne âit, ama durumuna bağlı olarak ışığa çok yakın gelmiş olmaktan doğan görünmezlik söz konusudur. Bu bilinç üstüne âit olan gerçeklikler dâima çok kişisel, yalnız o kişi tarafından yaşanan gerçekliklerdir. Zira insan, kendi bilinç üstünün yarattığı dünyaya, herkesle paylaştığı ruhî durumları yaşayarak değil, tek başına sadece kendi yönettiği bir ruhla geçer.⁸²

Bu ışığın fazlalığından doğan karanlık ışık, nûr-ı siyah, nûr-ı Zât, Zât-ı ilahî'nin karanlık ışığı diye anılır. Bu karanlık ışık, gizli bir hazinedir. Sufiler, bu ışığı "Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim" şeklindeki bir hadîs-i kutsî ile izah etmeye çalışırlar. İşte Allah bu gizliliğini açığa çıkarmak için mahluk dünyasını, bütün kâinatı yaratmıştır. Böylece Allah bir obje durumunda kendisini kendisine göstermiştir.⁸³ Öyleyse bu siyah ışık, sâlikin bilincini teksif ederek bilinç üstünde Allahın cemâlinin tecellî edeceğine işaret eden bir cezbe, bir vecid hâlidir. Nitekim metnimizde Şem' bilinmeyi ve sevmeyi' arzu ettiği için Şeb-i târik Pervâne'yi bulmak üzere yola çıkar. Şem'in bilinmek, sevmek arzusu metnin 808-812. beyitlerinin arasında yer almıştır.

Şu hâlde Şeb-i târik, Allahın kâinatı yarattığı an ile insanın kendi varlığını yok ederek (fena fillâh) Allahda yeniden dirilmesi (beka billâh) demek olan hakikî özünü, gerçeğini bilme anı arasında uzanan bir yol, bir köprüdür. Ayrıca hem de Allahın varlık dünyasında doğacağına, hem de insanın kendi maddî varlığından çıkarak başka bir biçimde yeniden doğacağına habercidir. Şöyle ki insanın kişi olarak yaşadığı Şeb-i târik, kâinatta Allahın bütün isim ve sıfatlarının tecellî etmesinden, yani varlığın yaratılmasından önce Allahın, Ahadiyetin karanlığında (Amâ'da) bulunmasına paralel bir durum taşır. Bir başka deyişle kâinatın yaratılması demek olan Allahın ilk tecellisinden önceki "Amâ," her sufinin kendi potansiyeline göre Allahda yeniden doğuşundan önce Şeb-i târikle bir kere daha yaşanır.⁸⁴

Şeb-i târik'in vasıtasıyla Pervâne nihayet Şem'in huzuruna girer. Onun sohbetine nâil olur. İki sevgili beraberçe eğlenirken, Şem' büyük bir coşkunlukla Pervâne'ye olan sevgisini izhar edip, pırıl pırıl parlayınca, Pervâne, sevinç ve mutluluğundan kendini kaybeder ve kendisini Şem'in ateşine atarak, Şem'in ışığı içinde kaybolur. Daha doğrusu vücudu Şem'in ışığına dönüşür. Zaten gecenin de sonu gelmiştir. Subh-i sâdık "hakikî sabah" adında bir server bu karanlık ülkeyi istilâ eder ve bütün dünyayı hükmü altına alır. Onun Afitâb "güneş" adlı bir oğlu vardır. Bu genç kudret sahibi, bütün âleme iyilik saçan ve her an semâ eden birisidir. Bu güneşi gören hiç kimse artık Şem'e itibar etmez. Esasen Şem' de durumun farkında olduğu için kendini saklar. Böylece Şem'in kurmuş olduğu bütün düzen bozulup, hiç bu dünyada var olmamışa döner.

Dış anlamıyla metin çok açıktır. Zira sabahın olması ve güneşin doğmasıyla artık muma (Şem') ihtiyaç kalmamış ve ortadan kaldırılmıştır. Ne yazık ki Şem' ü Pervâne'nin sonu eksik olduğu için bir sembol oldukları kesin olan bu "Subh-ı sâdık" ve "Afitâb" ile Feyzî'nin ne kasdettiğini bilemiyoruz. Buraya kadar verilen motif-imajların sembolik anlamlarını göz önüne alarak ve N. Dâye'nin tasavvufî eseri *Mirşâd-ı l-ibâd*'ın kılavuzluğu ile biz bu iki motifin sembolik anlamlarını tasavvufî görüşün sınırları içinde kalarak açıklamaya çalışacağız.

N. Dâye'ye göre insanı yakan, bilincini yok eden, kendinden geçiren tecellî Allahın celâl tecellisidir. Bu tecellî siyah bir ışık şeklinde görünür ve her şey bu ışıktaki kaybolur:

Ammâ ol envâr kim şîfât-ı Celâlûndür Hakkûn kahr 'âlemindendür ol imdi fenâ fi'l-fenâ ve fenâ el-fenâ iktizâ ider . . . beyân bu ahvâlûn şerhine 'âcizdür . . . pes evvel bir nûr-ı muhrikdür . . . ve şîfâtı celâl envârı şîrf zulmâtî olur. Pes 'âkl niçe idrâk eylesin nûr-ı zulmâtî ki kendüsi nûrânîdür . . . 'Âkl hõd kâra odı niçe derk eylesün ki kendü akl nûrânîdür. Pes andaki hakikat-ı vahdetdür. Nazar idecek olursañ iki 'âlemde herne ki nûr ve zulmet var anuñ lutfî ve kahrî şîfâtunuñ envâr-ı pertevindendür. Nite ki buyurdu "Allah nûru's-semâvâtu va'l-arḍu." (K. 24:35)⁸⁵

Şem' kendisini bu tecellî ile Pervâne'ye gösterdiği için, Pervâne bu ateşte yanmış ve bu tecellînin ışığında kaybolmuştur. Yani fenâ fi'l-lâh adı verilen mertebeye ulaşmıştır. Bu mertebeye çok nâdir ulaşılır. Bu mertebe, başka bir vücutla Allahın ışığında yeniden hayata doğma demek olan **bekâ bi'l-lâh** mertebesinin eşigidir. Fena fillâh sâlikin kendi vücudunu öldürmesi, Beka billâh ise başka bir biçimde yeniden yaşamaya başlamasıdır.

Metnin sonuna gelmiş olduğumuz bu noktada, artık Şem' ile Pervâne'nin birbirinden ayrı, farklı kişilikleri olmadığını anlamış bulunmaktayız. İnsanın varlık bütünlüğünü, kendisini "kalp olarak anlayacak olursak," Şem' ile Pervâne bu kalbin içinde iki ayrı görünümünden başka bir şey değildirler, sonucuna hemen varabiliriz. Kalbin karanlık görünümünü (yüzünü) temsil eden Pervâne, kalbin aydınlık yönünü (yüzünü) temsil eden ışıktaki kendini kaybetmiştir. Bir başka deyişle yakan ile yanan birbirinden farklı değildir. Bu bir bakıma, bir yandan kişinin kâinattaki yeri bakımından çok arkaik devirlere uzanan ilk yaratılış anındaki aydınlık-karanlık (düzen-kaos) çatışmasının, yeniden kişide bir kere daha yaşanması, başka bir yönden ise, bireysel düzeyde, kişinin kendi iç bütünlüğü bakımından, kendi kendisiyle iç dünyasında yaptığı savaşı, aydınlık yönün zaferiyle sonuçlandırmasıdır.⁸⁶ Bu savaş sonunda kişinin öğrendiği şey (marifet) kendi kalbinin aynasında tecellî eden imajın kendisinden başka birisi olmadığıdır. Ama bu marifeti elde edebilmek için kişinin Pervâne kısmı, Şem'de yok olmuştur. Yani kendi karanlık kısmı ortadan kalkınca karşısında veya içinde bulunduğu ışık yine kendisidir. Bunu Gazalî çok güzel bir şekilde izah ediyor: Işık hem kendisini gösteren hem de kendisiyle bir başka objeyi gösterendir.⁸⁷ Yani Allah kendi ışığını gönderdiği, aksettirdiği anda sâlikin kalbinin ışığını gösteriyor; ve o ışığı (kalbi) gösterirken kendini de göstermiş oluyor. Şu hâlde sâlikte bulunan ışık ile, onun kalp aynasında tecellî eden ışık aynıdır.

Bir başka deyişle, sâlikin kalp aynasında kendi tecellisini seyreden Allahdır (yani Allahın insanda bulunan ışığıdır). Bu tecellînin yeri ve şekli ise o insanın ruhudur, kalbidir. Şu hâlde bu ruh kalp nasılsa bu tecellî de ancak öyle olacaktır. Şu hâlde her kişinin Allahı kendi kalbinde bulması ve görmesi ancak o kişiye mahsus çok özel bir tecrübe, ve yaşantı olacaktır. İşte bu aydınlığa kavuşan Allahın seçilmiş kulu, bir lâmba veya mum olan eski varlığından sıyrılarak bir başka biçimde yani bir güneş olarak yeniden hayata doğacaktır. Şu hâlde Subh-ı sâdık Pervâne'nin ulaştığı marifet, Afitâb da Pervâne'nin fena fi'llâh mertebesinden geçerek beka bi'llâh'da kavuştuğu hakikî varlığıdır.

Metnin anlamı bakımından açıklanmasıyla ilgili bu kısmı bitirmeden evvel Feyzî'nin Şem' ü Pervâne'nin şekil bakımından kurgusunu yazarken, düşüncesinde lâmba imajını ön plânda tuttuğunu hemen belirtmeliyiz. Zira bu metinde sâlikin hakikat yolunda yürürken kalbinde yaşattığı bütün ruhî yaşantıların lâmbanın çeşitli unsurlarıyla tam bir paralellik gösterdiğini görüyoruz. Öyle ki Feyzî iç dünyayı bilme organı olan nefis, ruh, sır, hafiyi kapsamış olan kalbi ve lâmbayı karşı karşıya koymuş ve hikâyesinin çatısını öyle çizmiştir. Şimdi bu görüşümüzü açıklamak için kalp ile lâmba imajını ele alalım ve sırasıyla Feyzî'nin yürüdüğü yoldan yürüelim: Sâlik hakikat yolunda yürürken önce lâmbanın cam kısmının dışında kalan ve lâmbanın ışığının aksettici yerde yani bedendeki mevcut rüzgârlar yok olmuştur. Bu **Sarsar rüzgârları** nefis-i emmârenin beş duyu organıyla teşekkül etmiş yönüdür. Sonra kalbin en dış kısmını saran beşeriyet libası ya da 70 bin tane karanlık ve aydınlık perdenin engeli ortaya çıkmıştır. Bunlar ruhun vücut bulmadan evvel geçtiği âlemlerden getirdiği özellikler olup, vücutta şekil kazanınca insanlarda psikolojik ve biyolojik olarak ortaya çıkan özelliklerdir. Bu perdeler kalbin en dış kısmında yer almışlardır ve lâmbanın Fânusuna tekabül etmektedirler. Sâlik hakikat yolunda ilerleyince yavaş yavaş bu perdelerden içeri doğru kayar. Böylece kalbin aynasında ruhun ışıkları ay, yıldızlar gibi görünmeye başlar. Ruh lâmbanın yağı olarak düşünüldüğü için parlak ve ayna gibi aksettirici özelliğe sâhiptir. Ruhun bu parlak yağ aynasında gerçek dünyanın göklerindeki ay ve yıldızlar seyredilmektedir. Ruh yağı ne kadar şeffaf ve parlaksa bu ışıkların gerçekliği de o kadar keskin bir şekilde görünecektir. Nihayet ruh yağında akseden bu ışıkların hakikâtinin fark eden kalp, artık ilahî izzetin huzurunun eşigine varmıştır. Bu kalbe âit olan bilme güçlerinden N. Dâye'nin sır dediği durumdur.

⁸⁶ Mircea Eliade, *The Myth of the Eternal Return or Cosmos and History* (tercüme: William R. Trask; Princeton University Press 1974). "Özellikle Archetypes and Repetition" ve "The Regeneration of Time" bölümleri.

⁸⁷ Al-Ghazali's *Mishkat Al-Anvar* ("The Niche for Lights"; trans. with Introduction by W. H. T. Gairdner, London 1924), s.46.

⁸² H. Corbin, a. y.

⁸³ H. Corbin, a. y.

⁸⁴ Mahlûkat yaratılmadan önce Rabbimiz neredeydi sorusuna Hz.Muhammed "Altında ve üstünde hava olmayan Amâ'da idi" cevabını vermiştir. Yani yaratılıştan evvel Allah "bilinmezlik"te idi. Bkz. Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (haz: Dr. Mustafa Tahral, Dr. Selçuk Eraydın, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987) C. I, s.45-46.

⁸⁵ Mirşâd, 127^a; H. Algar, a. e., s.300-301.

Fakat buradan daha öteye gitmesi insanın gayretiyle olacak bir iş değildir. Lûtf-i ilahînin gizli bir yolla kalbe ulaşması gerekmektedir. Feyzî'nin diliyle bu Şeb-i târîkdir. Lâmbadaki karşılığı fitildir. Yani hakikati bilme organı olan **hâfî**dir. Hâfî “gizli, saklı” demektir. Şeb-i târîk kananklık ve gizlidir. Fitil de yanmadığı, müddetçe karanlıktır. Üstelik ip şeklinde olduğu için kalbin nûrunu, öteki ucunda bulunan Allahın tecellî nûruna bağlamaktadır. Bu karanlık yol Allah tarafından yanmağa başladığı anda lâmbadaki ruhun yağı da onunla yanacak, ortada yalnız tecellînin ışıkları kalacaktır. Şu hâlde şemamızı şöyle çizebiliriz: Lâmbanın camı dışında kalan yer -fânus-yağ-ışık-fitil: kalbin dışında kalan nefis-kalbin dış veya et kısmı-ruh-sırr-**hâfî**- “ışık üstüne ışık“ (K. 24:35).

Şu hâlde Feyzî'nin hikâyesinde Şem' ve Pervâne ile nefis ve ruh olarak iki yüzü olan “kalp” sembolize edilmiştir. Ancak burada metindeki tarifinden de açıkça gördüğümüz gibi Şem' basit bir mum değildir. Bir camdan mumdanlık içinde oturtulan ve üzerine fânus şeklinde bir şişe geçirilen, bir nevi lâmba olmalıdır.⁸⁸

Tasavvufî düşüncede “insan kâinatın bir kopyasıdır”, “âlem-i kübrâ”da yani makrokozmosda ne varsa “âlem-i sugrâ,” mikrokozmos olan insanda da o vardır, görüşü bulunduğundan, çoğu zaman mutasavvıflar bir defalık kişiye âit yaşantıyı anlatırken aynı zamanda kâinata âit gerçekleri de anlatmak isterler.⁸⁹ Aynı durum Şem' ü Pervâne hikâyesinde de bulunmaktadır. Şem' ü Pervâne mikrokozmosda yani insanın kalbinin sembolü ise, makrokozmosda da kalbin karşılığı olan gökyüzünün bütünüdür. Zira N. Dâye' nin bize verdiği bilgiye göre kalp, kâinata gökyüzüne tekabül eder. Her ikisi de yedi kattır. Her bir katında yedi yıldız bulunan gökyüzü gibi kalbin de yedi katında kendine özgü tavırları vardır.⁹⁰ Şu hâlde bu yazının Fânus bölümünde de gördüğümüz gibi Fânus kalbin en dış kısmında bulunduğundan şâirimiz gökyüzünü de bir büyük Fânus gibi düşünmektedir. Fânusun iç kısmında bulunan yıldızlar ve ay geceleyin bu Fânusta yanan ışıklardır. Sabah olup, güneş doğunca, ay ve yıldızlardan gelen ışıkların yerini güneş alır. Nitekim Şem' ü Pervâne hikâyesinin sonunda da sabah olmuş ve güneş doğmuştur. Hikâye bu bakımdan dış görünüşüyle geceyi gündüzün takip etmesini anlatan bir hikâyedir. İç anlamı açısından ise hem aydınlığın karanlığa yani geceye, karşı zaferidir, hem de ışık olarak daha güçsüz olan ay ve yıldızların, güneşin güçlü ışığı içinde kendilerini kaybetmeleri, eriyip onun ışığı hâline gelmeleridir. Şem' durumunda olduğu gibi. Bu konunun içinde lâmbadaki Fânusun ve ışığın makrokozmosdaki yerini bulduktan sonra Pervâne'nin de yerini tespit etmek gerekiyor:

Eski çağdan islâm dönemine ulaşan ve islâmî kâinat anlayışında da aynı güçle geçerliliğini devam ettiren Ptolemaeus'un sistemleştirdiği eski astronomi bilgisine göre, gökyüzü yedi felek şeklinde düşünülmüştür. Her bir felekte yedi gezegen yıldızdan biri bulunur. Bunlar dünyanın üstünde üstüste yerleşmişlerdir ve dünyayı bir fânus gibi örtmüşlerdir. Bunlar dünyaya en yakın olan aydan başlayarak sırasıyla Utarî, Zühre, Mirrih, Müşteri ve Zuhâl'dir. Bu yedi yıldızın bulunduğu yedi feleğin üstünde, bu yedi feleği saran ve felekü'l-felek diye adlandırılan, Kürsü adı da verilen oniki burcun feleği yer almıştır. Kürsünün üstündeki dokuzuncu, yıldızsız felek Arş ise bilinmezlik bölgesi olup, Allahın tahtının bulunduğu yerdir. Bu felekler devamlı olarak kendi yörüngeleri üzerinde dönerler. Her feleğin tıpkı insanda olduğu

⁸⁸ Bu lâmbanın, çok eskidenberi yakın doğuda kullanılan fitilli yağ lâmbalarıyla bir ilgisi vardır. Bu gün bütün müzelerde bulunan, hatta çeşitli taklitleri Anadolu'nun turistik bölgelerinde satılan bu tip kandillerin eski çağda düğün, daha doğrusu gelin odalarında kullanıldığı bilinmektedir. Bkz. Nelson Glück, *Deities and Dolphins* (New York 1965), s. 148- 150; 228-230.

Şu hâlde, iki sevgilinin yani karanlık maddede hapsolmuş ışıkla onun kurtarıcısı ışığın birbirine kavuşmasını anlatan bu hikâyede bu tip bir lâmbanın şebistanda 'yatak odası'nda kullanılması pek tabiidir.

⁸⁹ Bu görüş gnostik düşüncede de aynen bulunmaktadır. Meselâ K. Rudolph, bu ilişkiyi şöyle anlatıyor:

It is the same with the parallelism between the body and the world: here too the macrocosm corresponds to the microcosm and vice versa. This correspondence appears even in the terminology. It is sometimes difficult - for example in mandean texts - to distinguish between individual and general statements about material and bodily existence: the body is described as a world (and therefore negatively) and the converse. The whole destiny of the world can be demonstrated in the figure of Adam. (Gnosis, s.67)

⁹⁰ Bkz. not 68 ve 70, 77.

gibi bir nefsi, bir de aklı (nous) vardır. Her felek bir önceki akıldan (nous) çıkmış olduğu için, hepsinin yaratılmasının sebebi ilk sebep olan ilk Akl (nous, Akl-ı evvel, Akl-ı küll) prensibine bağlanır. Yani aklıyla, her felek dâima kendisini meydana getiren bir önceki feleği bilir ve ona ulaşmak ister. Bu istek onu harekete getirir ve işte bu yüzden devamlı olarak şevkle kendi yörüngesinde döner. Feleğin nefsi ise kendi varlığı hakkındaki bilgisidir.⁹¹ Bu çok kısa ve basit açıklamadan anlaşılacağı üzere, kendisini meydana getiren bir önceki feleğin ışığı (aklı) için dönmekte olan her feleğin nefsi, insandaki paraleli olan insan nefsini sembolize eden bir pervâne gibidir. Eğer gök yüzündeki ışıkları birer mum olarak düşünürsek bunların etrafında dönen felekler bu ışıkların pervâneleridir. Gökyüzünü en dıştan saran felekü'l-felek, yani Kürsü bunları her taraftan sarıp örten fânustur. Şu hâlde, **Şem' ü Pervâne** hem insanın karanlık maddesinde hapis olmuş, aslî vatanına, kendisini yaratana dönmek isteyen ilahî ışığın (ruhun), hem de kendisini meydana getiren yani kendisinin kaynağı ve sebebi olan bir önceki feleğe ulaşmak özlemi ve şevki ile dönmekte olan feleklerin trajik durumunun hikâyesidir. İnsanın kurtuluşu tarikat yoluyla, maddesinden kopmakla yani ölmekle, feleklerin kurtuluşu ise kıyametle olacaktır.

3. Bu araştırmada söz konusu olan imaj ve motiflerden Pervâne'nin anlamı ve menşei.

Şem' ü Pervâne'de gördüğümüz gibi ilahî bir ışık parçası olan ruhun madde dünyasındaki karanlıkta hapsedilmesi, sonra ışığın varlığın en aşağı derecesi olan maddeden yavaş yavaş yukarı doğru yükselerek, geldiği aslî vatanına, fizik ötesindeki kaynağına dönmesi ve bu iki başlangıç ve son arasında geçirdiği, mâcerayı ve yaşadıklarını anlatan hem islâmî devrede yazılmış islâmî-tasavvufî eserler hem de islâmiyetten önce kaleme alınmış gnostik eserler vardır. Bunlardan Suhraverdî (ö.1191)'nin **Risâle-i Garbiyye?** (Recital of the Occidental Exile) adlı eseri, Acts of Thomas'da yer alan bu çeşitten gnostik ruh anlayışını sembolik bir ifade ile anlatan **İnci Şarkısı** veya **Ruhun İlâhisi**,⁹² Sanskritçe **Amritakunda** adlı bir eserden çevrilmiş olup, yanlışlıkla İbn-i Sîna'ya atfedilen **Risâlatü'l-Mabdâ' wa'l-Ma'ad** ünvanlı eser ile bir hikâye veya romans olmadığı hâlde aynı konuyu işleyen Necmeddin-i Kübrâ'nın **Fevâihu'l-Cemâl** adlı tasavvufî bilgileri belli imajlarla işleyen eseri, benzeri bir çok eserin arasından misâl olarak gösterebildiklerimizdir.⁹³

Hem tasavvufî hem de gnostik görüşlerde, her defasında insanın karanlık maddesi karanlık bir ülke, meselâ Mısır, veya bir kuyu, veya içinden çıkılmayan bir hisar, duvarlarla çevrilmiş bir şehir ve daha arkaik metinlerde kanath veya kanatsız bir ejderhadır. İnsan ruhu bu karanlık içinde hapsedilmiş bir esirdir, kafese hapsolünmüş bir kuştur, veya uzak yerlerden gelmiş, geldiği yeri unutmuş bir yabancıdır, bir seyyahdır. Nitekim Şem' ü Pervâne'de kahramanımız Pervâne karanlık ülkeye başka bir yerden gelmiş bir seyyahdır. Bir yabancıdır. Bu karanlık ülkenin adı Şebistan'dır. Şebistan “Gecenin bulunduğu yer, gece ülkesi” ve “yatak odası” anlamına gelmektedir. Karanlık, gece ülkesi olması açıktır. Zira bu ülke varlık ülkesidir. Varlık karanlıktır. “Yatak odası” olarak anlamı daha da zengindir. Çünkü Şem' ile Pervâne, yani ışık ışıkla burada buluşacaktır. Şu hâlde ışığın ışıkla buluşması için madde dünyasının varlık sahasına çıkması gerekmektedir. Çünkü ruh maddede biçim kazanmadan bu kavuşmanın anlamını kavrayamaz. İşte bu buluşma her zaman bir evlilik olarak tasavvur edilmiştir. Evlilik düğün ile başladığından ve yatak odasında gerçekleştirildiğinden tasavvufta özellikle Mevlevîlikte “gelin odası” çok büyük bir önem taşımaktadır. “Şeb-i arûs” âyinleri buna güzel bir misâldir. Şu hâlde “yatak odası” bir buluşmanın, bir “izdivacın” haberini kendi anlamı içinde taşımaktadır.⁹⁴ İşte geldiği aslî vatanının unutmuş olan bu yabancı, bir gün bir çağrı ile, geldiği yeri hatırlar. Bu hatırlama dâima, “gafletten uyanma” “sarhoşluktan

⁹¹ Buradaki feleklerle ilgili izahlar, İbn-i Sîna'nın (980-1037) kâinat ve felekler görüşünde çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. Aynı görüşler Zerdüşt dininin, Hermetik görüşün ve Aristo'nun teolojisinin çok etkisinde kalmış olan Suhraverdî'nin İsrakiyun felsefesinde de yer almaktadır. Bütün bu bilgilerin geniş bir şekilde açıklamasını yapmak bizim gayemiz olmadığından daha fazla bilgi için bkz. H. Corbin, **Avicenna and the Visionary Recital**, “**Avicennism and Angelology**,” s.46-100.

⁹² M. R. James, **The Apocryphal New Testament** (Oxford 1924) “Acts of Thomas,” s.411-415; W. Wright, **Apocryphal Acts of the Apostles** (London, 1871), C. II: “The Acts of Judas Thomas,” s.238-245.

⁹³ Bu eserler ve diğerleri hk. bilgi için bkz. H. Corbin, **The Man of Light**, s.13-33.

⁹⁴ Bu yatak odası veya daha çok düğün odası olarak bu motif eski Sümer devrine, Temmuz ile tanrıça İnanna'nın evlilik gecesine kadar götürülebilir. Bkz. Geo Widengren, **Mesopotamian Elements in Manichaeism (King and Saviour)**, s.109-122. Krş. not 88.

ayrılma" "uykudan uyanma" "gurbette vatan hasreti duyma" gibi ifadelerle belirtilir. Bu yabancı, uyanma neticesinde, geldiği yere duyduğu şiddetli özlem dolayısıyla ızdırap çekmeye, diğer insanlardan farklı hareket etmeye başlar. O artık topluma aykırı bir insandır. Toplum dışı bir insan, bir delidir. Nihayet bir gün kendisini geri götürecektir olan elçiyi, veya tecelliyi karşısında görür. Bu şahsın adı Arapça Hermetik metinlerde al-tibā'al-tamm, Yunanca Hermetik metinlerde Phos, Poimandres'de "Perfect Nature/mükemmel tabiat," Suhreverdî'nin yukarıda adı geçen eserinde Hermes, Macrîti'de Gâyatu'l-hakîm, Harran'daki Sabîîlerin dilinde "Filozofun meleşî," Plotinus'un Ennead adlı eserinde daimôn paredros, İskenderiye'li (Alexandria) Philo'nun eserlerinde Eflâtun'daki gibi Nous, nihayet Necmeddin-i Kübrâ'da Şahs minnûr, Şahs-ı nûranî, bütün sufiler arasında Üstâd-ı gaybî, Şemsü'r-rûh, Şahid adlarıyla adlandırılmıştır.⁹⁵ Bu yabancı, içinde bulunduğu karanlıktan veya kuyudan derece derece yükselerek, ulaştığı ışığa çok yakın olduğu noktada göz kamaştırıcı aydınlığın körletici karanlığı ise "gece yarısı güneşi" nûr-ı siyah, ilahî gece, nûr-ı Zât⁹⁶ gibi adlarla zikredilir. Divan edebiyatında bu karanlığın adı Şeb-i yelda "uzun ve karanlık gece," Şeb-i târik "karanlık gece"dir. Bazen sembolik olarak hayat suyunun bulunduğu karanlıklar bu anlamda kullanılır (Zulumat-ı Âb-ı Hayat). Zira yeni bir hayat demek olan ışık, bu karanlık içinde saklıdır. Bütün bu imajlar ve motifler zaman içinde isimlerini değiştirmelerine, az çok değişik anlamlar kazanmalarına rağmen Anadolu'da, Suriye'de, İran'da, Mısır'da, hatta Orta Asya'da milâdın ikinci yüzyılından itibaren buralarda oturan toplumların edebiyatlarında dinî hayatlarında kullanılmıştır. Nihayet çeşitli gnostik görüşlerden (hermetizm, Manî dini, manadaizm, Suriye-Mısır hristiyan gnostizmi, Yahudi gnostizmi gibi) süzülerek islâmî devrede eserlerin ve klâsik islâm edebiyatının diline dâhil olmuşlardır.

Yalnız şimdiye kadar gördüğümüz tasavvufî eserler arasında, Attar'dan ve Necmeddin Dâye'den önce Şem' ü Pervâne motiflerini bu konuyu anlatırken başlıca sembol olarak kullanmış olan hiç bir mutasavvıfa rastlamadık. Hatta N. Dâye'nin hocası olan Necmeddin Kübrâ'nın Fevâihu'l-cemâl adlı meşhur tasavvufî eserinde ruhun çeşitli ruhsal durumları ve hareketi için kullanılan bir "kanat" kavramı olmasına rağmen bu iki motif bulunmamaktadır.⁹⁷

N. Dâye'nin eseriyle aynı devirde yazılmış olan Mevlâna (1207-1273)'nın Mesnevisinde bile Şem' ü Pervâne motifi önemli bir yer işgal etmez. Yalnız N. Dâye'nin devrinden ve Necmeddin-i Kübrâ'nın mensuplarından Attar'ın (ö.589/1193 veya 632/1234-5) Mantıku'ttayr adlı eserinde Şem' ü Pervâne hikâyesine âit bölümde⁹⁸ Necmeddin Dâye'nin sık sık örnek olarak verdiği şekilde, mumun ateşinde kendini yakarak mumla birlikte ateş olan Pervâne'nin hikâyesi yer almaktadır. Attar, N. Dâye ve Mevlâna'nın devri olan XIII. yy'da bu iki motif beraberce belli bir tasavvufî anlamda kullanıldığını göre herhâlde daha önceki yüzyıllarda da müslüman sanatçıları ve mutasavvıfları tarafından bilinmekteydiler. XIV.yy'dan itibaren Şem' ü Pervâne hikâyesi klâsik islâm edebiyatının ve tasavvuf edebiyatının popüler bir konusu olmuştur ve ilahî aşkın anlatılmasında bilinen bir sembol olarak şiirlerde sık sık kullanılmıştır. Meselâ XIV.yy'da Attar'ın Mantıku't-tayr'ını Türkçeye çeviren Gülşehrî'nin çevirisinde aynı hikâye bulunduğu gibi,⁹⁹ yine XIV.yy'ın başında yazıldığı tahmin edilen Risâletü'l-İslâm'da Şem' ve keleklerin hikâyesi yer almıştır. Yalnız bu eserde Şem'in ve keleklerin sembolik anlamları biraz değişiktir. Bu yüzden metni buraya olduğu gibi almayı uygun görüyoruz:

İslâm dîni dükeli dînlerûn yigregidür. Peyğamber hâzreti eyitti: "... benüm meşelüm şol gişi meşeline beñzer ki bir yerde od yandurur. Kaşan kim od şu'lelense gelebekler dirneşürler, ol oduñ

⁹⁵ H. Corbin, a. e., s.37, Gnostik düşüncedeki sembolik ifadeleri için bkz. H. Jonas, a. e., "Gnostic Imagery and Symbolic Language," s.48-99.

⁹⁶ H. Corbin, a. e., s.46-47.

⁹⁷ Fevâihu'l-cemâl, s.123-124.

⁹⁸ Meselâ XII.yy'ın ünlü mutasavvıf şâiri Senaî'nin **Hakikatü'l-Hakikat** adlı Farsça tasavvufî eserinde insanın akli ve düşünce-anlama yeteneği olarak lâmba ve mum imajlarına rastlanmasına rağmen, mum veya lâmbanın yanı sıra Pervâne'ye rastlanmamaktadır. Bkz. **Hakim Abû'l-Majd Majdûd Sanâ'î of Ghazna, The First Book of the Hadıqatu'l-Haqıqat** (ed. and trans. Major J. Stephenson, New York), s.62-79. Ferideddin-i Attar, **Mantık al-Tayr** (Türkçe terc. A. Gölpınarlı. Şark-İslâm Klâsikleri: 6, 2 cilt, İstanbul 1944), C. I, s.III-IV. Şem ü Pervâne hikâyesi için bkz. C. II, s.167-168.

⁹⁹ Gülşehrî, **Mantıku't-tayr** (Önsöz, A. S. Levend, tıpkı basım, TTK, Ankara 1957), s.284.

içine düşerler ... ol oduñ içine yumuşurlar. İmdi benüm dañi meşelüm ol od yandurana beñzer. Siz ol gelebeğe beñzersiz. Ben sizûn etegüñüze yapuşırın tamu odından beri çekerin ... ol Tamu odına yumuşursız ...¹⁰⁰

Görüldüğü gibi yukardaki metinde alev veya meş'ale, Hz. Muhammed'i temsil etmektedir. Onun islâm dinine yani doğru yola davet ettikleri de kelekler durumundadırlar.

Enbiyalar, evliyalar gibi Allahın seçkin insanlarını temsilen lâmba veya ışık motifini Gazalî (öl. 505/1111) de eserlerinde kullanmıştır. Meselâ **Mışkâtü'l-Envâr** adlı eserinde şöyle söyler: "Thus is explained the name given by Allah to Muhammed, 'illuminant,' Now all the prophets are lamps and so are the Learned."¹⁰¹ Bu anlamıyla lâmba motifinin, Kur'an'da 24. surenin 35. âyetinde aynen yer aldığını görüyoruz. Fakat bu motif ve sembolün milâdın VII. yüzyılından çok daha gerilere uzandığı bilinmektedir. Zira Manî metinlerindeki ilâhilerde ya Manî'nin bizzat kendisi ya da Işık Baba'dan neşet eden ilk ışık Âdem (Nous, ilk ışık) lâmba ile sembolize edildiği gibi, daha çok N. Dâye'de görüldüğü gibi insanın karanlık maddesinde hapsedilmiş olan ışık parçası (ruh)nın bulunduğu yer de bir lâmba olarak ifade edilmiştir. Hatta bu lâmbanın yağının (iman) tükenmemesi için tanrıya yalvaran ilâhiler bulunmaktadır.¹⁰² Bazı Manî metinlerinde ise lâmba veya ışık "kurtarıcı" olarak Hz. İsa'nın sembolü olmuştur. Aynı şekilde mandeist metinlerinde lâmba **Mandâ Hayy**'nin sembolüdür.¹⁰³ Hatta G. Widengren Manî'ye, İsa'ya ünvan olan "büyük lâmba" ifadesinin Akatça dualarda, ay tanrısı Nannar ilâni "saf göklerin lâmbası"nın adı olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴ Milâdın II.yy'ından beri Edessa (Urfa)da bilinmekte olan gnostik düşüncelerin paralellerini havi Hz. Süleyman'ın ilâhilerinde ise dinî kanunlar ve iman bir lâmba olarak sembolize edilmiştir.¹⁰⁵ Musevî dininde lâmbanın veya şamdanın ne gibi sembolik anlamları olduğunu araştırırsak, özellikle "menorah" adlı yedi kollu şamdanın birden fazla kavrama işaret eden sembolik anlamlar taşıdığını görürüz. Bu sembolik anlamlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Zekerriya peygamberin rüyasında gördüğü iki yanında zeytin ağacı bulunan şamdan.¹⁰⁶ Bu tarifiyle bu şamdan orijinal anlamı olan "kutsal ağaca" işaret etmektedir. Bu ağaç Sümerli'lerin, Bâbil'in ve Asur'un kutsal hayat ağacıdır ve bitki enerjisini ve varlıktaki hayat gücünü temsil eden Tanrı Temmuz'un ve onunla özdeşleşen diğer tanrıların ve onları yeryüzünde temsil eden kralın sembolüdür.¹⁰⁷ Şu hâlde Hz.Zekerriya'nın rüyasında gördüğü bu lâmba, dolaylı bir şekilde Allahın sembolüdür veya "Allahın imajı"dır.
2. Bu yedi kollu şamdan, aynı zamanda gökyüzündeki yedi ışık kaynağı olan yedi yıldız sembolize etmektedir.¹⁰⁸ Güneş ortada olmak üzere diğer altı yıldız üçlü iki grup hâlinde güneşin iki tarafında yer almıştır.

¹⁰⁰ Yazma, Şinasi Tekin Ktp, vr.22a.

¹⁰¹ Al-Ghazzâlî's **Mışkât al-Anwâr** (The Niche for Lights), s.55, ayrıca bkz. s.79-81.

¹⁰² **A Manichaean Psalm-Book, Part II** (ed. C. R. C. Allberry with a Contribution by Hugo Ibscher, Stuttgart 1938). Bu eserde mesela: "He gave light with his light to our lamps. Put oil in to them by your faith," s.23. Veya "our lamps are ready; too, our vessels are full of oil," s.25. Ayrıca bkz. s. 37, 51, 53, 56, 70, 99, 157, 159, 165, 170, 174, 191, 193, 211.

¹⁰³ G. Widengren, a. e., s.166.

¹⁰⁴ A. e., a. y.

¹⁰⁵ **The Odes and Psalms of Solomon** (yeniden neşreden: R. Harris and A. Mingana, C. II: The Translation, 1920), s.28, 350, 351, 352. Ayrıca Hz.İsa'nın lâmba ve ayna ile sembolize edilmesi hk. bkz. s.277.

¹⁰⁶ Bu şamdan ile Kur'an'da, 24:35'de tarif edilen lâmba arasında çok büyük bir benzerlik vardır. Zira Kur'an'daki lâmbanın yağı ne doğudan ne de batıdan gelmeyen kutsal zeytin ağacının yağından alınmıştır. Parlak ve şeffaf nûr dolu yağdır.

¹⁰⁷ Kutsal Hayat ağacı hk. bkz. G. Widengren, **The King and the Tree of Life in Ancient Near Eastern Religion** (Uppsala Universitets Arsskrift 1951:4). Bölüm III: The king is the tree or plant of life. s.42-56 vd. Bu durumda eski çağlardaki kralın yerini, daha sonra tek tanrılı dinleri insanlığa getiren ve bir bakıma Allahın yeryüzündeki temsilcisi yani elçisi olan peygamberler almıştır. Bu hayat ağacıyla Hz. İsa özdeşleştirildiği gibi, ağacın ışık şeklindeki tasavvuruna bağlı olarak Hz.Muhammed de Kur'an'da "ışıklı bir lâmba" şeklinde zikredilmiştir.

¹⁰⁸ Aynı sembol, Feyzî'nin Şem ü Pervânesinde de bulunmaktadır. Bkz. bu Araştırma.

3. Musevî gnostiklerin geliştirdiği yukarıdaki bu iki sembole bağlı olarak şu anlamı taşımaktadır: Menorah Allahın ışığından bu dünyada tecelli etmiş bir ışık olan (Logos, Nous, ilk akıl)dır. Allahdan insana ve insandan Allaha akıp giden bir ışıktır.
4. Öte yandan menorah Hz.Süleyman'ın şarkılarında görüldüğü gibi Musevîleri kurtaracak olan dinî kanunların ışığıdır,¹⁰⁹ Tevrat'tır, Havra'dır.

İslâmî devrede, Kur'an'da ve tasavvufî görüşte lâmba ve şamdan peygamberlerin, velilerin ve de tarikat yolunda yürümekte olan insanın kalbindeki ışıktır. Bu sembolik anlamı dolayısıyla o, insanın kalbi ve kalbin makrokozmosdaki (âlem-i kübrâ) paraleli olan gökyüzünü ve yedi seyyâreyi sembolize etmektedir. Bu bakımlardan bu sembol yukarıda açıklanan islâmiyet öncesi devirlerdeki taşıdığı anlamlara oldukça uygun paralellikler göstermektedir. Şu hâlde Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'indeki "şem" sembolünün kaynağı açıkça ortada olmakla beraber, islâm sufileri ve şâirlerinin eserlerinde hemen hemen her zaman "şem"le beraber bulunan "pervâne" motifine islâm öncesi kaynaklarda bizim görebildiğimiz kadarıyla rastlanmamaktadır. İslâmî devrede bildiğimiz kadarıyla en erken Attar'ın **Manîku't-tayr**'ında görülmektedir. Şem' ile Pervâne'nin islâm edebiyatında ilk kullanılışı şüphesiz on ikinci yüzyıldan önceye uzanabilir. Fakat şu anda bu sorun bizi ilgilendiren bir problem değildir. Bu araştırmada bizim problemimiz şudur: Acaba Şem' ile Pervâne'yi beraber bir motif olarak kullanma islâm sanatçıların bir buluşu mudur, yoksa daha önceki gnostik metinlerde, hatta eski çağa âit metinlerde vardı da bize mi intikal etmedi? Bizim bu ana kadar görebildiğimiz metinler bu soruya cevap vermiyor.

Ancak pervâne sembolünü yaratacak; daha doğrusu taşıdığı iç anlamı bakımından bu sembolün doğmasına zemin hazırlayarak bir takım dağınık, parça parça bilgiler, sembolik imajlar daha eski metinlerde görülmektedir. Bu metinler üzerinde durmadan önce, biz bu metinlere hangi açıdan baktığımızı ve bu bilgileri, sembolik imajları neden bizim "pervâne" sembolümüzle bir araya getirdiğimizi belirtmeliyiz.

Pervâneyi sembolize ettiği "nefs" olarak ele alırsak, o kalbin ışıklı yüzünün, yani iman ışığının sembolize eden şem'in karşısındaki kalbin karanlık yüzüdür. Şem' "ışık" olduğuna göre, pervâne karanlıktır. Esasen "nefs" olduğu için madde ve varlık dünyasına âittir; madde dünyası ise karanlıktır, kötülüktür, ölümdür.

Şu hâlde **Şem' ü Pervâne** hikâyesinde ebedî hayat olan ışık ile aslı ölüm olan karanlık çarpışmaktadır. Hikâyenin sonunda ışık muzaffer olacaktır. Böylece **Şem' ü Pervâne** hikâyesindeki ışık ile karanlığı hikâyedeki teferruatlarından sıyrıp, bu şekilde çıplak görünümleleriyle yakaladığımız zaman, onları artık kolaylıkla maniheist görüşteki yaratılış mitolojisine bağlayabiliriz. Çünkü gnostik görüşlerin içinde, özellikle Mani dininde ve mandeizmde karanlık ile aydınlık ve onların arasındaki savaş büyük bir önem taşımaktadır. Şu hâlde acaba biz aradığımız nefsin (pervâne) karanlığındaki bir karanlığı Mani motiflerinde bulabilir miyiz?

Bu soruya cevap verebilmek için önce bütün gnostik görüşlerde ve tasavvufta bulunan şu prensibi dâima göz önünde bulundurmalıyız: Makrokozmosda (âlem-i kübrâ) ne varsa mikrokozmosda (âlem-i sugrâ) da o vardır. İnsan kâinatın bir kopyesidir.¹¹⁰ Şu hâlde insanın yaşadığı şekilde kâinatta da bir aydınlık-karanlık savaşı yaşanmalı veya yaşanmış olmalıdır. Bu savaş, gnostik görüşlerde, özellikle maniheist ve mandeist görüşte, kâinatın ilk yaratılışı sırasında olmuştur. Gerçi tasavvufta ışığın zaferi, bedensel ölüm ve ruhun gökyüzünün ötesindeki eski vatanına geri dönüşü anlamında olmayıp, her kişinin kendi hakikî özünü ve varlığını kazanmasıdır. Bu anlayışa göre insan ruhunun Allaha dönüşü, kendi hakikî varlığını kazanması, sufînin iç dünyasındaki ruhî bir yaşantı şekline girmiş olmasına rağmen, bu da kişinin

¹⁰⁹ Menorah hk. bütün bu bilgiler şu eserden alınmıştır: Erwin R. Goodenough, **Jewish Symbols in the Greco-Roman Period** (Bollingen Series XXXVII C. IV), s.78, 85-87, 95-99.

¹¹⁰ Bu gnostik görüşü K. Rudolph şöyle anlatıyor:

It is the same parallelism between the body and the world: here too the macrocosm corresponds to the microcosm and vice versa. This correspondence appears even in the terminology. It is sometimes difficult, for example in Mandaean texts, to distinguish between individual and the general statements about material and bodily existence: the body is described as a world (and therefore negatively) and the converse. (**Gnosis**, s.67).

"bir başka varlık kazanması" demektir. Şu hâlde bu olay, yukarıda zikredilen genel prensip yüzünden "kâinatın başlangıçtaki varlık kazanmasına" paralel bir durum taşımaktadır.

Ayrıca son modern zamanlara kadar, "insanın yaptığı her eylemin veya ilişki kurduğu her objenin bir realite kazanması için, bunların ilk başlangıçta vukubulmuş veya varlık kazanmış bir arketipi taklit etmesi gerektiği" inancı insan hayatına hâkim olmuştur.¹¹¹ Yani her olay ve her eylem ilk başlangıçtaki arketipini bir kere daha yaşamalıdır. Ancak onu yaşayarak, tekrar ederek ilk başlangıçtaki en mükemmel şekline dönebilir. Şu hâlde insan hakikî varlığını kazanma eylemini yaparken yani ışıkla birleşmek için kendi karanlık nefsinin öldürürken, kâinatın yaratılışı sırasında Işık tanrının, karanlık maddenin sembolü kanatlı ejderhayı (karanlık ve kötü güçleri) öldürmesi eylemini bir kere daha gerçekleştirmiş olacaktır. Böylece kendi zaferini, gerçek realitesini kazanmış olacaktır.

Şimdi bu görüşlerin ışığı altında, insanın karanlığına (pervâne) paralel olan kâinatın yaratılışındaki bu karanlık ve kötü gücün nasıl tasavvur edilmiş olduğunu görelim. Maniheist yaratılış mitine göre, Işık tanrıdan neşet eden ilk ışık Âdem (nous) [veya ikinci ışık (hayatın ruhu)] karanlık güçler ve devlerle yaptıkları savaş sonunda onları öldürüp, derilerini yüzüp, gökyüzünü onların derisinden meydana getirmiştir. Bu devlerin bağırsaklarından dünya toprağını ve kemiklerinden ise dağları meydana getirmiştir.¹¹² Bu ifadenin bir paraleli, asılları Sümer devrine kadar uzanmakla beraber, bugün elde sadece Yeni-Bâbil devrine âit bir versiyonu ile Asurca bir versiyonu bulunan **Enuma Eliş** diye adlandırılan en eski yaratılış efsanesinde bulunmaktadır.

Enuma Eliş'de karanlık, çamurlu sonsuz suları ve düzensizliği temsil eden ejderha ana Tî'amat, çok gürlütu yaparak huzurunu bozan kendi çocukları, genç tanrıları cezalandırmak istediği için, bütün karanlık güçleri ve silâh olarak kendi yarattığı karanlığa âit on bir canavarı¹¹³ toplayarak, tanrılara savaş açar. Eşi korkunç Kingu'yu da bu dehşet verici ordunun başkumandanı yapar. Bu korkunç güçlere karşı atmosfer tanrısı Anu, yeraltı ve yer yüzünün sularının tanrısı tanrı Marduk'un babası Ea (Enki) karşı koymaya cesaret edemezler. Onların karşısına yalnızca Ea'nın oğlu güneş tanrısı Marduk çıkabilir; Tî'amat'la teke tek savaşarak onu öldürür; sonra vücudunu ikiye ayırır. Bir yarısından gökyüzünü, diğer yarısından yeryüzünü yaratır. Yakalayıp esir ettiği kötü tanrıları da yarattığı gökyüzünün belli yerlerine bağlar. Kingu'yu da öldürerek, ondaki kader levhasını elinden alır, kendi kanından ise insanı yaratır.¹¹⁴

Demek ki bütün kâinat, karanlık ve denizle ilgisi olan canavar Tî'amat'ın vücududur. İnsan ise bu karanlık madde ile tanrının dökülen kanının karıştırılması sonucunda yaratılmıştır. Metinden anlaşıldığına göre gökyüzündeki sâbit yıldızlar ve bu arada on iki burç da bu karanlık maddeden meydana gelmiştir. Güneş, ay ve yedi seyre ise genç tanrılar olarak ışıktılar, iyilik ve hayattırlar. Şu hâlde insanın ve kâinatın yapısı aynı maddedendir ve her ikisinin kaderi de birbirine benzer olmalıdır. Nitekim kâinatı da insanı da idare eden, onların kaderlerini çizen tanrılardır. İnsan tanrılara hizmet etmek için yaratılmıştır. Kâinatın maddesini meydana getiren bu ejderha Tî'amat'ın (İblis el-kadîm) şekilce nasıl bir şey olduğu İbn el-Nedîm'in Fihristinde şu ifadelerle tasvir edilmiştir:

His head is the head of a lion and his body like the body of a dragon (great serpent). His wing is like the wing of a bird, his tail like the tail of a great fish and his four feet like the feet of a beast of burden.¹¹⁵

¹¹¹ Mircea Eliade, **The Myth of the Eternal Return or Cosmos and History**, s.3-7, 18. Özellikle bu konu hk. I. Bölüm, Archetypes and Repetition, a. e., s.3-48.

¹¹² B. F. C. Burkitt, **The Religion of the Manichees**, s.27-28.

¹¹³ **Enuma Eliş**'de bu yılan canavarların bazılarının adları verilmiştir. 140. She set up the viper, the dragon, and the lahamu 141. The great lion, the mad dog, and the scorpion-man 142. Driving storm demons, the dragonfly, and the bi(son), bkz. A. Heidel, **The Babylonian Genesis**, s.23-24. Dikkat edilirse, bu canavarların daha sonra gökyüzünde sâbit yıldız kümeleri şeklinde varlık kazanacakları fark edilebilir. Tî'amat'ı yenen Marduk bunları yakalayarak gökyüzünde bağlamıştır. Bu hususta bkz. E. Douglas Van Buren, **The Dragon in Ancient Mesopotamia** (Orientalia, 15 1/2 1946) s.16. Ayrıca, karanlık kâinatın maddesine âit olan bu canavarların arasındaki dragonfly "Yusufcuk, büyük uzun kanatlı sinek" ile insan karanlığını temsil eden küçük pervâne arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

¹¹⁴ A. Heidel, a. e., s.18-63, özellikle s.40-41, 47.

¹¹⁵ **The Fihrist of al-Nadîm** (Tercüme eden ve neşri hazırlayan: Bayard Dodge, Columbia Univ. Press, London 1970), C.II, s.778, ayrıca bkz. G. Widengren, **Mesopotamian Elements in Manichaeism**, s.31. Dikkat edilecek olursa bu ejder kâinatta, havada, suda, toprakta ve toprak altında bulunan bütün

Bu ejderha mandeist Ginza'da ise kartal kanatlı, aslan başlı, göğsü kaplumbağa göğsü gibi ve eli ayağı yılanı (beast) gibi tasvir edilmiştir.¹¹⁶ Widengren, Mani ve Manda metinlerinde bu şekilde tarif edilen bu canavarın benzerlerini eski Mezopotamya'nın heykellerinde ve reliyeflerinde görmek mümkündür diyor. Bilhassa Mezopotamya'ya âit silindir şeklindeki mühürlerde bu canavarın değişik görünümlele ikonografik şekilleri vardır. Adı da "kanatlı ejderha"dır. Ancak her zaman kanatlı şekliyle görünmemesine rağmen çoğunlukla yılan benzer ayakları olan bir ejderhadır. Özellikle, E. Douglas Van Buren, Yaratılış Efsanesi'ndeki (Enuma Eliş), Ti'amat'ın yarattığı korkunç ejderler arasında **uşumgal** adını taşıyan bir ejderhanın aslan pençeli, iki kanadını iki tarafa yaymış çok büyük bir çekirgeye benzediğini ve bu yaratığın başka tanrıların (meselâ Ninurta) kahramanlıklarını anlatan şiirlerde de zikr edildiğini söyler.¹¹⁷

Enuma Eliş'te zikredilen Ti'amat'ın şekli ise Mani ve Manda metinlerinde ve onlardan naklen islâmî metinlerde olduğu gibi kanatlı, karadaki ve sudaki hayvan türlerinden bir parçayı kendisinde bulundurarak, kâinatı temsil eden, fakat çoğunlukla yılan ile ilgili bir ejderhadır. Aynı ejderha, bütün diğer gnostik görüşlerde milâdın ilk yıllarından itibaren kâinatın bütününe sembolize etmeye devam etmiştir. Bu kuyruğu ağzının içine girmiş olarak bütün kâinatı saran ejderhanın karanlık olan üst kısmı dünyadır; aydınlık olan aşağıdaki yarısı ise gökyüzüdür. K. Rudolph'un ifadesiyle şöyledir:

The whole is an ancient symbol for the cycle of eternal being, which gnosticism also used to characterise the cosmos.¹¹⁸

Nitekim Act of Thomas'da siyah yılan hakkındaki üçüncü hikâyede siyah yılan kendini şöyle tanıtır: I am reptile, the son of reptile, and harmer, the son of harmer.¹¹⁹

Şüphesiz bu kara yılan makrokozmosdaki yılan ejderin, mikrokozmosdaki bir paralelidir.

Şurası kesin ki eski Yaratılış Efsanesi'nde ve gnostik sistemlerde bulunan kozmik ejderi, ve bu ejderin şeklinin nasıl olduğunu islâmîyetin ilk devirlerindeki islâm düşünürleri ve mutasavvıfları bilmekteydiler.¹²⁰

varlıkların şekillerini bünyesinde toplamıştır. Yani kâinatın bütünüdür.

¹¹⁶ G. Widengren, a. e., s.32.

¹¹⁷ A. e., s.16-17. Ayrıca bkz. G. Widengren, Mesopotamian Elements, s.32-33, not 2, 34.

¹¹⁸ Gnosis, s.67-70, 70-71, 223'de bu dünya ejderinin orijinal bir resmi bulunmaktadır. Resim milâdî 3.yy'a âit bir büyü olup üzerinde Yunanca yazılar vardır. Aynı ejderin şekli 70. sayfada çizilmiştir. Aynı zamanda kitabın kapak resmidir. Gnostik görüşlere göre kâinat: Dış yapısı itibarıyla kâinatın yapısı eski kozmik sistemlerden ve Ptolemy'nin anladığı kâinatın farklı değildir. Dünya merkezdedir. Onun etrafını hava -atmosfer- çevirmiştir. Ondan sonra yedi gezegen yıldızın ve on iki burcun felekleri iç içe olarak sekiz felek hâlinde dünyanın etrafını sarmıştır. On iki burç ile yedi gezegenin arasında kozmik ejder yılanı bulunmaktadır. Kuyruğu ağzının içinde olarak 7 feleğin üstünde kâinatı sınırlı sarmıştır ve dünyayı tamamen ilahî yüceliğin bulunduğu kutsal bölgeden ayırmaktadır. Bu yedi felekten beşi bu kozmik ejderin kötü güçleridir. İnsana ve dünyaya onlar hükmetmekte, insanın kaderini onlar ellerinde tutmaktadır. İnsan onların tutsağı olmuştur. Bu felekleri aşarak insanın asıl vatanına dönmeye bu yüzden çok güçtür. Kapılar veya kuleler diye anılan bu feleklerden geçebilmesi için insanın bilgiye, büyüye ihtiyacı vardır. Feleklerin kötü olduğu düşüncesinden ötürü gnostikler eski çağdan çok farklıdır. (Bkz. Gnosis, s.67.) Aynı kötü felek düşüncesi islâm dünyasına da geçmiştir. Hem halkımız hem de şâirlerimiz kendi kötü kaderlerinden şikâyet ederken "ah felek ah felek" diyerek Allahtan değil, felekten şikâyet ederler.

¹¹⁹ W. Wright, Apocryphal Acts of Apostles, vol.II (1871) s.71.

¹²⁰ En azından manieist metinlerdeki ejderin tarifini yapan İbn el-Nedîm (935-990/991) onuncu yy.da eserini yazdığı zaman bu bilgilerin bir çoğunu yazılı kaynaklardan, büyük bir kısmını da sözlü olarak toplamış olabilir. (The Fihrist of al-Nadîm, C. I, Introduction XIX.) Muhakkak ki bütün bu bilgiler islâm kültürüne çok değişik kaynaklardan girmiştir. Bizim gayemiz burada bu bilgilerin islâmîyete hangi yollardan ve kaynaklardan girdiğini ortaya koymak olmadığı için, bu çalışmada üzerinde durulmamıştır. Fakat islâmîyetin doğuşundan bir yüzyıl sonra VIII.yy'daki Bizans kaynaklarında hâlâ Enuma Eliş'in tercümesinin yapıldığını burada belirtmek istiyorum (A. Heidel, aynı eser, s.75-77) İşte bütün gnostik görüşlerin, özellikle Mani dininin gelişip yayıldığı topraklar üzerinde doğan islâmîyete bu bilgilerin hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan, özellikle müslüman olup, kendi eski dinlerindeki kültür unsurlarını anlattıkları hikâyeler ve çeşitli konularla islâmîyetin içine sokan kişilerin yoluyla girmiş olmaları mümkündür.

Meselâ Enuma Eliş, Tevrat ve Kur'an arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle tanrı Marduk'un 50 unvanı ile islâmîyette Allahın 99 adı arasında öyle ortak benzerlikler vardır ki Enuma Eliş İngilizceye çeviren A. Heidel bu benzerliklere işaret etmekten kendini alamamıştır. (Bkz. A. Heidel, s.60).

İşte islâm dünyasında sufiler ve sanatçılar Allahın nûrundan bir nûr olan insan ruhunu eski geleneğe uyarak lâmba ile, şamdan ile, mum ile sembolize etmişlerdir. Karanlık, kötülük ve ölüm demek olan nefse bir sembol bulmaları gerektiğinde, yine eski geleneğe uyarak çok iyi bildikleri eski Bâbil'in ve Mani dininin yaratılış efsanelerinde kâinatın maddesini, kötülük prensibini temsil eden kanatlı ejderden ilham almışlardır. Tabii ki bu ilhamı, ışık ile onun etrafında dönerek ölen pervâne fenomeniyle birleştirmişlerdir. Eğer **Şem' ü Pervâne** hikâyesinde sadece dünyevî aşk mâcerası anlatılsaydı veya sadece Şem' ile Pervâne'nin tabii ilişkileri ifade edilmek istenseydi, o zaman bu düşüncemize itiraz etmek mümkün olurdu. Çünkü Şem' ve Pervâne'nin gerçekteki ilişkisini seyretmek bu çeşitten hikâyelerin yazılması için yeterdi. Fakat Şem' ve Pervâne tasavvufî bir dünya ve insan anlayışını sembolize etmeye başlar başlamaz, bu görüşlerin beraberinde sürükledikleri eskiden beri kullanıla gelmiş sembollerin araya girmesi kaçınılmaz olur. O zaman ilahî ışığı Şem' temsil edince, nefsi de Pervâne temsil etmelidir. Çünkü makrokozmosda maddî nefsin (karanlığın) sembolü olan feleklerin kendi yıldızlarının (ışıklarının) etrafında ebedî olarak döndükleri düşünülürse, mikrokozmosda, felekler ve yıldızlarına (ışıklarına) paralel olarak, ışık-karanlık (ruh-nefs) ilişkisinde ışık yani ruh mum ve lâmba ile temsil edilince karanlığı yani maddeyi, Şem'in etrafında aynı muntazam dairevî hareketlerle dönen pervâne imajından başka hangi imaj daha güzel temsil edebilirdi!

Böylece kâinatın ilk yaratılışında güneş (ışık) tanrısı Marduk ile karanlık ve kötülük timsali, aynı zamanda feleklerin ve yer yüzünün maddesi olan Ti'amat arasındaki savaşı ve Ti'amat'ın yenilgisini, her insan kendi aydınlığının kendi karanlığına karşı kazandığı zaferle bir kere daha yaşamış ve tekrarlamış olur. Yani ilk yaratılıştaki âna dönüp orada yeniden varlık kazanmış olur.

Ayrıca unutmayalım ki Ti'amat yılan âilesinden bir ejderdir. Yani o, yerde sürünen sürünenler türünden bir yaratıktır. Bu türden hayvanlar arasında küçük kurtlar, tırtıllar hatta ipek böceği dahi yer almaktadır.¹²¹ Bu küçük tırtılların koza bağlayıp kelebek olarak yeni bir biçimde yeni bir hayata doğdukları da bir gerçektir. Nitekim bizim hikâyemizde "nefs," kendi gayretleriyle tırtıl olma durumundan kurtularak pervâne¹²² derecesine yükselmiş ve ışığa kavuşmayı hak etmiştir. Üstelik bu küçük kurt veya

Ayrıca Enuma Eliş'teki bazı ifadeler de Kur'andaki ifadelere çok benzemektedir. Kur'anda geçen "Kâle kun fe-ye kun" "Ol der ve olur" ifadesi Enuma Eliş'de "At his command" "Let there be creation" (Heidel, s.5) ifadeleri birbirine çok yakın anlamlıdır.

Yine "Allah yerlerin ve göklerin nûrudur" (K. 24:35), ile Enuma Eliş'te güneş (ışık) tanrısı Marduk için söylenen "the King of gods of heaven and earth" (Heidel, s.47) ifadeleri de birbirine çok benzer. Bundan başka Kur'anda zikredilen "levh-i mahfuz" ile yaratılış destanında bulunan "kader levhası" (Heidel, s.42) arasında yakın bir ilişki vardır. Kur'an ve Enuma Eliş arasındaki paralellikleri burada tek tek saymamıza yerimiz müsait değildir. Fakat bu ikisi arasındaki ilişkileri tespit etmek çok ilginç ve kültür tarihi bakımından çok faydalı bir çalışma olacaktır. Biz, burada ancak bir bilgi vermek amacıyla bu konuya değindik. Enuma Eliş ile Tevrat arasındaki benzerlikler için ayrıca bkz. Heidel, aynı eser, Bölüm III "Old Testament Parallels," s.82-140.

Ayrıca G. Widengren Musevîlerin tanrı anlayışı ile eski çağda Bâbil ve Asur'daki tanrı anlayışlarının birbirinden pek farklı olmadığını, dil ifadelerini karşılaştırarak şu çok kıymetli eserinde ortaya koymuştur: The Accadian and Hebrew Psalms of Lamentations as Religious Documents, a Comparative Study (Uppsala 1936), özellikle bkz. Bölüm I, s.35-73.vd.

¹²¹ Nitekim XV.yy.Osmanlı şâiri Ahmed-i Dâî'nin Çengnâmesinde, çengi meydana getiren unsurlardan bir tanesi ipek tellerdir. Böceğin kozalarından elde edilmiş olan bu ipek teller, aynı zamanda bu dünyaya atılmış, geldiği yere dönmeyi arzulayan insanın nefsini teşkil etmektedirler. Kutsal hayat ağacının yapraklarıyla beslenmiş olan bu ipek böcekleri, bir kelebek olarak bu dünyaya inmişlerdir ama, bu dünyada hemen bir böceğe, tırtıla dönüşmüşlerdir. Kendi karanlık kozalarında kapalı kalmışlar ve geldikleri yere geri dönmemenin ıstırapıyla yanıp, inlemektedirler; geri dönebilmeleri için yeniden kelebek şekline girmeleri, tırtıl olarak bu vücutlarını tamamen yok etmeleri gerekmektedir. Bkz. G. A. Tekin, Çengnâme (Sources of Oriental Languages and Literatures).

¹²² Nitekim Attar'ın Mantıku't-tayrın XIV.yy'da Türkçeye çeviren Gülşehri Şem' ile Pervâne hikâyesini anlatırken tırtılın, kurt durumundan kelebeklik mertebesine eriştiğinin gösterebilmek için pervâne yerine Türkçe "kelebek" kelimesini tercih etmiştir.

Aynı şekilde yine XIV.yy.in başlarında yazıldığı tahmin edilen Risâletü'l-İslâm'da yazar ışık ve pervâne yerine ışık ve kelebek kelimelerini kullanmıştır (bkz. burada not 100; Ş.Tekin nüshası, vr.22^a) Ayrıca bkz. Gülşehri, Mantıku't-tayr (Önsöz: A. S. Levend, tıpkı basım, TTK, Ankara 1957) s.280-284.

Oysa hikâyenin başı "Dâstân-ı Şem' ü Pervânegân"dır. Başlığı Attar'dan aynen almış olabilir. Ama

tırtılın sözkonusu ejderle ilişkisini ortaya koyan bazı delillerimiz de bulunmaktadır. Bunlardan birisini E. Van Buren vermektedir. Onun verdiği bilgiye göre Anglo-Sakson efsanelerinde bu ejder “loathly worm” yani tiksindirici kurttur.¹²³ H. Jonas ise gnostik sembollerden bahsederken kozmik ejderle karşılaşan bir kahramanın bu ejderi “dünya kurtlarının kralı” olarak takdim ettiğini bildirir; ayrıca bu karanlığın maddesi olan ejderin suyla ve denizle ilgili olduğunu da ifadelerde görmüş oluruz. Meselâ bir Manda metninde “I am a great man . . . who dwelt in the sea . . . until wings were formed for me . . .” şeklinde anlatılan sudaki insan maddesinin kurt olması gerekir ki, kanatlanabilsin. Suda ilk yeşeren varlığın küçük kurtlar olduğunu da biliyoruz.¹²⁴ Üçüncü delilimizi İbn el-Nedîm vermektedir. Gnostik sistemlerden biri olan Cancâyur mezhebinden söz ederken, İbn el-Nedîm, ışık dünyasından küçük bir ışık çalan bir kadının (nefs, madde) bir kurt gibi aktif bir hâle geldiğinden ve göğe yükseldiğinden bahseder: “When light appeared to the female, the world of the living stole a little of that light. Then she became active, like a worm, rising up.”¹²⁵ Büyük bir ihtimalle bu küçük kurt kanatlanmış ve gökyüzüne doğru yükselmiştir.

Bu bilgilere, Pehlevîce Kâr-Nâmak-i Artakshatr-i Pâpakân adlı eserdeki bir efsaneyi de ekleyebiliriz.¹²⁶ Sasan’ın oğlu Erdeşir’in hayatını ve Sasanî imparatorluğunun kuruluşunu anlatan ve miladî VII. yy’a âit olan bu eserde aynı kurt motifine rastlanır. Kâr-Nâmek’de ve kaynaklarından biri bu eser olan Şehnâme’de (XI.yy) Erdeşir’in savaşarak öldürdüğü Haftan-Bâkht “yedi kurtarılmış” ve Şehnâme’deki Hafta-Wâd “yedi kurtarılmış oğul” adlı bu kurt yedi seyyâreyi, şeytani, kötülüğü temsil etmektedir. Böylece bu kurt madde dünyasını, kötülüğü temsil etmesi bakımından, Bâbil diliyle yazılmış olan “Yaratılış Efsanesi”ndeki maddenin, karanlığın, kaosun ve kötülüğün sembolü olan ejder Ti’amat ile bazı paralellikler gösterir. Şöyle ki Erdeşir bir imparatorluğun kurucusu olması sebebiyle Yaratılış Efsanesinde kâinatı ve varlığı yaratmış olan güneş tanrısı Marduk’un paralelinde bulunmaktadır. Zira her yeni olgunun ve varlığın varlık sahasına çıkışı, kâinatın ilk kuruluşunda vukubulan olayları kendisine bir model olarak almasıyla ve onları yeniden tekrar etmesiyle mümkün olabilir.¹²⁷ Çünkü ancak bu yolla ilk başlangıç noktasına geri dönülerek, her şeyin varlık sahasına çıkışı sağlanabilir, ve böylece o olgunun veya varlığın da var olması sağlanabilir. Şu hâlde Kâr-Nâmek’de ve Şehnâme’de ejderha Ti’amat’ın paralelinde bulunan kötülük ve karanlık bir kurt (fa. *kirm*) olarak sembolleştirilmiştir. Ancak bu kurt, bildiğimiz alelâde küçük bir kurt da değildir. Bu kurt, bir öküz ve bir koyunun kanını bir öğünde içen bir varlıktır. Ama açık olarak belirtildiğine göre bir ejderha da değildir; o büyük, muazzam bir kurttur. Ayrıca bu efsanede Erdeşir’in kurdı öldürmesiyle Marduk’un Ti’amat’ı öldürmesi arasında da uzaktan bir benzerlik görülmektedir. Erdeşir ateşte eritilmiş sıcak bakırı ve diğer madenleri, bir öküz ve bir koyunun kanını içmek üzere bekleyen canavar kurdun açılmış ağzına döker. Marduk ise Ti’amat ile savaşırken, Ti’amat’ın yüzüne kötü bir rüzgâr gönderir. Ti’amat, Marduk’u yutmak için ağzını açmıştır; kötü rüzgâr onun ağzından içeriye girerek, karnına kadar Ti’amat’ın bütün vücudunu şişirdiği için Ti’amat ağzını kapayamaz ve Marduk’un oku kolayca Ti’amat’ın ağzından içeriye girerek onu parçalar.¹²⁸ Marduk’un güneş tanrısı olduğunu ve fırtına tanrılarıyla ilişkisi bulunduğunu göz önüne alırsak, onun nefesinin ne kadar sıcak bir rüzgâr olabileceğini ve bir ok hızıyla düşmanına doğru eseceğini kolayca tasavvur edebiliriz. Aslında Kâr-Nâmek’de de Erdeşir ve maiyyeti rüzgâra benzetilmiştir. Böylece Yaratılış Efsanesindeki karanlığın, kaosun ve kötülüğün sembolü ejderha Ti’amat ile milâdın ilk yıllarında gelişen gnostik düşüncedeki, merkezde dünya olmak üzere yedi feleği en dıştan onu bir çember gibi saran, maddeyi ışık dünyasından ayıran ve kuyruğu ağzının içinde tasavvur edilen maddenin, bu dünyanın, yedi feleğin ve yedi yıldızın sembolü ejderha-yanan¹²⁹ ve Erdeşir’in hükümdar olabilmek, ilahîlik kazanabilmek için savaşmak zorunda

kaldığı kötülüğün, yedi seyyârenin sembolü kurt azmanı, ve son olarak İbn el-Nedîm’de X. yy’da hâlâ unutulmamış olan maddenin kurt olarak tasavvuru, bize maddenin ve kötülüğün sembolü olarak ejderhadan kurda doğru zaman içinde uzanan bir yol olduğunu göstermektedir.

Nihayet XIV. yy’da Gülşehrî’de ve *Risâletü’l-İslâm*’da¹³⁰ bu sembol kelebeğe yani pervâneye dönüşen “kurt” tırtıl ve ipek böceği oluyor. Kurdun kelebeğe dönüşümü, maddenin kendini yeni bir varlığa dönüştürmesi, bir bakıma maddenin ölümü ve başka bir biçimde yani kelebek (pervâne) biçiminde, başka bir hayata doğuşu demek oluyor. Bu durumda, ancak kelebek olmak suretiyle ışığa kavuşmak mümkün olacağına göre, kelebek olmak insan ruhunun belli bir mertebeye ulaşmış olmasıdır. Bu mertebede insan ruhu, maddenin kötülüğünün farkına varmış ve nefsin isteklerine (nefs-i levvâme) hayır demekle kendi maddesine karşı ruhanî bir zafer kazanmış olur. Mutasavvıflar nefsin bu mertebesine *nefs-i emmâre* derler. Nefs-i emmâre, kendisini tamamen maddesinden yani nefsinin şeytanından soyabilirse ilahî ışığa kavuşacaktır. İşte nefs-i emmâre, yani kelebek, (pervâne) bu eserde ilahî ışığa kavuşmak için mumun etrafında, yedi feleğin devamlı güneşin etrafında döndüğü gibi, hiç durmadan dönmektedir.

Şu hâlde güneş tanrısı Marduk makrokozmosu yaratırken yok ettiği karanlık kötü güç Ti’amat kanatlı bir ejderse, Erdeşir’in de makrokozmosun paralelindeki mikrokozmosda, yani dünyada Marduk’unkine benzer bir hükümlanlık elde etmek için öldürmek zorunda kaldığı düşmanı, dev büyüklüğünde bir kurt ise, mikrokozmos da, insan kendi hakikî varlığını kazanırken yok etmesi gereken mâhiyetçe kâinatla aynı olan nefsin, şekil bakımından bu kanatlı ejdere veya dev çekirgeye ya da bir dev yusufluğa (uzun kanatlı büyük sinek)¹³¹ veya dev gibi bir kurda benzeyen ve menşe bakımından ejderle aynı türden olan, ama güç ve büyüklükte ona nazaran bir nokta olan pervâne olarak niye düşünmesin. Kaldı ki insan da koca kâinatın karşısında küçücük bir noktadır.

Burada son olarak Attar ve N. Dâye ile çağdaş ve onlardan biraz sonraki yıllarda Konya’da M. C. Rumî’nin başlattığı semâ ile Şem’ ü Pervâne hikâyesi arasında bir ilişki kurmak istiyorum. Şeyhin nezâretinde dervişlerin dönerek yaptıkları semâ yakından incelenirse şöyle bir görünüm karşımıza çıkar: Semâ’nın başında ellerini omuzlarına çapraz bir şekilde koyarak hareketsiz bekleyen dervişler, ağır yürüyüşlerle şeyhin önüne gelirler; onun elini öperler ve ondan (şevk) ışık aldıktan sonra dönmeye başlarlar ve yavaş yavaş kollarını bir pevânenin kanatları gibi açarak dönerler. İlk önce elleri omuzlarında bağlı, hareketsiz duran derviş, nurdan habersiz, henüz ışığı görmemiş, maddesinde hapsolmuş bir varlıktır. Yani henüz pervâneye dönüşmemiştir; kozasının karanlığında hapsolmuş bir tırtıldır. Ama bir şem’ olan şeyhinin ışığını gördükten sonra yavaş yavaş kollarını açar ve kozasından kanatlanarak çıkıp şem’in etrafında dönen bir pervâne gibi şeyhinin etrafında dönmeye başlar. Dört selâmdan ibaret olan semâdaki bu dört mertebe ile bizim hikâyemizdeki pervânenin geçtiği dört merhalede de dikkate değer paralellikler vardır. Ayrıca başka aynı sembolik ifadeler ve unsurlar hem semâda hem de Şem’ ü Pervâne hikâyesinde yer almaktadır. Ancak bu konudaki geleneksel mevlevî yorumları benim burada ileri sürdüğlerimden bambaşka bir yöndedir. Esasen benim gayem, semâ’nın Şem’ ü Pervâne ile temsilî ilişkisini kısaca göstermekten ibarettir.

Bütün bu ilişkileri daha ayrıntılı bir biçimde, tarihî verilerin ışığında bir başka münasebetle yeniden ele almak istiyorum. Onun için burada daha fazla bilgi verilmedi.

metnin içinde bütün pervâneler kelebek şeklindedir. XIV.yy’da pervâne yerine kelebek kelimesinin kullanılması, bizi biraz düşündürüyor.

¹²³ E. D. Van Buren, *The Dragon in Ancient Mesopotamia*, s.1.

¹²⁴ H. Jonas, a. e., s.117.

¹²⁵ *The Fihrist of al-Nadim*, C. II, s.808.

¹²⁶ Bkz. E.G. Browne, *A Literary History of Persia* (4 cilt Cambridge 1956), C. I, s. 137-150.

¹²⁷ Bkz. burada not 111.

¹²⁸ Bkz. A. Heidel, a. e., s.40.

¹²⁹ Bkz. burada not 118.

¹³⁰ Bkz. burada not 122.

¹³¹ Bkz. burada not 113, 117.

II. Şem' ü Pervâne'nin tenkidli metni.

Kitâb-ı Şem' ü Pervâne yâ te'lif-i Feyzî Çelebî
Gufira zunûbuhu temmet.

1b

- 1 Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Câmi'ü esmâ'i'llâhi'lkerîm¹
- 2 Şecere-i buķ'a-i hikmet-i ilâh
Gülzâr-i medd-i bi'smillâh
- 3 Bâsı oldu bereket-i cümle nâs
Seyf-i kâti' sini vesvâs-i ħannâs²
- 4 Mîmi hem menba'ı enhâr-ı 'ulûm
Hemîşe çeşme-i hayât-ı 'umûm
- 5 Lafzatu'llâh oldu kaşr-ı cennât
Teşdidi şan anda eşcâr <u> nebât
- 6 <İ> sm-i Rahmân anda şan bâb-ı ihsân
Ĥaşîn rahîm penâh-i ehl-i 'işıân
- 7 Ĥamd ü şenâ ol Ĥudâya kim ancak
Bu gül-zâre virdi bunca revnâķ³
- 8 Fâtih-i cemâl-i 'arûs-ı vücûd
Şâhib-i 'âlem-i ma'dûm <u> mevcûd
- 9 Kâşif-i sırr-ı nûkte-i lâ-reyb⁴
Pâdişâh-ı serâ-yı 'âlem-i gayb
- 10 Ey Ĥâlik-i burc ile çarķ-ı felek
Ĥârûna hayrândur üns <ü> melek⁵
- 11 Sehîl şeydür yanuñda kevn <ü> mekân
Mîlketüñe nisbet zerredür cihân
- 12 Ĥikmetüñi niçe fehm ide 'uķûl⁶
Evşâfuñ kıl <u> kâli itmez kabûl
- 13 Bize bu yeter hemân iy zât-ı pāk
Belki naşş-ı kâti'dur "mā 'arefnāk"⁷

¹ Vezin eksiktir, birinci mısradâ 11 hece yerine 8 hece, ikincisinde ise 10 hece bulunmaktadır. Câmi'ü esmâ için bk. Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* I. cilt Hazırlayanlar: Dr. Mustafa Tahrâlı-Dr. Selçuk Eraydın, Dergâh Yayınları (İstanbul 1987), s.11 vd.

² K 114:4. Kur'an'ın şu neşri kullanılmıştır: A. Fikri Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâlî Âlisi* (İstanbul 1967).

³ virdi, viripdi şeklinde okunursa vezin düzeliyor. İkinci mısra bir hece eksiktir.

⁴ sırr-ı, sırrı şeklinde yazılmıştır; lâ-reyb: K 32:4. Birinci mısradâ bir hece eksiktir.

⁵ K 21:32,33; 25:61. hayrândur, hayrândurur şeklinde okunursa vezin düzeliyor

⁶ K 2:216

⁷ "mā 'arefnāk" hadîs-i kudîdir; "lev-lāk" hadîs-i kudîdir; bk. N. Dâye, *Mirşâdü'l-İbâd*, (Farsça neşir:M. Emin Riyâhî, Tahran 1973), s.679: fihrist-i ahadîs.

Feyzî Çelebî . Şem' ü Pervâne

2a

- 14 'Aczi izhâr eyledi şâh-i "lev-lāk"⁸
Olmasun mı 'aķl-ı beşer bunda çāk
- 15 Ol ki fakîr eger şâhib-i tâcdur
Yine her ĥuşûşda saña muĥtâcdur
- 16 Senüñdür her şey'de kuvvet <ü> kudret
Saña maĥşûş ancak ĥahr ile kuvvet⁹
- 17 Kimine idersin luĥfile ihsân
Kimini kılursun ĥâķ ile yeksân¹⁰
- 18 Senüñ rahmetüñe nihâyet yok
Hem luĥf <u> ihsânuña ġâyet yok¹¹
- 19 Niçe gele beyâna bunca kemâl
Oldum evşâfuñda münķaĥi' <vü> lâl
- 20 Kudretüñe senüñ budurur iĥbâr
'Âlemi iki ĥarfdan eyledüñ var¹²
- 21 Şifâtuñdur senüñ Allâhu's-şamed¹³
Şânuñdurur ĥul huva'llâhu aĥad¹⁴
- 22 Eyledüñ beşerde nuĥķile zebân
Aña ĥul eyledüñ bu günc-i dehân
- 23 Ne ki var hep kudretüñle kâ'imdür
Şanma sen anı ey ġâfil kadîmdür
- 24 Cümle fânî velî oldur bî-zevâl
Ĥâdir <ü> Ĥayy <u> Ĥayyûm <u> Zü'l-celâl¹⁵
- 25 Felek-i devvârı kılduñ zî-ĥükûm
Aña sipâh oldu kevkeb ü encûm¹⁶
- 26 Ĥaķîkatde Kibriyâlık senüñdür
Yirde gökde pâdişâhlık senüñdür¹⁷
- 27 Zihî kudret Feyziyâ Rabbü'l-vedûd
On sekiz biñ 'âlemi itdi mevcûd

II. Merâtib-i Tahmîd ve Fâyiķ-i Tevhîd ki evşâfından'âķl-ı beşer münķaĥi' olmuşdur

- 28 Ĥamd eyleyelûm Ĥudâya cân ile
Şükr idelûm a'zâ vü cismân ile

⁸ "lev-lāk" hadîs-i kudîdir; bk. N. Dâye, *Mirşâdü'l-İbâd*, (Farsça neşir:M. Emin Riyâhî, Tahran 1973), s.679: fihrist-i ahadîs.

⁹ K 23:84,88; 30:19; 33:17; 38:65; 40:16

¹⁰ Bu ve bundan sonraki beyit: K 29:62; 30:5; 32:13; 34:39; 39:36,37; 52:53.

¹¹ Veznin 11 hece olabilmesi için her ikisinin de yokdur şeklinde okunması gerekmektedir.

¹² kun "ol!" bk. K 2:117, 19:35, 36:82, 40:68.

¹³ allâhu'sşamed: K 112:2

¹⁴ Yukarıdaki K 112'nin başı: İhlâs sûresi.

¹⁵ K 20:111; 21:35; 25:58; 57:3,31 ve başka yerler.

¹⁶ K 21:32,33; 36:37-40.

¹⁷ K 25:2,59; 37:6.

2b

- 29 Kim ki Hakk yolında uş fenā buldı
Ol ʿālem-i maʿnide bakā buldı
- 30 Bilelüm kimdür <ür> ol bī-enbāz¹⁸
Dāne-çin ola bize hirmen-i rāz
- 31 “Men ʿaref” sırrı bize ola ʿayān¹⁹
Olavuz tā ki Hakk katında mihmān
- 32 Kim ki şükri dilinde ider ʿāʾid
Ḥudā <a>nuñ niʿmet<in> eyler zāʾid²⁰
- 33 Ol ki şükür itmiyor niʿmet-küfrān
Anuñ zevkı olur gün be-gün noķşān
- 34 Şükri vardı ziyān eyler her dem
Ḥiyānetle ʿālemde ürdükçe dem²¹
- 35 Müşkirden şükri sen eyle izdiyād
Ḥāne-i niʿmetüñ hem eyle bünyād
- 36 Biḥār kim kaṭradur bu ʿakla nisbet
Vaşında zerredür bu ṭabʿ-ı zillet
- 37 Zātı teşvişden ve ḥayālden ʿārīdūr²²
Asīb<den> <ve> guşşadan pāk berīdūr
- 38 Cihāmı kimdurur iden münevver
ʿAyn-ı ʿibretle ider Hakkā nazar
- 39 Bu cihāmı yogken var iden kimdür
Nūr ile zulmātı ḥalk iden kimdür²³
- 40 Neden buldı neşv ü nemā yirle nār
Neden peydā oldu böyle eşcār
- 41 Feleke şemsi kimdür <ür> iden şāh
Hem kevākib ü encüm aña sipāh²⁴
- 42 Niçün tecrīd itdi ihtiyār ʿIsā
Niçe mevtāyı eyledi iḥyā²⁵
- 43 Saña besdür hemān cānā āsumān
Zīrā oldu ʿāleme āyīne-dān
- 44 Bātın tururken sen bārize bakma
Zātı var iken sen ʿarīza bakma
- 45 Seni irşād idiser ey ehlüʾllāh
Hidāyet-i “lā ilāhe illāʾllāh”²⁶

¹⁸ Hece doldurmasına rağmen mısırada bir hece eksiktir.

¹⁹ Hadīs, bk. N. Dāye, Mirşādüʾl-ʿİbād, (Farsça neşir), s.680: fihrist-i ahadīs.

²⁰ K 17:83

²¹ Birinci mısraın vezninde bir hece eksiktir. ürdükçe: “sürdükçe” veya “urdukça” şeklinde okunsaydı, mânâ daha uygun olurdu.

²² Vezin icâbı teşviş okunmalı veya bu kelimeden sonra gelen ve fazladır.

²³ K 2:169; 3:190; 29:61; 39:5,46,62; 40:57; 41:37; 78:10-12. yogken: metinde yogiken şeklindedir.

²⁴ K 37:6; 41:11-12; 71:15-16.

²⁵ K 2:87; 3:49.

²⁶ K 23:116; 27:26; 37:35; 39:6; 40:62.

- 46 Cehd eyle nefsiñe olasıñ gālib
Mā sīvādan geçüp ol Hakkā ṭālib
- 47 Evvelidür āḥırıdur ol Allāh
Leyse bakī fiʿd-dāreyni sevāʾllāh²⁷

III. Der naft-ı Seyyidiʾl-Enbiyāʾ ve Seyyidiʾl-Aşfiyāʾ Muḥammedüʾl-Muṣṭafā ʿaleyhiʾs-selām^{3a}

- 48 Silk-i dürr-i şādef-i ʿālem-i gayb
Kaşif-i iḥnāʿ-i ʿarūs-ı lā-reyb²⁸
- 49 Fātiḥ-i rumüz-ı “Kābe Kavseyn”
Resül-i şefiʿ-i “Men fiʿd-dāreyn”²⁹
- 50 Nükte-dān-ı muʿammā-yı “Mā evḥā”³⁰
Maḥzar-ı elṭāf-ı Ḥuda “Ev ednā”³¹
- 51 Faḥr-ı ʿālem maḥbûb-ı Rabbüʾl-vedūd
Pādişāh-nişin-i maḳām-ı Maḥmūd³²
- 52 Bāʿis-i ḥilkat-ı vücūd-ı kevneyn
Ḥātemüʾn-nebī resülüʾş-şakaleyn³³
- 53 Ḥabīb-i şāhibüʾl-esmāʾüʾl-ḥüsnā³⁴
Vākıf-ı rāz “Subḥāneʾllezi isrā”³⁵
- 54 Ey dürr-i şeh-vār seyyid-i enām³⁶
Vey gevher-i girān-ı kân-ı ʿadem
- 55 İy kâdî-yi şerʿ-i maḥkeme-i dîn
Tāvus-ı ḥadīka şecere-i yakîn³⁷
- 56 Gül-i bağ u bostān-ı şerʿatsın
Reh-nümā-yi ṭarīḳ-i ḥaḳıḳatsın
- 57 Sen olduñ kamu ḥalka ḥabl-ı reşād
Nūr-ı pākünle ʿālem oldu irşād³⁸
- 58 Nūr-ı ḥadīka-i bağ-ı maʿrifet³⁹
Şadr-nişindür <der> bostān-ı risālet

²⁷ Birinci mısra: K 57:3. İkinci mısradaki ise “Her iki dünyada Allahdan gayrisi bakî değildir” mânâsında bir vecîzedir.

²⁸ K 32:2. ʿArūs: Hz. Peygamber için bir salavât-ı şerifede kullanılmıştır, bk. M. b. Süleyman Cezûlî, Kara Davud, Delâil-i Hayrât Şerhi (İstanbul 1984), s.525-526.

²⁹ Her iki mısırada da birer hece eksiktir. Bk. K 53:9.

³⁰ K 53:10.

³¹ K 53:9.

³² K 17:79.

³³ Birinci mısırada “lev-lâke” hadîsine telmih vardır, krş. b. 14. İkinci mısra da bu mânâda bir hadîse işaret ediyor. Bk. Kara Davud, s. 112; şakaleyn: krş. b. 75^a.

³⁴ K 17:110

³⁵ K 17:1

³⁶ Vezin bir hece eksik

³⁷ Vezin bir hece fazla. şecere-i yakîn için bk. Kara Davud, s.130-135.

³⁸ K 3:103

³⁹ Nūr-ı Muḥammedî: İlk yaratılıştır. Şu hadîse işaret ediyor: evvel mā ḥalakaʾllāhu nūr, bk. Eḥādīs-i Meşnevî, hazırlayan Bedîʿüʾz-zamān Firūzānfer (Tahran 1334 hş.). Ayrıca bk. Mirşādüʾl-ʿİbād, s.46-53. K 5:15.

- 59 Sözlerüñ oldı senüñ âb-ı hayât
Güş idenler görmezler aşlâ memât
- 60 Kaçan kim vâkı° oldı şeb-i "isrâ"⁴⁰
Saña müştâk oldı hep ehl-i semâ
- 61 İy pāk seni görmek için meşelâ
Evc-i âsumâna çıkdı Mesîhâ
- 62 Cennete girdi kim hazret-i İdrîs
Vaşfuñı hür-ı °ayna ide tedrîs
- 63 Cemâlinden garaž oldı "ve°d-đuhâ"⁴¹
Hem zülfinden "ve°l-leyl izâ yağşâ"⁴²
- 64 Ebrüña bakup okurdum senüñçün
"Nün ve°l-kalem ve mâ yestürün"⁴³
- 3b 65 Dağı aşhâb-ı çehâr-yâr-ı güzîn
Oldılar âsîb ü guşşadan emîn
- 66 Dağı buyurduñ "aşhâbî ke°n-nücüm"⁴⁴
Rađiya°llâhu ta°âlâ °anhum
- 67 Kangısına eyleseler iktidâ
Mažhar olur devlet-i "yedđulühâ"⁴⁵

IV. Der beyân-ı ba°zı mu°cizât-ı resül şalla°llâhu °aleyhi ve°s-sellem

- 68 İy maĥbûb-ı Perverdgâr-ı °âlemîn
Vey ĥadıka-i cennet gül-i nesrîn
- 69 Senüñ ĥaĥkuñda buyrulmuşdur "levlâk"⁴⁶
Senüñçün yaradılmışdur bu "eflâk"
- 70 Râĥatda iken bir gice nâ-gehân
Kıbel-i Raĥmândan irişdi fermân
- 71 Ya°nî kim gelmiş idi peyk-i Ĥudâ
Getürmişdür hem bir Burâk-ı bād-pâ
- 72 Ol nebî-i muĥterem oldı süvâr
Sidre-i müntehâda kıldı karar⁴⁷
- 73 Tarfat içre ol şâĥib-i ceberût
Seyr itdürdi aña cümle melekût⁴⁸
- 74 Hem dağı ol demde ol gül-ruĥsâr
Yetmiş biñ ĥicâb itmışidi güzâr⁴⁹

⁴⁰K 17:1⁴¹cemâlinden: cemâlünden olmalı. Bk. K 93:1⁴²zülfinden: zulfünden olmalı. Bk. K 92:1⁴³K 68:1. Vezin ikinci mısra da iki hece eksiktir.⁴⁴Hadîstir. Bk. Ahadîs-i Mesnevî, Fihrist-i Ahadîs. İkinci mısra da bir hece eksiktir.⁴⁵K. 39:73.⁴⁶Bk. b. 14.⁴⁷K 53:14.⁴⁸K 53:17-18.⁴⁹Birinci mısra da bir hece eksik. İkinci mısra bir hadîse işaret ediyor; bk. N. Dâye, *Mirşâdü'l-°İbâd*, s. 101.

- 75 Anda bildi ol resülü°-s-şakaleyn⁵⁰
Nükte-i pür-esrâr-ı "Kâbe kavseyñ"⁵¹
- 76 Anda ta°yîn oldı evkât-ı şalât
Anda vâkı° olmuşdur et-taĥiyyât
- 77 Perde içre yerinde itdi karar
Ara yirde kimse bilmez ne sır var
- 78 Ümmetine armağan oldı şalât
Dağı vardur şad hezârân mu°cizât
- 79 Ay<ı> şakĥ itdi iki pâre tamâm
Seng-i ĥarâ söyledi aña kelâm⁵²
- 80 Hem dağı yogıdi ol korda sāye
Bir şehâb olmuş idi aña dāye⁵³
- 4a 81 Kande kim °azm eyleseydi ol sulţân
Ol şehâb aña olurdu sāye-bân
- V.⁵⁴ °İşĥda engüşt-nümâ olan mu°cizedür ki beyân olunur
- 82 Zamânında var idi iki °aşık
Râĥ-ı °İşĥda ikisi dağı şadıĥ
- 83 Varĥa dirleridi birin adına
Hem Gülşâĥ dirleridi ma°şûķına
- 84 İkisi °İşĥ ile olmuşdı ĥarâb
Âteş-i °İşĥile yüregi kebâb
- 85 Bir birnün °İşĥile olmuşdı zebün
Kimisi Leylâydi kimisi Mecnün⁵⁵
- 86 Vücûdları °İşĥla olmuşdı ber-bād
Nitekim olmuşdı Şîrînle Ferĥâd
- 87 Bunlaruñ ser-encâmları katı çok
Bu kitâbda beyâ<nı> na mecâl yok
- 88 Ĥâşılı nidelüm kışsa-i dirâz
Râvî-i suĥan böyle itdi pervâz
- 89 Yandılar °İşĥ ile niçe mâĥ <u> sâl
Bir dem tulü° itmedi rûz-i vişâl
- 90 Biribirinün °İşĥiyle iki pāk
°Âķıbet nâ-murâd oldılar helâk

⁵⁰şakaleyn için bk. Tercüme-i Tarih-i Taberî (3 cilt İstanbul 1982), 2. c., s. 373-374.⁵¹K 53:9.⁵²Bu mucizeler için bk. Taberî, C.II, s. 345, 366-367 vd.⁵³Bu mucizeler için bk. Taberî, C. II, s.388; A. N.Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik* (2. baskı, İstanbul 1964), s.212-213. Birinci mısradaki korda < korida olmalı "tepeler".⁵⁴Burada anlatılan Varaka ve Gülşâĥ hikâyesi için bk. İ. H. Ertaylan, *Türk Edebiyatı Örnekleri 1 Varaka ve Gülşâĥ* (İstanbul 1945), s.28-29.⁵⁵Leylâydi: metinde Leylâ idi şeklinde yazılmıştır. Fakat bu yazılış vezni bozuyor.

- 91 'Azā için siyāh-püş oldu cihān
Hep kareler giydiler pīr <ü> civān
- 92 Aşhāb ile gazāda idi resūl
Dönüben bunda itdiler nüzūl⁵⁶
- 93 Gördiler kim resūli andan āgāh
Hep şahābe eylediler āh u vāh
- 94 Resūlu'l-lāh bunlara itdi du'ā
Bi-emri'l-lāh ikisin itdi ihyā
- 95 Nikāh idüp birbirine ol zamān
Yine anlar yaşadılar çok zamān⁵⁷

4b VI. Der na't-ı imām-i 'atīk Ebī Bekr-i Şiddīk raḍiya'l-lāhu 'anhu.

- 96 Efdal-i ümmet <ü> hem pīr-i 'atīk
Yār-i fī'l-gār Ebī Bekir-i Şiddīk⁵⁸
- 97 Hāk Ta'ālā aña virdi kerāmet
Ba'de'n-nebī aña degdi hilāfet
- 98 Hilāfetde ol <idi> şābit-kādem
Görmedi kimse ašlā renc <ü> elem
- 99 Tıfl iken daḥi ol resūl ḥazret⁵⁹
Gelmeden ālemde aña nübüvvet
- 100 Bir vākı'a görmüş idi ol hümām
Ki yir yüzün nūr kaplamışdı tamām
- 101 Şoñra ol nūr girdi evine anuñ
Ziyā itdi kamu günc-i ḥānenüñ
- 102 'Ale's-şabāh vardı rāhibe ol pīr
'Ālim rüyāsın itdi o <ñā> ta'bir⁶⁰
- 103 Ki geliser bir nebī-yi şehsüvār
Seni da'vet dīne idüp ide yār
- 104 Ol ölünce dege saña hilāfet
Sen daḥi olursun fażl-i ümmet⁶¹
- 105 Çün resūle geldi degdi nübüvvet
Anı fī'l-ḥāl dīnine itdi da'vet
- 106 Didi kim nübüvvetüñe tanuk vir
Didi ol gördiğin vaq'adur iy pīr
- 107 Döndi didi inneke resūlu'l-lāh
Eşhedü en lā ilāhe illā'l-lāh

⁵⁶ bunda yerine bu yire şeklinde okunursa vezin düzeliyor.

⁵⁷ beyitte kafiye yok.

⁵⁸ yār-ı fī'l-gār için bk. Taberî, C. II, s. 378; 'atīk sıfatı için bk. Kara Davud, s. 378; Taberî, C.III, s. 56.

⁵⁹ Bu mısradaki bir hece eksik; eğer tıfl kelimesi tıfl şeklinde okunursa vezin onbir hece olur.

⁶⁰ Vezin ve anlam bakımından mısrai, "'ālim rüyāsın itdi o <ñā> ta'bir" şekline sokmak zarûreti hâsıl oluyor.

⁶¹ fażl hem vezin icâbı ve hem de Ebû Bekir'in ünvanı olması bakımından efdal olmalı.

- 108 Anıñçün aña dinildi eş-Şiddīk
Ki rüyāsın Ḥudā eyledi taşdıq

VII. Der evşāf-i 'Ömerü'l-Fārūḳ raḍiya'l-lāhu 'anhu.

- 109 Muḳtedā-yi nās imām-ı müstetāb
Ol 'Ömerü'l-Fārūḳ <İbnü'l-Ḥattāb>⁶²
- 110 Oldı mümeyyiz-i ḥaḳḳ ile bātıl
Şāhib-i heybet <ü> sulṭān-ı 'adīl⁶³
- 111 İtdi Lāt <u> Menātuñ kaṭ'-ı 'urūḳ
Anuñ için dirler 'Ömerü'l-Fārūḳ

5a

- 112 Ḥalīfe-i şān-ı bağ-ı cihān
Ḥabību'l-lāh <u hem> 'aduvu's-şeyṭān
- 113 Heybet ile sem'ine irse ḥitāb
Kaçmağa ol melf'un iderdi şitāb
- 114 Didi resūl gelseydi ger peygamber
Benden şoñr'olurdu Ḥazret-i 'Ömer
- 115 Şöyle şāh <-ı dīn> idi ol bā-şafā
Aña taḥsīn iderdi ehl-i semā
- 116 'Adüya ger naẓar itse dīn-i pāk⁶⁴
Heybetinden zehresi olurdu çāk
- 117 Yā ilāhī senden olur mürüvvet
Eyle <ye> sün ben 'aşıye şefā'at⁶⁵
- 118 Daḥi cümle mü'min <ü hem> mü'mināt
Bulalar āteş-i düzaḥdan necāt

VIII. Der na't-ı imām-ı Zekī 'Osmān-ı zi'n-nüreyñ raḍiya'l-lāhu 'anhu

- 119 Mazhar-ı eltāf <u> mefḥar-ı cihān⁶⁶
Ḥazret-i 'Osmān <u> cāmī'ü'l-Ḳur'ān
- 120 Imām-ı sāliḡ-i cemā'at-i dīn
Ḥafız-i āyāt-ı Furḳān-ı mübīn⁶⁷
- 121 Gör ne luṭf eyledi Ḥudā-yi kerīm
Eyledi ṭab'ını ḥalīm ü selīm
- 122 Şöyle idi ḥilmile ol ehl-i dīn
Reşk iderlerdi ḥilmine kerrübīn

⁶² İbnü'l-Ḥattāb tamamen silik. Bu ifāde tarafımızdan ilāve edilmesine rağmen, vezinde yine eksiklik vardır. Hz. Ömer için bk. Kara Davud, s. 379-380; Taberî, C. II, s.355; C.III, s. 135-140

⁶³ 'adīl: 'adil olması lâzım.

⁶⁴ Bu mısra "'Adüya naẓar itse ol dīn-i pāk" şeklinde okumak anlam bakımından daha doğru olacaktır.

⁶⁵ K 39:44,45; 42:4; 57:2,5.

⁶⁶ mefḥar-ı: mefḥarı şeklinde yazılmış.

⁶⁷ Furḳān, hem Kur'an'ın kendisi hem de özel olarak bu adla anılan 25. sûredir.

- 123 Çok lufluflar eylemişdi peygamber
Virmişidi iki pākīze duhter⁶⁸
- 124 Daḥi didi ger olaydı bir girān
Anı daḥi tezwīç iderdüm hemān
- 125 Çünkü böyle buyurdu fahr-ı kevneyn
‘Aceb mi denilse aña zīn-nūreyn
- 126 Bī-vefādur katı cānā rūzigār
Şol fenā bağında olmaz pāyidār⁶⁹
- 127 Gör kim āḥır bir zālīm dil-i ḥadīd
Eyledi ol mazlūmı cānā şehīd

sb

- 128 Hūn ile surḥ oldu ol verd-i ḥandān
Anı da <ḥi> ḥārice sürdi devrān⁷⁰

IX. Der na‘t-ı Esedu‘l-lāh el-ğālib ‘Alī ibn-i Ebī Tālib kerreme‘l-lāhu vechahu

- 129 Şāh-ı merdān-ı velāyet-i şafā
A‘nā Ḥazret-i ‘Aliyyū‘l-Murtażā
- 130 Dilir <ü> pūr-şecā‘at esedu‘l-lāh
Cān ile müctehid fī-sebīl-i-lāh
- 131 Ol bāb-ı medīne-i ‘ilm-i nebī⁷¹
Ya‘nī ḫuṭb-i ektāb <u> şāh-ı velī
- 132 Anuñ için nāzil olmuş “hel etā”⁷²
Hem şānına denilmişdür “lā fetā”⁷³
- 133 Aña i‘tā oldu ma‘den-i sehā
Bir kerem kāmı idi ehl-i vefā
- 134 Resūl buyurmuşdur anuñçün bir gün
Ente minnī bi-menzilet-i-Hārūn⁷⁴
- 135 Anuñ kerāmātına pāyān yok
Bizde anı söylemege cān yok⁷⁵
- 136 Hāl-i ḫilāfetde bir gün ol güher
Ab-ı nehrüvāne itmişdi sefer
- 137 Bir müneccim rāhib geldi ol zamān
Didi çıkma bugün şaḫın iy sultān

⁶⁸ Rukiye ve Ümmü Gülsüm, Taberî, C.II, s. 400,404

⁶⁹ Bu beyti şu şekilde düzeltelimiz: {Bī-vefādur katı cānā rūzigār / <Kimse> fenā bağında olmaz pāyidār}. bağında: bağuñda şeklinde olmalı idi. Müstensih kelimeyi telâffuz ettiği gibi yazmıştır.

⁷⁰ ḥārice kelimesi ḥarca şeklinde yazılmış

⁷¹ Bir hadise işaret etmektedir: ‘Ben ilim şehriyim ve Ali bu şehrin kapısıdır.’ Bkz. A.N. Tarlan, a. e., s. 233.

⁷² K 76:1. Ayrıca bk. A.N. Tarlan, Ş. D. Tedkik, s. 218-219

⁷³ Hadistir: “Hz. Ali gibi yiğit, zülfikār gibi kılıç yok”; Uhud gazvesi sırasında söylenmiştir, bk. Taberî, C. II., s.409.

⁷⁴ “Sen benim için Hārūn’un yerinesin” yani ‘Mûsa’ya Hārūn ne ise, sen bana osun’.

⁷⁵ Beyitte onbir hece yerine on hece bulunmaktadır.

- 138 Naḥs sā‘atıdur leşker-i İslāma
Şabır kıl <kim> düşmeyesin ālāma
- 139 Didi şimdi zāhiren oldu ma‘lūm
İdersin sen da‘vā-yı ‘ilm-i nücūm
- 140 Eyidür haber vir fulān yılduzdan
Did’işitmedüm ben anı kimseden⁷⁶
- 141 Didi ol dem aña şāh-ı evliyā
Ma‘lūmuñ degülimiş ḥāl-i semā
- 142 İmdi yirden haber sorayım senden
Ayagın altında ne var haber vir⁷⁷
- 143 Didi bu da degüldür baña ma‘lūm
Buña ta‘alluḫ degüldür zīrā nücūm⁷⁸
- 144 Ol zamānda buyurdu ol şeh-süvār
Ayagın altında bir küp altun var⁷⁹
- 145 Gör nice ki aña olmuşdu ‘ayān
‘Adeddin daḥi eylemişdi beyān
- 146 Çünkü ḥafr olundu ol demde zemīn
Zāhir oldu kerāmet ‘ayne‘l-yaḫīn
- 147 Rāhibe çünkü ma‘lūm oldu bu ḥāl
Hemān ‘arz-ı İslām eyledi fī-l-ḥāl
- 148 Şāh-ı merdān leşkerle itdi ḥurūc
Muḫaffer hem ‘adūya buldı ‘urūc

6a

X. Der na‘t-ı kurratu‘l-‘ayneyni Resūl-i-lāh İmām Ḥasan İmām Ḥüseyn rıdvāna <‘l-lāhu ‘aleyhim>

- 149 Dilā çarḥ-i dūna meyl itme zinhār
Yıkar ehl-i dilūñ ḥātırın her bār
- 150 Kānde kim görse bir cāhil <ü> nā-dān
Bulsa varın yidürür aña hemān
- 151 Bu durur kār-ı felek-i bed-ayīn
Olunmaz ehl-i dil mekrinden emīn
- 152 Eger kim iderseñ yavuzā ‘inād
Kerbelānuñ kışşasını eyler yād
- 153 Ol şemseyin-i ciger-güşe-i Ḥaydar
Kurratu‘l-‘ayneyn ol Ḥaḫ peygamber
- 154 A‘nī İmām Ḥasanū‘l-müctebā⁸⁰
Daḥi Ḥüseyn-i şehīd-i Kerbelā

⁷⁶ Kafiye yok.

⁷⁷ ayagın, ayaguñ olmalıydı, krş. 144b; ayrıca beytin kafiyesi yok.

⁷⁸ ta‘alluḫ kelimesi iki hece telâkki edilmiş olmalı.

⁷⁹ ayagın, ayaguñ olmalıydı; krş. 142b.

⁸⁰ Vezin bir hece eksik.

- 155 Sākī-i devrān birine şundi simm⁸¹
Birin helāk eyledi tūg-i Kāsım
- 156 Ol iki dürr-i binā-güş-ı felek⁸²
Tutdılar mülk-i belā-yi müsterek
- 157 Şanma ki şafağ der kenār-ı semā
Dāmeninde hündür Āl-i Muştafa
- 158 Merd olan niçe olsun dehre muʿīn
Çeşmini pür gam ider kalbin hāzīn
- 159 Şikāyetden idelüm dest <-i> rehā
Okuyalum rûhlarına bir duʿā
- 160 Eyle yā Rabb yerlerin dār-ı Naʿīm
Saña lâyıq ihsānı kıl yā Kerīm
- 161 Hudā sensin hasta-dilān <a> tabīb
Şefāʿatlerin bize eyle naşīb

6b

XI. Der evşāf-ı hālife-i rüy-i zemīn zübde-i Āl-i ʿOsmān Sultānūʿl-berreyn⁸³ ve Hākānūʿl-bahreyn Sultān
Ahmed ibn-i Sultān Mehemmed Hān

- 162 İy sultān <ʿizze> tde Keykāvus-i zamān
Vey şecāʿatda Rüstem-i Dāsītān
- 163 Şehinşāh-ı mālīk-i heft-kişver⁸⁴
Kāʿim-makām-ı Süleymān u Sikender
- 164 Şāhib-i seyf ol kahramān-ı cihān
Pāk-nijād Sultān Ahmed <bin Mehmed> Hān
- 165 ʿAzim itseñ eger devrāna sefer
Hızır nebī saña olupdur reh-ber
- 166 Fitne-i pür aşüb itmişken gerdün
Tahta culūs itdi şanki Ferīdün
- 167 Kimini kahruñla eyledüñ helāk
Kimisini tiyguñ itdi sine-çāk
- 168 Kimine eyledüñ lutf ile ihsān
Niçesin eyledüñ hākile yeksān
- 169 Hāşılı eyledüñ ʿālemi ābād
Hak Taʿālā ʿömrüñi ide ziyād
- 170 ʿAdluña göre senüñ Nüşirevān
Oldı meşelā bir zālīm-i devrān

⁸¹ simm kelimesi “zehir” anlamında olup Steingass’da semm, simm, summ okunuşlarıyla veriliyor.
Burada semm yerine simm okunuşu kafiye göz önünde tutularak kabul edildi.

⁸² binā-güş: Farsçada u ile okunduğu hâlde Ş. Sami, Kāmūs-i Türkî’de i ile göstermiş (bk. s. 303);
onun için i tercih edildi.

⁸³ Metinde bahreyn şeklindedir.

⁸⁴ Vezin ilk mısradan bir hece eksiktir; ikinci mısradan ise bir hece fazladır.

- 171 İy şāh-ı ʿālī-nijād saña nisbet
Kerem-i Hātem-i Tayy oldı hisset
- XII. Der Duʿā-i pādīşāh-i rüy-i zemīn

7a

- 172 Ehl-i İslāma vācib oldı her gāh
Edā-i hayır duʿā-i pādīşāh
- 173 İy pādīşāh zıllu <ʿl-lāh-i> rüy-i zemīn
Şeh-bāz-ı himmet-i üsküf-ı zerrīn
- 174 ʿAded-i bed-hʿāhuñ olsun ber-karār
Puşt-ı pā altında olsun hākisār
- 175 Saña kem şananlar nā-murād olsun
Binā-i ʿömürleri ber-bād olsun
- 176 Kem göz ile iderlerse ger nazar
ʿÖmri naḥl <i> virmesün berk ü şemen⁸⁵
- 177 Hak Taʿālā devletüñ itsün mezīd
Tālī-i ikbālūñi itsün saʿīd
- 178 Dilerüm Hakdan iy hurşīd-mişāl⁸⁶
Talʿat-i ʿadluña irmesün zevāl
- 179 Devletüñ gibi var iken āstāne
Kime gitsün şuʿarā-yı zemāne
- 180 Senüñ gibi var iken dārūʿs-selām
ʿArz-ı hālūñ kime itsünler iʿlām
- 181 Hak Taʿālā devletüñ itsün dāʿim
Kapuñda niçe şāhlar olsun dāʿim⁸⁷
- 182 Yāverüñ her dem çehār-yār olsun
Hızır nebī saña kafa-dār olsun

XIII. Der zikr-i maḥāmid-i veliyyüʿn-niʿam Muḥammed Pāşā Mutaşarrıf-ı Nigbolı

- 183 Ol dürr-i şeh-vār-ı şadef-i devrān
Perverde-i devlet-i kām-ı ʿirfān
- 184 Kadr-dān-ı ehl-i <nazm u> suḥan-perver
Terāzū-yi ʿadl <u> miʿyār-ı hüner⁸⁸
- 185 Tıfl-ı perverde-i māder-i eyyām
Nazar-kerde-i pādīşāh-ı İslām
- 186 Cünbiş-i merdāne Rüstem-i harkāt
Şecāʿatda Hamza vü ʿAlī-şıfat
- 187 ʿAkl <u> tedbīrinde Āşaf-ı zamān
Seḥā vü keremde Caʿfer-i devrān

⁸⁵ 176ab beytinde kafiye yok.

⁸⁶ Vezinde bir hece eksiktir.

⁸⁷ dāʿim kelimesi hādīm şeklinde okunursa hem anlam hem kafiye düzeltilmiş olur.

⁸⁸ miʿyār iyi okunmuyor.

- 188 Bermekileri kapuda kul itmez⁸⁹
Hâtem-i der-bânîğa kabûl itmez
- 189 Mecma°-i ma°rifet ma°den-i şehâ
Melce°-i nâs u âb-rûy-ı vûzerâ
- 190 Nahîl-bend-i hadîka-i şerî°at
Gül-i ter-i bâğ nihâl-i ma°rifet
- 191 Devrinde zulmi gör <medi> zemâne
Meger kim şem°den öle pervâne⁹⁰
- 192 Sîne-çâk kimse itmez âh u figân
Meger kim gül için bülbül-i nâlân
- 193 Zabt u rabtında şöyledür meşelâ
Asûde-hâl oldu hep bay <u> gedâ
- 194 Ol hâcîü°l-hameyn Muhammed nâm⁹¹
Pâşâ-yı nik-baht u z<ât> ü°l-ihtirâm
- 195 Ben gedâ oldum âstânesinde kul
İtdi lûtf u keremin baña mebzûl
- 196 Sayesinde iderdüm aña hizmet
Hadden efzûn eyledi baña °izzet
- 197 Kerem ile iderdi gönlümi handân
Ma°rifet ehlini iderdi ihsân⁹²
- 198 Hâşılı eylerdi baña terbiyet
Ol sebebden buldı gönlüm cem°iyet
- 199 Cümleden daği ol °âlî neseb⁹³
°ilmi tahşîl itmege oldu sebeb
- 200 H°vân-ı ni°metle itdi beni perver
Devletinde görmedüm aşlâ keder
- 201 Tıfl-ı dil olmadı dehirden hazîn
Aña gıdâ olurdu şîr ü şîrîn
- 202 İmdi lâzım oldu du°â eylemek
Vâcib oldu şükrin edâ eylemek⁹⁴
- 203 İlahî âferînende-i zamân
Perverdigârâ-yı zemîn ü âsmân⁹⁵

⁸⁹ “Bermekileri kapuında kul olmaz” şeklindedir. Hem vezin eksik hem redif ortadan kalkıyor bu durumda. Bu yüzden yukarıda zorunlu olarak düzeltilmiştir.

⁹⁰ İkinci mısırada vezin bir hece eksik.

⁹¹ hâcîü°l, metinde haccü°l şeklindedir; vezin ve anlam bu şekilde bozulmaktadır.

⁹² ehlini kelimesini ehline şeklinde düşünmek mümkün. Ancak şâire, marifet ehlini ihsan eden patron, “şâirin etrafında marifet ehlini topluyor” anlamını da verebiliriz.

⁹³ neseb kelimesi metinde nisbet şeklindedir, fakat anlam bakımından metne uymuyor; ayrıca mısraın vezni bir hece eksiktir.

⁹⁴ eylemek kelimesi metinde (202^b) “itmek”dir. Fakat redif dolayısıyla ‘eylemek’ şeklinde değiştirildi.

⁹⁵ âsmân kelimesi semâ şeklinde. Ancak kafiye bakımından âsmân şekli doğrudur.

- 204 Mu°ciz-i Hazret-i peygamber için
Ma°delet-i Hazret-i °Ömer için
- 205 Be-hakk-ı mazlûm Yahyâ peygamber <çün>
Vey °ışk-ı Ya°kûb-ı belâ-perver <çün>
- 206 Gözi yaşı hakkıçün °aşıklarun
Yanuk bağı başı için hem şâdıklarun⁹⁶
- 207 Hâne-i kalbini yâ Rabb âbâd it
Guşsa-i derd ü belâdan âzâd it
- 208 Devlet ile °ömrini mezîd eyle
Tâli°-i ikbâlini sa°id eyle
- 209 Vâsıl eyle anı sen her murâda
Bâğuında olsun bir serv-i âzâde
- 210 Anı her huşûşda kâmurân eyle
H°vâhiş-i derûnını ihsân eyle
- 211 Dilerüm ki yâ muhavvilü°l-ahvâl
İdesin ahvâlini ahsen-i hâl
- 212 Zîkr ü fikrin aña vird-i zebân it⁹⁷
İşin imân u yoldaşın Kur°ân it
- 213 °Amel-i şâlihi aña reh-ber kıl
Mekânın cennet <ü> âb<ın> kevşer kıl⁹⁸
- 214 İdüvir gonca-i tab°ını handân
Keremünden naşib it hûr u gilmân
- 215 Bu du°âya her kim dirise âmîn
Eyle yâ Rabb anı düzağdan emîn
- XV. Der münâcât ilâ Kâziya°l-hacât-i Feyzî-i bî-çäre
- 216 Ey tabîb-i haste-dilân-ı cihân
Çäre-sâz <u> dest-gîr-i üftâdegân
- 217 Senden olur haste dillere devâ
Sen virürsin kamu emrâza şifa
- 218 Sen merhem-i bu dil-i mecrûhumsın
Hem âferîn-i cesed ü rûhumsın
- 219 Bañr-ı °adem kudretle urur emvâc
Nüh felek bâzârına senden revâc
- 220 Gâmiiz-ı °ilmünde bu kevn <ü> mekân
Başuında kañra-i çeşm-i °aşıkân
- 221 On sekiz biñ °âlemi sen meşelâ
Tarfatü°l-°ayn içre idersin peydâ

⁹⁶ Yanuk bağı terkihi metinde bağı yanuk şeklindedir. Cümleinin yapısını ve mânâyı düzeltmek için ifade ters çevrildi.

⁹⁷ vird kelimesi vîrd şeklinde yazılmıştır.

⁹⁸ cennet <ü> âb<ın> kevşer terkihi metinde cennet âb-ı kevşer şeklindedir.

gb

- 222 Kızum-ı ʿiṣyān ger iderise cüş
Deryā-yi rahmetün anı ider nüş
- 223 Hāmil-i ʿiṣyān <ü> bār-i girānem
Günāh-kārem mürtekib-i ʿiṣyānem
- 224 Hāşılı haddēn bīrūn itdüm günāh
Çün<ki> rahmetünî idindüm penāh
- 225 Tūtalum itmişem ʿiṣyānı bīrūn
Rahmetünî umaram andan efzūn
- 226 Gerçi mezraʿumda yokdur bir dāne
Lāk<in> ümīd-vārem luṭf <u> iḥsāne
- 227 İlāhī mübtelā-yi derd-i ʿiṣkām
Hem maḡlūb mānend-i mürd-i ʿiṣkām
- 228 Āteş-i ʿiṣkīla oldum ben sīne-çāk
Zehr-i nāb-ı ʿiṣkdan oldum <hem> helāk
- 229 Bir perī-peyker āh ʿaqlumı aldı
Vālīh ü ḥayrān ferdāya şaldı⁹⁹
- 230 Ol şānem eyledi beni pūr sevdā
ʿiṣkīle ʿālemde olmışam rüsvā
- 231 Her kaçan bağlasam niyyet-i āb-dest
Ḥayāl-i yārum anı eyler şikest
- 232 Eger kim müʿezzin okursa ezān
Şanuram anı feryād-ı ʿāşıkān
- 233 Varuban mescide ger başsam kadem
Geri yāre şanuram vardum o dem
- 234 Müʿezzin eylese niyyet-i namāz
Şanuram yārıma iderüm niyāz¹⁰⁰
- 235 Elümi bağlayup dursam ben hemān
Şanki yārıma dururam <ben> dīvān¹⁰¹
- 236 Yā rükūʿ eylersem eger ben secde¹⁰²
Ḥālet-i ʿiṣkīle gelürem vecde
- 237 Şubḥda imāma itsem iktidā¹⁰³
Şanuram ben ol zamān vakt-i ʿiṣā
- 238 Bu ḥāl ile namāzı itsem tamām
Gözüme duş olurdı serv-i ḥirām¹⁰⁴

⁹⁹ Vezin bir hece eksiktir.¹⁰⁰ yārıma: Doğrusu yāruma olmalı. Müstensiḥ kendi telāffuzuna göre yazmıştır (krş. b. 235b).¹⁰¹ yārıma: Doğrusu yāruma olmalı (krş. b. 234b).¹⁰² eylersem: metinde eyler isem. Ancak bu okunuş vezni bozuyor.¹⁰³ Vezin bir hece eksiktir.¹⁰⁴ olurdı kelimesindeki -d metinde iyi okunmuyor. “küy-i” veya “geri” şeklinde de okunabilir. Ancak bu kelimeler vezni bir hece fazla yapıyorlar.

ga

- 239 Ol zamān elümi sürsem yüzime
Dāmenin şanuram sürdüm yüzime
- 240 Cümle ʿālem gülerler nitdügime
Yañılup demādem sehv itdügime
- 241 Baña cevır <ü> sitem itdükçe ol yār
Ahumdan cümle ʿālem olur bī-zār
- 242 Yā ilāhī nideyim ki ben bu ḥāl
ʿİbādāt-ı aʿmālüm ider ibṭāl
- 243 Hāşılı günāhuma nihāyet yok
Cürm <ü> ʿiṣyānum <a> benüm gāyet yok
- 244 Luṭf <ü> iḥsānuñı baña tevḥīk it
Mürşid ü sālīk-i rāh-ı taḥḫīk it
- 245 Beni böyle eyleme ḥor <u> hacil
Ḥakīkate ʿiṣkumı eyle tebdil
- 246 ʿİşkuñla beni ehl-i kemāl eyle
Lāyık-ı şemʿ-i bezm-i vişāl eyle
- 247 Cürmüm <e> göre baña itme ʿazāb
Rahmetünle ben ʿāşīye kıl ʿiṭāb
- 248 Kapuñda bir muḥtāc eylese suʿāl
Hāşā ki redd idesin yā Zūʿl-celāl
- 249 Baña ʿilm ü tāʿatuñı iṭā kıl
Zikr ü fikrin <le> dilümi güyā kıl¹⁰⁵
- 250 Be-ḥakḫ-ı zāt-ı pāk <u> nūr-ı cemīl¹⁰⁶
Pāyimāl-i derd ile itme zelil
- 251 Başırūñ ḥakḫiçün olsun ey başır
Ki saña ḥiç kimse olamaz naẓir
- 252 Sem <ʿü> ñ için ki eyler ol istimāʿ
ʿUşşākīn āh idüp virdüğün şifā¹⁰⁷
- 253 ʿArşuñ için ki kamudan <dur> aʿlā
Seni iden zikr için ehl-i semā¹⁰⁸
- 254 Hep muḥarrebīnūñ niyāzı için
Cümle enbiyānuñ namāzı için
- 255 Be-ḥakḫ-ı zāt-ı ol Ādem ü Havvā
Ki anuñ neslinden geldi enbiyā

¹⁰⁵ fikrin kelimesi fikrūñ şeklinde yazılmalıydı. Şair Allaha hitâbettğine göre kelimenin fikrūñ biçiminde olması lâzım. Ancak konuşma dilinin, müstensihi etkilediği görülüyor.¹⁰⁶ be-ḥakḫ-ı iyi okunmuyor.¹⁰⁷ sem <ʿü> ñ kelimesi silik. İkinci mısradaki virdüğün kelimesi müstensihi telāffuzuna göre yazılmıştır. virdüğün olmalıydı.¹⁰⁸ Bu mısra, “seni zikr iden ehl-i semā için” olmalı. Fakat kafiye aʿlā ile yapabilmek için “ehl-i semā” sona alınmış ve cümlelerin yapısı bozulmuştur.

9b

- 256 Âdem-i şânî Nuh peygamber için
Ümmetinden çekdüğü keder için
- 257 Mîhnete şabriçün Hazret-i Eyyübün¹⁰⁹
Hem dide-i giryâniçün Ya'kûbun
- 258 Mîhnet-i Hazret-i Zekeriyâçün
Mazlûmen şehâdet-i Yahyâ için
- 259 Be-hakk-ı hüsn-i ol Yûsuf-i Ken'ân
Ki anı eyledün sen Mısra sultân
- 260 'Uşşâkuñ gönüldeki hâletiçün¹¹⁰
Dil-rübâlardaki melâhat için
- 261 Be-hakk-ı habîb-i Rabbü'l-'âlemîn
Al-i aşhâbı <vü> çâr-yâr-ı güzîn¹¹¹
- 262 Birliğün hakkıçün ki eyler güvâh
Kelime-i 'Lâ-ilâhe illâ'l-lâh'
- 263 Feyzî-i bî-çäreye merhamet kıl
Muştafâ şerî'atin hidâyet kıl
- 264 Aña sen şad hezârân 'inâyet eyle¹¹²
Anuñ dâr-ı kararın cennet eyle
- 265 Gündizin şâ'im gice kâ'im olsun
Sâlik-i tarîk-i müstakîm olsun
- 266 Dün <ü> gün 'ilmi anuñ ziyâd ola
Bu 'âlemde ma'rifetle yâd ola
- 267 Añıla her ne ise anuñ nâmı
Geze elden ele bu serencâmı
- 268 Her kim anı bir du'â ile ide yâd
Hak Ta'âlâ anı itsün ber-murâd
- 269 Buña kim âmîn diyüp itse du'â
Aña rahmet eylesün Bârî Hudâ

XV. Sebeb-i inşâ-i in kitâb-ı müsteţâb

- 270 Söyle ey 'andelîb-i şîrîn-zebân
Mâcerâ-yî hasb-i hâlün kıl beyân
- 271 Gencîne-i râzûnı ızhâr eyle¹¹³
Tûfî-veş âyîneye güftâr eyle

¹⁰⁹ Metinde bir hece fazladır. Bu mısra, "Hem şabır için Hazret-i Eyyübün" şeklinde okunabilir. Çünkü bir sonraki beyit **mîhnet** kelimesiyle başladığına göre, bu kelimenin burada yazılmasını bir müstensih hatâsı olarak düşünebiliriz.

¹¹⁰ gönüldeki kelimesindeki -ki, edat olan ki biçiminde yazılmıştır.

¹¹¹ yâr-ı: metinde yaru şeklindedir.

¹¹² Vezinde bir hece fazla. Belki sen kelimesi sonradan ilâve edilmiştir.

¹¹³ râzûn: razûnı şeklinde olmalı idi.

10a

- 272 Zamîründe olan şey'i takrîr it
Vâkı'a-i rûhânîyi ta'bir it
- 273 Söyle baña kime âşüfte olduñ
Ne bu eçvâr kime âlüfte olduñ
- 274 Kañğı bâğuñ güline sen 'aşıkısın
Niçün böyle bülbül gibi yanıkısın
- 275 Sevdüğün niçe şeydür 'ayân eyle
Şaklama bu râzı gel beyân eyle¹¹⁴
- 276 Nagamât it <iy> bülbül-i hoş-elhân
Süz-ı dilün añlasun cümle yârân¹¹⁵
- 277 Bâ'is-i âteş-i 'ışkuñ kimdür <ür>
Sebeb-i revân-ı eşküñ kimdür <ür>
- 278 Derdüni söyle şikâyetün nedür
Kande gelürsin rivâyetün nedür
- 279 Sebeb nedür urursın cânuña nîş
Ne kılursun bunuñla böyle h'vâhiş
- 280 'Acabâ noldı bu te'lîfe sebeb
Aşlı ne âyâ bu taşnîfe sebeb
- 281 Neden oldı buña yâ böyle im'ân
'Alâ't-tafşîl baña sen eyle beyân
- 282 Vakti geldi derdüni 'ayân eyle
Serencâmuñ bir hûb dâsitân eyle
- 283 Meger kim var idi bir hûb <u> ra'nâ¹¹⁶
Melâhat <u> hüsn içinde bî-hem-tâ
- 284 Kışver-i hüsn içre ol şâhib-i tâc
Cümle güzellerden alur idi bâc
- 285 Söyle idi hüsn ile ol müsteţâb
Kim yanında zerre idi âfitâb
- 286 Kaçan şalınsa ol tâvus-ı cinân
Reşk iderdi hüsnine hür <u> gılmân¹¹⁷
- 287 Deheninden akardı kand-ı nebât
Şanasın kim çeşme-i âb-ı hayât
- 288 Yûsuf eger göreydi bir kez hemân
Hicâbından iderdi terk-i cihân
- 289 Zülf-i müşkînini göreydi Leylâ
Mecnûn-veş iderdi 'azm-i şahrâ

¹¹⁴ sevdüğün: sevdüğün olmalı idi.

¹¹⁵ süz-ı dilün: metinde süzi dilün şeklinde yazılmış.

¹¹⁶ ra'nâ kelimesi metinde iyi okunmuyor.

¹¹⁷ hüsnine: metinde hüsnüne şeklinde yazılmıştır.

- 290 Göreydi lebini Ferhād-ı miskîn
Giderürdi gönülden nām-ı Şîrîn
- 291 Görse şem^c-i ruhsârını pervâne
Her dem yanmağa arardı bahâne
- 292 Yüzini görse ger gedā vü emîr
Olurdi zencîr-i zülfi <ne> esîr
- 293 Hâşılı şöyle idi ol müstešnā
Cihānda mişli bulunmazdı aşlā
- 294 Aña olmuş idüm cān ile mā³il
Oldum ol dem metā^c-ı ʿışķa nā³il¹¹⁸
- 295 Yandum ʿışķ ile nite ki pervâne
Görinürdi kamu eşyā bi-gāne
- 296 Ne bir lahza yatmağa rāhatum var
Ne hareket itmege tākatum var
- 297 Ağlamakdan eşküm itmişdüm şerāb
Dün <ü> gün ʿışķ ile olmuşdum harāb
- 298 Gerçi kim yanımda idi dil-ārā
Lîk vaşlı harām olmuş idi baña
- 299 Bu söz olmuşdı hep cihāna şāyî^c
Dirlik imiş her dem vuşlata mānî^c
- 300 Dem-ā-dem hayāl-i vaşlın añardum
Āteş ile pervâne-ves yanardum
- 301 Gāh eş^cār u ebyāt iderdüm inşā
Nār-ı ʿışķum böyle iderdüm iffā
- 302 Tiyğ-ı ʿışķum eyler idi mû-şikāf
Mestāne-vār ururdum lāf <u> güzāf
- 303 Yārānlarumdan <bir> niçe eşhāş¹¹⁹
Rûz <u> şeb eyler idük şöhet-i hāş
- 304 Ancağ ol yārānlarumdan bir dāne
Oldı rāh-ı şadākatda bir dāne¹²⁰
- 305 Nükte-dān <u> ʿilm ile ʿāmil idi
Her ʿilmde gāyet ile māhir idi
- 306 Şadākat ehli ile tab^c <ı> handān
Yanumdan ayrılmaz idi bir ān¹²¹
- 307 Sırrıma vākıf <u> ğam-güsārumdı
Sefer ü hāzırda yār-ı ğarumdı¹²²

¹¹⁸ oldum: metinde “oluram” şeklinde yazılmış.

¹¹⁹ Vezinde bir hece eksiktir.

¹²⁰ Kafiye yok; sadece redif var. Ancak ikinci mısradaki bir dāne, başka bir kelime olabilir; meselâ ferîd-âne gibi.

¹²¹ Vezinde bir hece eksik

¹²² sırrıma: sırrıma şeklinde olmalı idi. gūsārumdı/ġarumdı: metinde gūsārūm idi/ġarūm idi şeklindedir. Fakat bu okunuşu ile vezin bozuluyor.

- 308 Kağı cānibe ʿazm itsem ben güm-rāh
Ol benümle bile olurdu hem-rāh
- 309 Ben de ansız bir yire varmaz idüm
Tarfatü³l-ʿayn andan ayrılmaz idüm
- 310 Yalnız gülşene varsam bülbül-vār
Görinürdi ansız gül gözüme ħār¹²³
- 311 Anuñile ʿişret iderdüm her bār
Geçirürdük anuñla leyl ü nehār¹²⁴
- 312 Ma^cnide idi bu zāhirde pinhān
Meger anuñ nāmına dirlerdi cān
- 313 Vaḥdetde bir gice itmişdük keşret
Gice tā şubḥa dek iderdük ʿişret
- 314 Döndi hemān didi ol merd-i Hudā
Lisān-ı hāl ile eyledi nidā
- 315 İy bu ʿuzlet içinde kalan bî-kes
Vāy esîr-i ümîd-i kām-ı heves
- 316 Dest-i ecel almadan dāmānuñı
Tutmadan ol ḥaşım gerîbānuñı
- 317 Seferüñ olmadan deryā-yı ʿadem¹²⁵
Başmadan diyār-ı ʿademe kadem
- 318 Tābütuñı ecel itmeden zevrak
Kefenlerden açmadan aña bayrak
- 319 Teneşîr-i tahta olmadan sultān¹²⁶
Ḳabründe olmadın ḥāk ile yeksān
- 320 Yirde dūdlar cismüñi itmeden zād
Ten gubārı olmadan daḥi ber-bād
- 321 <Göñlini> ḥ^vāb-ı ḡafletden bî-dār it
Ḡafleti ḡo var tālib-i didār it
- 322 Ey milket-i ma^crifetde bî-hem-tā
Kişver-i nazm içre dil-ber ü dānā
- 323 Bu ʿarşada gel dil-āverlik eyle
Bahr-ı nazm içre şināverlik eyle
- 324 Serîr-i nazma gel bir kadem baş¹²⁷
Getür ortaya bir kaç gevher-i ḥāş
- 325 Pişe-i ʿuşşāka her dem meşķ ola
Müdām eglence-i ehl-i ʿışķ ola

11^a

¹²³ gözüme kelimesi metinde yüzime şeklindedir.

¹²⁴ geçirürdük kelimesi metinde geçinürdük şeklindedir.

¹²⁵ 317^a ve 319^a olmadan kelimesi metinde olmaduñ veya ölmədüñ şekillerinde okunabilecek biçimde yazılmış; fakat bu şekiller hiç bir mânâ vermiyor.

¹²⁶ Bk. b. 317'deki not.

¹²⁷ Mısrada vezin bir hece eksiktir.

11^b

- 326 Söylene ne ise 'âlemde nâmuñ
Getüre vecde halkı serencâmuñ
- 327 Bile herkes senüñ bu kudretüñi
Añlayalar cümle fazîletüñi
- 328 Bi-hamdî'l-lâh mülk-i nazm içre şahsın
Erbâb-ı dil katında pâdişâhsın
- 329 Şu deñlü kudret virmiş saña Hudâ
Haftada bir kitâb ideydüñ peydâ
- 330 Ne Turursun bir niyyet eyleseñe
Kendü kendüne himmet eyleseñe
- 331 Var iken tab'unda bu hüsn-i makâl
Hayr işe sen niçün idersin ihmâl
- 332 Bâ-huşûş hem geçünürsün ehl-i dil
Dün <ü> gün şerâb-ı 'ışk ile kandîl
- 333 Ne revâdur ki 'uzlet eylesesin
Buncılayın kabâhat eylesesin
- 334 İtmeyesin 'ilmüñi halka beyân
Küşe-i gamda kalasın bî-nişân
- 335 Dağlarda feryadı itmese Mecnûn
'Âlemde añılurmıydı ol maḥzûn
- 336 'İşkıyla dağları yıkmasa Ferhâd
'Aceb olur mıydı nâm-ı Şîrîn yâd
- 337 Âh <u> figân itmese bülbül-i zâr
Yiri olmazdı anuñ gül-i gül-zâr
- 338 'Âlemde kimseye yâr olmaz idi
Serçe deñlü itibârı olmaz idi¹²⁸
- 339 Züleyhâ ger olmasa 'ışkıyla eşîr
İtmese 'ışk-ı Yûsuf aña te'sîr¹²⁹
- 340 Mekâm olmasa külbe-i ahzân
Kalmazdı aña böyle nâm <u> nişân
- 341 Bâ-huşûş 'âlemde mestüre oldu
Gün gibi velikin meşhûre oldu
- 342 Niçe demde vücûdı buldı fenâ
Lîk <in> nâmın itdi 'âlemde ihyâ
- 343 Sen ise olasın huşûşa merdüm
Revâ mı eylesesin nâmuñı güm
- 344 Gayret it olma şakın pejmürde hâl
Söyle mâ fî'z-zamîr ve mâ fî'l-bâl¹³⁰

¹²⁸ Bu mısraı vezinli okuyabilmek için "itibârı olmaz" kelimelerini ulamalı okumak gerekiyor.

¹²⁹ Vezin şöyle düzeltilebilir: "Züleyhâ olmazdı 'ışkıyla eşîr" // "İtmese 'ışk-ı Yûsuf aña te'sîr."

¹³⁰ Vezinde bir hece eksik.

12^a

- 345 Bu güne ibrâm eyledi ol baña
Ammâ garaḥ imtiḥân idi maḥzâ
- 346 Sezeridi benden az <u> çok himmet
Umarı gönülünden bu deñlü kudret
- 347 Didüm iy yâr-ı şîrîn kand-i nebât
Sözlerinden nüş itdüm âb-ı ḥayât¹³¹
- 348 Gerçi kim gönlümi eyledüñ ḥandân
Bendüñile beni itdüñ şadumân
- 349 Her ne dedüñse baña sen bî-kuşûr
Benüm daḥi qalbüme itdi ḥuṭûr
- 350 Lîk gâyet-i kelâlet-i tab'um var
Derd <ü> gamla melâlet-i qalbim var¹³²
- 351 Ger gûyâ olmağa kıl <ar> sam murâd
Esâs-ı kelâma urmağa bünyâd
- 352 Leşker-i gam-ber baña eyler hücüm
Mâni' olur nitekim bâd-ı semüm
- 353 Niçe demdür ki 'ışk ile giryânem
Gözi yaşlu gam-zede-i devrânem
- 354 Hâşılı bir yaña hem gam u hicrân
Asûde hâl olmağa virmez amân
- 355 Bir yaña cevri ol şem'-i <şeb>-efrûz
Dem-â-dem itmektedir beni dil-sûz
- 356 Vefâsı yok cefâsı ḥadden efzûn
Tâlî'üm menḥûs <u> baḥtum ser-nigûn
- 357 Bende ne söz söylemege tākāt var
Ne 'arz-ı hâl itmege liyākāt var
- 358 Didi ne sözdür bu iy gâfil şeydâ
Zerrece idrâküñ yogımiş aşlâ
- 359 Li'l-lâhi söz mi <dür> bu söyledügin
Ayâ bu ne fikirdür eyledügin¹³³
- 360 Rûz-i şeb eyleyüp evkâtuñ ta'îl
İdesin bunca endîşe-i bâṭıl
- 361 Rûz <u> şeb kendüñe eyleme tōhmet
Kedüñi eyleme böyle bî-himmet
- 362 Yârı görmek <e> sende varken imkân¹³⁴
Senüñ gönlünde neyler gam-ı devrân

¹³¹ sözlerinden: "sözlerüñden" şeklinde olmalıydı.

¹³² melâlet: metinde "melâmet" şeklindedir. Kafiye ve anlam bakımından "melâlet" doğrudur.

Melâmet bir müstensih hatâsı olmalıdır.

¹³³ Her iki mısra sonundaki söyledügin, eyledügin kelimeleri söyledüğüñ ve eyledüğüñ şeklinde olmalıydı.

¹³⁴ Metinde şöyledir: "Yârı görmek sende var iken imkân."

12^b

- 363 <Bi->hamdi'l-lâh ki şihhatdadur cânun
Kânâ'at genciyle tolı dāmānuñ
- 364 Dilüne alma zinhār gam-ı agyār
Fūrkatden itme şikāyeti her bār
- 365 Ğāşık olana hemān bu yiter cānā¹³⁵
Yāre ırakdan ide bir merhabā
- 366 İdüp her dem kendüye bunı pīşe
Öpüp kuçmağa olmaya endişe
- 367 Ne revādur vuşlatın ide teklif
Şikletinden şıkıla yār-ı laţif
- 368 Ara yirde burüdet ola tamām
Belki yārı söylemez olur kelām
- 369 Ne cefā vü ne vefā ide maḥdüm
İkisinden şübhesiz ola maḥrüm
- 370 Bunda Ğāşıklar vardur ki meşelā
Yārı görmeğe cānın eyler fedā
- 371 Yine irmez murādı nihāyete
Belki kalur ol ḥasret kıyāmete
- 372 Sen ise mürde cismüne cān bulduñ
Şöyle beñzer anı rāyegān bulduñ
- 373 Aḥvālünü bir ḥōş hikāyet eyle
Gāh<i> şükür gāh<i> şikāyet eyle
- 374 Hüsni bağında bülbül-i ḥōş-elḥān ol
Ol şem'a yanup pervāne-veş sūzān ol¹³⁶
- 375 Sırrını keşf eyle rivāyet eyle¹³⁷
Ğışkını izhār it nezāket eyle
- 376 Hüsni ü ḥulkuñ medh eyle anuñ her an
Nā-geh bulsun işidenler tāze cān
- 377 Dilüne al kıssa-i şem' ü pervāne¹³⁸
Ara yirde olsun hemān bahāne
- 378 Ḥasb-i ḥālün aña temessül eyle
Şem' ü pervāneyi tevessül eyle
- 379 Daḥi buña beñzer niçe kelimāt
Söyleyüp ni'amı eyledi işbāt

¹³⁵ Vezinde bir hece fazladır.

¹³⁶ Her iki mısraın vezninde birer hece fazlalık var. İlk mısradaki "hüsni bağında": hüsni bağında okunmalı. İkinci mısra başındaki ol kelimesi muhtemelen yanlışlıkla tekrarlanmıştır. Bu durumda beyti şöyle okuyabiliriz: Hüsni bağında bülbül-i ḥōş-elḥān ol // Şem'a yanup pervāne-veş sūzān ol.

¹³⁷ Sırrını: Ses uyumunun yazı diline yerleşmeye başladığını gösteren diğer bir örnek.

¹³⁸ Vezin bir hece fazla.

13^a

- 380 Böyle virüp dürr-i suḥteye nizām
Beni bir kaç söz ile itdi ilzām
- 381 Beni itdi naşihat ile dil-şād
Ḥaḳ Ta'ālā anı itsün ber-murād
- 382 Hemān ol demde el urdum ḥāmeve
Naḳş u nigār itmege bu nāmeve
- 383 Yüz urup ol Ḥudānuñ dergāhına
Rüyimāl eyledüm bārigāhına
- 384 İde ben ḥasteye luţf ile Ğilāc
Vire hem bu nazm-ı dil-keşe revāc
- 385 Ehl-i dil katında ola zī-kıymet
Okuyup her demde ideler raġbet
- 386 Bıkirdür bu rivāyet pālāsından¹³⁹
Ğāridurur tercüme belāsından
- 387 Ne var ise cümle vāridātumdur
Genc-i dilden kendü rivāyetümdür

XVI. Māhiyet-i Ğışkla insān-ı kāmil olup nite ki dinilmişdür: el-Ğaşk¹⁴⁰ cevher-i Rabbānī ve Ğışk ğudā-yi ruh ve müşil-i maḳşüd olduġın beyān ider

- 388 Rāvī-i Ğandelīb-i suḥan-i rāz
İde Ğışk içre semender-veş pervāz
- 389 Ğışk āteşinde zer gibi olup kāl
Ğışk bābında ğüşāde itdi māl¹⁴¹
- 390 Ğışkdur ancak bā'ış-i kevn <ü> mekān
Ğışk ile kā'imdür bu Ğālemiyān
- 391 Ğışk ile dimeseydi eger "lev-lāk"¹⁴²
Şübhesiz yaradılmazdı bu eflāk
- 392 Ğışk kelām-ı <i> nsāndur olmaz ta'bir
Aña ircā olunur ancak zāmīr
- 393 Ğayne'l-yakīn Ğışk heybet-i muḫmardur
Velī aña zāt-ı insān mazḥardur¹⁴³
- 394 Bir noktası olur Ğışkuñ biñ kitāb
Nūrına zerre olamaz āfitāb
- 395 Ğummān-ı Ğışk vāşī' u ka'r u basīt
Kaṭre olmaz aña deryā-yi muḫīṭ

¹³⁹ bıkirdür okunacak şekilde yazılmışsa da berīdür olması mânâya daha uygundur.

¹⁴⁰ el-Ğaşk: Metinde böyle okunmayı gerektirecek tarzda harekelenmiştir.

¹⁴¹ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁴² Bk. b. 14.

¹⁴³ mazḥardur kelimesi aslında muḫmardur şeklinde yazılmıştır; fakat mânâ bakımından bu yazılış doğru görünmüyor.

13^b

- 396 Âlem içre bu ıışk ulı şāhdur¹⁴⁴
Aña intisāb iden pādişāhdur
- 397 Gevher-i ıışk oldı bir dürr-i yektā
Naqd-i cān ancaķ olur aña bahā
- 398 Hamle-i ıışka tayanmaz bu gerdün
Niçe Zāl u Rüstemi eyler zebün
- 399 Merd-i ıışk <ı> niçe ideyin taʿbīr
Hamlesine tayanmaz zırh <u> zencīr
- 400 Ne şeydür ol bilür ıışkuñ pençesin
Kim yiye anuñ bir kaç tabancasın¹⁴⁵
- 401 Kulzum-i ıışk eger eylese tuğyān
Ġāʿib olur kaṭresinde dū cihān
- 402 Mürġ-i ıışk her yirde yuvasın kırmaz
Zīra devlet kuşu her başa kıonmaz
- 403 Hāķikatde ıışk şahsı ādem ider
Sālik-i mürşid ü muhterem ider
- 404 Kalb-i āhen ıışk ile kim naʿl olur
Sīmyā ile seng-i hār <ā> laʿl olur
- 405 Her maķşūda ıışk olupdur reh-nümā
Şanma ıışk ādemi eyler pūr havā
- 406 ıışk nūrı her dem delīl-i ıuşşākdur
Sülūk ehlin miʿrācına Burākdur¹⁴⁶
- 407 Kişiyi ıışk dūr ider ʿalāyıkdan
Ayırmaķ için anı ḡalāyıkdan
- 408 Zīrā ihtilāṭ ile ḡubb-i dünyā
Menʿ ider kesb-i taķarrüb-i Ḥudā
- 409 Maʿcūn-i ıışk merdi eyler dīvāne
Tā kamu eşyā <ya> ola bī-gāne
- 410 Zīrā ʿaķl-ı nefsanī olur diryāk
Dem-ā-dem ādemi eyler endiş-nāk¹⁴⁷
- 411 Zāhid-i hūş her giz <bu> yola gitmez
İmdi korkaķ bāzırgān fāʿide itmez¹⁴⁸
- 412 Her kim oldı ise şāh-ı ıışka kul
Anı sen bil ki şāh-ı ʿālemdür ol

¹⁴⁴ Mısrada bir hece eksikliġi vardır.

¹⁴⁵ tabancasın metinde tabancasın şeklinde.

¹⁴⁶ ehlin kelimesi ehlūñ şeklinde yazılmış olmalıydı; müstensihin metni telâffuz ettiġi gibi yazdığını gösteriyor.

¹⁴⁷ endiş-nāk: 'endişe-nāk' biçiminde okunuşu gerekir. Ancak vezin bozulduġu için endiş-nāk şeklinde okunmuştur.

¹⁴⁸ fāʿide kelimesi vezin icābı bugünkü gibi fayda biçiminde okunmuş olmalıydı.

14^a

- 413 ʿĀşık olan ehl-i tevekkül olur
Her cefāya ehl-i taḡammül olur
- 414 Aña tülūʿ eyler şāhid-i iķrār
Bir gün aña keşf olur cümle esrār
- 415 Cümle eşyā olur ol demde meftūḡ
Beķa meyinden olur mest-i şabūḡ
- 416 Bir nokṭaya nazar itse ol cānā
Aña andan maʿlūm olur hep dünyā
- 417 Ol nokṭa ne imiş aña kim iy cān
Anuñ içinde derc oldı dū cihān
- 418 Bir kişiye çünki ıışk ola isnād
Anuñ ʿayn-i ʿibreti olur küşād¹⁴⁹
- 419 İġne delüğinden ol ehl-i ʿirfān¹⁵⁰
On sekiz biñ ʿālemi ider seyrān
- 420 Sende de var ise eger kim ʿaķıl
Eylemeden dār-ı beķāya naķıl
- 421 Sen de bir şemʿ-i efrūza ḡayrān ol
Bir şemʿe pervāne-veş sūzān ol¹⁵¹
- 422 ıışk ile kendüñi ehl-i kemāl it
Hem lāyık-ı şemʿ-i bezm-i vişāl it
- 423 Okı her dem ehl-i ıışk efsānesin
Dehrüñ añ ġāh şemʿ <ü> ġāh pervānesin
- 424 Eşķ-i çeşmüñ aķıdup revān eyle
Ehl-i ıışkın ıışķını beyān eyle¹⁵²

XVII. Mebdeʿ-i dāsītān. ıışk ile meşhūr-ı ʿālem olan Şemʿ <ü> Pervānedür

- 425 Nāķıl-ı aḡbār-ı küşāde-zamīr
Sözini bu güne eyledi taķrīr
- 426 Didi kim kevn içre evvel zamānda
Yaʿnī ki ḡalķ beyninde bu cihānda
- 427 Var idi bir memleket-i bī-pāyān
Tīb ü tenhā vü maʿmūr ābādān
- 428 Kūşını bir pūla şatdı ol ġarīb¹⁵³
Yiri var dinilse diyār-ı maġrib
- 429 Herkes iʿtidāl üzere şihḡatde
Cümle ʿālem bī-ġam olup rāḡatde

¹⁴⁹ ʿayn-ı ʿibret: Metinde ʿibreti ʿayn şeklindedir.

¹⁵⁰ K 7:40

¹⁵¹ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁵² ıışķın kelimesi ıışkuñ şeklinde yazılmış olmalıydı.

¹⁵³ ġarīb: Metinde ġarīb şeklindedir; müstensih hatası olmalı.

14^b

- 430 Şikâyetde kimse itmez kıl<ü> kâl
Herkes kendü zevkünde âsûde-hâl
- 431 Oldı cümle havf-ı zulümden emîn
Şanasın kim uyumuş rûy-i zemîn
- 432 Benlik ile halkda yoğ idi nidâ
°Ala's-sevâ olmışdı bay <u> gedâ
- 433 Ol memleket olmuşdı dârü'l-amân
Nâmına dirlerdi anuñ şebistân
- 434 Meger kim ol vilâyet içre nâ-gâh
Ol °acâ'ib bilâd-ı reng-i siyâh
- 435 Var idi anda bir dil-ber-i ra°nâ
Lâ nazîr <idi> hüsn içre müsteşnâ
- 436 Kışver-i hüsnî içre ol şâh idi
Gihânda müsellem pâdişâh idi
- 437 Kadd<i> bālâ ruh<i> al pākize ten
Pür- şive <vü> °işve-bâz <u> gül-beden
- 438 Bālâ<-y> bülend <ü> hoş-tab°-ı pür-germ
Kaddi müntehâlıkdan ururdı dem
- 439 Nâzûklık ile şan bir gül-i handân
Yüzi pür-nûr ol âyîne-i devrân
- 440 Encümen-i halka bir nûr-i efzâ¹⁵⁴
Ansız halk dünyâya bağmazlar aślâ
- 441 Güyâ ki âyîne-i baht-ı °âlem
Kamu ziyâ vü nûr-ı çeşm-i zulum
- 442 Anuñla olunurdu °ayş <u> °işret¹⁵⁵
Ansuz çökerdi halka gam <u> zulmet
- 443 Hâşılı meclisde olmasa ol cân
Zulmet içre kalurdu ehl-i °irfân
- 444 Kimseye hiç kimse itmezdi nazar
Herkes dil-i gam-gîn hâtır-ı muğber¹⁵⁶
- 445 Hüsn ile mümtâz dili hurrem idi
Ziyâ-i nûr-ı çeşm-i °âlem idi
- 446 Hüsn <ü> şiveyle âfitâb-ı dil-sûz
Oldı nâm-ı şerifi şem°-i efrûz
- 447 Bir gice meger ol şüh-ı şive-kâr
Germ olup meclisde cânâ âhır kâr

¹⁵⁴ bir nûr-i efzâ: Metinde "bir nûrî efzâ" şeklinde yazılmış ki hiç bir mânâ vermiyor.

¹⁵⁵ anuñla: Metinde 'anıla' şeklinde yazılmış.

¹⁵⁶ dil-i: Metinde "dili" şeklinde; muğber: Metinde "muğamber" şeklinde yazılmıştır.

15^a

- 448 Egnine giymiş idi sefid kabâ
Şâhâne ser-â-ser atlas <u> dibâ
- 449 Döküp ol müşk-bâr gîsü-yı örme¹⁵⁷
Çeküben nâz ile gözine sürme
- 450 Başına almışdı hem tâc-ı zerrîn
Donanup fir°l-meşel bir gül-i rengîn¹⁵⁸
- 451 Giydi esbâb-ı tarab ol mâ hâzar¹⁵⁹
Mir°at-ı kevne itdi bir kez nazar
- 452 Gördi irmiş anuñ hüsnî kemâle
Nûr-ı ruh<i> revnak virmiş cemâle
- 453 Milket-i hüsnün olmuş ol sultânı
Zerrece yok o hürşidün nokşanı
- 454 Pāk <ü> mücellâ ruhları pür-envâr
Kamu behcet <ü> hüsn olmuş aşikâr
- 455 Ruhları al kaddi ser-cfrâz olmuş
Melâhat gülşende serv-i nâz olmuş
- 456 Reşk ider leblerine âb-ı hayât
Miyânında °ayândur nice nuqât
- 457 Şadef-i kevn görmemiş öyle gevher
Belini kuçmamış meger ki kemer
- 458 Letâfet bezminde ol mey-rîzândur
Nergis-veş olmuş <hem> dû çeşm<i> mahmûr¹⁶⁰
- 459 Netice müheyyâ metâ°-ı didâr
Ara yirde hemân eksik harîdâr
- 460 Görince bu hüsnîni ol pîrâye
Hemân oldem tutdı yüzün semâye
- 461 <Dö>nüp cân u dilden cyledi du°â
Lisân-ı hâl ile eyleyüp nidâ
- 462 Didi iy <zî>-kudret <ü> Hayy u °Alîm
Vey Semî° ü Basîr ü şalı-ı Kerîm
- 463 Şâni° ü Kâdir <Kerîmü'l-> ekremsin
Cümle esrâr u hikmeti a°lemsin
- 464 Beni kim sen hüsn ile eyledün şâh
Mülk-i hüsnimle âyâ kanı sipâh¹⁶¹

¹⁵⁷ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁵⁸ almışdı: Metinde almış idi şeklindedir.

¹⁵⁹ tarab ol mâ hâzar: Metinde tarab çünin [veya hüsnin] ol mâ hâzar şeklindedir. Ancak çünin [veya hüsnin] hem vezni bozmakta, hem de hiç bir mânâ vermemektedir (mâ hâzar 'hazır olan' anlamındadır).

¹⁶⁰ Birinci mısradaki ol mey-rîzân metinde olmezîrân biçiminde görünüyor. İkinci mısraın vezni bir hece eksik idi, bu eksikliği "<hem>" kelimesini ilâve ederek giderdik.

¹⁶¹ hüsnimle: Müstensihin hüsnümle yerine, telâffuzuna ve ses uyumuna uyarak kelimeyi hüsnimle şeklinde yazdığı görülüyor.

15^b

- 465 Bâğ-ı nâzda beni çün eyledün gül
Acabâ var mıdır hiç baña bülbul
- 466 Zülfümü dâr itdün çünki bî-kuşûr
Aña ber-dâr olmağa var mı Manşûr
- 467 Eyledün lebimi lutfuñla şîrîn¹⁶²
Teşne-leb kanı bir Ferhâd-ı miskîn
- 468 Leylî-veş ruhumı itdün la'l-gün¹⁶³
Mîhr-i hüsne müsterî kanı Mecnûn
- 469 Dâm-ı zülfümle <ğ> ayd oldı hep sebîl
Düşer yok mı râhuma bir mürğ-i dîl¹⁶⁴
- 470 Çünki zülfüm eyledün yâ-Rabb kemend
Yok mı aña duş olur bir derdimend
- 471 Olmasa dilbere aşık-ı nâ-kâm¹⁶⁵
Esbâb-ı hüsni anuñ olmaz tamâm
- 472 Eline almasa gevheri şarrâf
Kıymetsiz olurdu katı bî-inşâf
- 473 Elne alsa anı câhil-i bî-âr
Şırça deñlü aña itmez i'tibâr
- 474 Bilinür mi iy hâce altun-ı hâş
Mihekk menziline olmadan rakqâş
- 475 Gör ne dimişler ma'arif gürûhu
Lâ ya'rifu zu'lfazl illâ zavûhu¹⁶⁶
- 476 Olmasa Ferhâd ışık ile tâ bende¹⁶⁷
Nâm-ı şîrîn añılmazdı âlemde
- 477 Yalınız bu hisse eyler kifâyet
Nâm-ı Leylî'ye Kays ider delâlet
- 478 Üftâdedür kâdr-i yârı kaldıran¹⁶⁸
Âşık imiş dil-ber adın añdı <ran>
- 479 Şem'-i cismümi çün yakduñ rindâne
Nola aña ihsân itseñ pervâne¹⁶⁹
- 480 Ol dem kabûl itdi du'âsın Yezdân
Pervâneyi Şem'a eyledi süzân

XVIII. Derd-mend Pervâne Şem'-i cân-sûzı görüp mübtelâ olduğudur¹⁷⁰16^a

- 481 Meger ki ol şehrin içinde nâ-gâh
Var idi anda bir piyâde seyyâh¹⁷¹
- 482 Müjgân-ı yâr gibi bahtı ser-nigûn
Oldı şan pervâne-i bûkalemûn
- 483 Gedâ şeklinde ehl-i hîffet idi
Lîk <in> gâyet ehl-i ma'rifet idi
- 484 Ol idi <şan> h'vâce-i hezâr-destân
Andan hikmet kapardı ehl-i 'irfân
- 485 Tarîk-i ışık içre ol mürşid <ü> pîr
Ehl-i ışkın rüyâsın itdi ta'bir¹⁷²
- 486 Bundan bellü olduğu şâhib-i hûş
Şaklayup esrârını her dem hâmus¹⁷³
- 487 Remz ile okur idi kendi sükût
Ders-i kul el-hayra ve illâ fe'skût¹⁷⁴
- 488 Ma'rifetle oldı gevher-i girân¹⁷⁵
Oldıydı menba'-ı ma'den-i 'irfân
- 489 Bâğ-ı ma'rifetde berk-i ter idi
Ol anda olmuş müheyyâ ber idi
- 490 Zâhirde gezer idi şekl-i medhûş
Bir kâlender dervîş idi nemed-pûş
- 491 Felek çenberinden geçer rindâne¹⁷⁶
Nâmina <anuñ> dirlerdi Pervâne
- 492 Şun'u'l-lâha bakup ol ehl-i 'irfân
Eylerken âlemi bu güne seyrân¹⁷⁷
- 493 Çeşmi duş oldı şem'-i dilârâya
Kapıldı şarkdan <garba> nûr-efzâya
- 494 Kaldı mir'ât-ı cemâline hayrân
Aklı gidüp medhûş oldı bir zamân
- 495 <Gâflet> uyhusından itdi çün kıyâm
Zâhir oldı çeşmine serv-i hîrâm

¹⁶² lebimi: yuvarlaklaşma olmadan ses uyumuna uygun olarak yazılmıştır.

¹⁶³ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁶⁴ sebîl ve dîl kafiye olması için metinde dîl şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁵ aşık-ı kelimesi aşıkı biçiminde yazılmıştır.

¹⁶⁶ Arapça atasözü: "faziletliyi gene ancak fazilet sâhibi bilir"

¹⁶⁷ tâ bende'nin tâbende biçiminde 'parlayan' mânâsına da işaret edilmiştir.

¹⁶⁸ kâdr-i: Metinde kadri şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁹ Yaprığın bu köşesi tamir edildiği için pervâne kelimesinin üzeri ince bir kâğıtla kapatılmış; fakat ışığa tutulduğunda kelime açıkça görülüyor.

¹⁷⁰ Aynı şekilde yukarıdaki gibi yaprağın bu köşesi tamir edildiği için olduğudur kelimesinin -uğudur kısmı ince bir kâğıtla örtülmüştür; fakat ışıktâ açıkça görünüyor.

¹⁷¹ Birinci mısradaki şehrin kelimesi şehriñ olmalıydı, ama metinde konuşma diline göre yazılmış. İkinci mısradaki piyâde seyyâh şeklinde okuduğumuz ibare, metinde 'bunyâda sipâh' şeklindedir.

¹⁷² ışkın: ışkuñ olmalı. Metne burada da konuşma dilinin telâffuzu hâkim olmuştur.

¹⁷³ hâmus kelimesi metinde hamûş şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁴ Arapça atasözü: "Hayırlı konuş, yoksa sus".

¹⁷⁵ gevher-i metinde gevherî şeklinde yazılmış.

¹⁷⁶ çenberinden: çenberüñden yerine yazılarak ses uyumuna uyulmaktadır.

¹⁷⁷ 'irfân kelimesi metinde iz'ân şeklinde anlamı olmayan bir biçimde yazılmış; eylerken metinde eyler iken şeklindedir. Ama böyle okunuş vezni bozuyor.

- 496 Gördi 'ayne'l-yakîn güyâ hür imiş
Ser-â-pâ ol nûr^{un} 'alâ nûr imiş¹⁷⁸
- 497 Münāsib-i a'zâ her yiri mevzûn
Hüsni zâ'idü'l-vaşf <u> hâdden efvûn
- 498 Zulmet içredür güyâ âb-ı hayvân
Mişli yok cihânda hîç bir nev-civân

I. Gazel¹⁷⁹

1. Nûrdan giymiş başına zerrîn külâh
Milket-i nâz içre olmuş pâdişâh
2. Şeb şanma 'ışkile tutaşdı felek
Geldi bürdi 'âlemi dūd-ı siyâh
3. Ra'd degüldür gürüldeyen her zamân
Yüzini felek görünce çeker âh
4. Ol nûr-efzâyı seyir etmek için
Felek dâmina çıkmışdur şimdi mâh
5. Şâh <u> gedâ aña muhtâc Feyziyâ
Gör ne lutf <u> ihsân etmiş aña ilâh
- 499 Dün <ü> gün nûş eyleyüb<en> la'l sâgar
Her tarafe meclisde eyler nâzar
- 500 Ruḥı sâgara hem-reng gülgül olmuş
Kızarup yañağı karanfûl olmuş¹⁸⁰
- 501 Kendü kendüye 'âşık olmuş fetîl
Eylemiş lutfını 'âleme sebîl
- 502 Kamu meclis ehline bahşider zevk
Nûr<ı> ziyâsıyla 'âlem hep pür şevk
- 503 Gonca gibi açılup verd-i hândân
'Âlemi itdürdi kendüne hayrân¹⁸¹
- 504 Toğrılıkla hep nasîhat gösterür
Nezâketle halka kâmet gösterür
- 505 Netice melâhat içre bî-naẓîr
Lutf ile hüsn eline olmuş emîr
- 506 Pervâneyi şeydâ kıldı cemâli
Teşne-i Kerbelâ itdi zülâli
- 507 Dimâğın mu'atṭar eyledi hîş-bû
Cân u dilden vişâlin itdi âr <zû>

- 508 İdüben rûz <u> şeb feryâd <u> figân
Ḥayâl-i zülfiyle oldı perî <şân>
- 509 Teselliyeti dilden idüp icrâ
Bu gâzeli ol dem eyledi inşâ

II. Gazel-i Feyzî¹⁸²

1. 'İzzet aña ki oldı Dārâ-yı 'ışk
Şâh-ı 'âlemdür olan gedâ-yı 'ışk
2. Zâhiren 'ışk ehli ḥâk-âlûdedür
İrgürür başın göge bālâ-yı 'ışk¹⁸³
3. Devletlû baş gerek 'ışk ehli ola
Zirâ her şâḥa konmaz hümâ-yı 'ışk
- 17^a 4. Şâh-ı 'ışka cānūnı eyle kurbân
Kim sa'âdet ehlidür mevtâ-yı 'ışk
5. 'İşk ile mütena'ım ol ey Feyzî
Eglence-i rûḥ olur gıdâ-yı 'ışk

XIX. Pervâne-i bî-çareye âteş-i 'ışk te'sîr ve ser-gerdân itdügüdür

- 510 Bûkalamûn-ı cihân dil-firîbdür
Yedi hokkâlî bir 'allâm tabîbdür¹⁸⁴
- 511 Dil-ferah için virür saña ma'cûn
Soñra yıkar ḥâtıruñ ider maḥzun
- 512 Zehr-âlûdın anuñ şanma <ki> şifâ
Semm-i helâhil <i> şunar ol saña
- 513 Şüretâ dehr zen-i zibâ görünür
Dil almaḡda ehl-i sefâ görünür
- 514 Âyinecidür şanma ḥikmet gösterür
Âdeme devrânı çerb-şüret gösterür¹⁸⁵
- 515 Perî-rûları gösterür nihânî
Ki 'ışka mübtelâ ide insânı
- 516 'İşkın ise evvelinde şifâdur
Lîk<in> soñra gâyet ile cefâdur¹⁸⁶
- 517 'İşka taḥammül eylemez her insân
Anuñ için dirler çile-i merdân

¹⁷⁸ K 24:35.¹⁷⁹ 11 hecelidir.¹⁸⁰ **karanfûl**: Metinde "karanfil". Bu takdirde kafiye olamaz. Fakat burada da müstensih'in, kendi telâffuzuna göre bu kelimeyi yazdığı görülüyor.¹⁸¹ itdürdi: metinde "itdürürdi" Bu şekliyle vezne uymuyor.¹⁸² 11 heceli.¹⁸³ 2^b bālâ-yı: belâ-yı şeklinde okunması daha doğudur.¹⁸⁴ **'allâm**: Metinde **'allâk** şeklindedir. Lügatlarda böyle bir kelime bulunmadığı için yerine beytin anlamına en uygun olan "'allâm" kelimesi kondu.¹⁸⁵ Metinde her iki mısra da bir hece fazlalık var, mısradaki **âyineci** kelimesini **âynacı** şeklinde okuyarak veznin hece sayısını bire indirebilirsek de, ikinci mısradaki fazlalığı düzeltmeye imkân olmadığından, bu beytin iki mısraı da oniki heceli olarak bırakılmıştır.¹⁸⁶ **'ışkın**: Genetif hâli olarak **'ışkuñ** olmalı. Ama müstensih konuşma dilinin etkisinde kalmıştır.

- 518 'İşkâ cānın fedā eyler bir dānā
Ucuz aldum diyü sevünür cānā
- 519 Soñra 'ışk eyler anı zār <u> hazīn
Derd-i hasret kendüne olur qarīn
- 520 Gülşen iken yeri olur has <u> hār¹⁸⁷
Kaddini dū-tā eyler miḥnet <ü> bār
- 521 Bedr iken olur hilālī-veş naḥīf
Şir-i merdüm-hör iken olur za'īf
- 522 Seng-i hasret kalbini eyler şikest
Kendüni bī-hūş ider cām-ı elest¹⁸⁸
- 523 Nazar etse mir'āt <a> ruh-ı cānān
Dem olur gösterür şekl-i aḡyārān
- 524 Ol 'ışk ile olmuş iken 'andelīb
Dāḡ-ı derün bir yaña gam-ı rakīb¹⁸⁹
- 17^b 525 Olmuş iken 'ışkile cismi kadīd
Ol da urur bir yaña zaḥm-ı şedīd
- 526 'Aşık-ı bī-çāreye derd üzre derd
Tağlar taḡat götürmez degül kim merd
- 527 Nār-ı hasret ādemi eyler melül
Mülk-i dile hīzb-i gam ider nüzül
- 528 Şeş cihāmı zabt ider cümle keder
Hep meserret 'ademe ider sefer
- 529 Zūlm ile dil hānesi olur vīrān
Leşker-i 'ışk vücūdın eyler nālān
- 530 Şararur beñzi anuñ hemçü altun
Seyl-i eşki akmaḡdan olur Ceyhūn
- 531 Bir hāle ḡor anı ol baḡt-ı siyāh
Baḡrını ney gibi deler āh <u> vāh
- 532 Āsūde hāl anuñ olmaz bir demi
Āh <u> zārdan ḡayr <ı> olmaz hem-demi
- 533 Bir mertebe 'ışk ider aña te'sīr
Pervāne-veş 'ışk ile olur şeb-ḡīr
- 534 Tā ṭulū' itmeyince rüz-ı vişāl¹⁹⁰
Baḡt-ı siyāhı olmaz āsūde hāl
- 535 Vaşl-ı yāre ırmeyince olmaz şād
Gam <u> ḡuşşadan olmaz ḡalbi āzād
- 536 'Āşık oldu Şem'a ḡünkü Pervāne
'İşk ile oldu kıpkızıl dīvāne

- 537 Böyle yazdı ezelde ceff-i kalem
K'ola 'ışk-ı Şem'a Pervāne mahrem¹⁹¹
- 538 Elif kāmēti bükülüp oldu dāl
Hevāda uçup oldu şāḡib-i bāl
- 539 Nār-ı hasret cigerin pür-hūn itdi
Derdimendi bār-ı 'ışk zebūn itdi
- 540 'Aḡl u fikrin daḡıdıp tāli'-i dūn
Taḡıldı aña silsile-i cunūn
- 541 Hem-demi yok çeşm-i giryāndan ḡayri
Bir gam-gūsārı yok fiḡāndan ḡayri
- 542 Dūn <ü> gün 'ışk ile dū çeşm <i> giryān
Dūd-ı dil üstine şaldı sāye-bān
- 543 Başın alup eyledi 'azm-ı şahrā
Sāyesinde <n> ḡayri yok aña hem-pā¹⁹²
- 18^a 544 Yār idüp kendüye luṭf-ı ezeli
Cān u dilden oḡudı bu ḡazeli

III. Der hasb-i hāl-i ü ḡoft¹⁹³

1. Beni hasret itdi giryān el-firāk
Olmışam 'ışkile sūzān el-firāk
2. Nār-ı fūrḡat eyledi cānuma kār
El-firāk [iy] āfet-i devrān el-firāk¹⁹⁴
3. Derdile şahrāya düşdüm 'ākibet
Naḡd-ı şabrum oldu tālān el-firāk
4. Derdime dermān bulunmaz mi 'aceb¹⁹⁵
Himmet ider yok mı āmān el-firāk
5. Ḥasta Feyzî kaldı ḡurbetde ḡarīb
Sīnesin çāk itdi hicrān el-firāk

XX. Pervāne 'ışk ile ser-gerdān şahrāda gezerken Bād-ı şarşar nāmında bir 'ayyāra rāst gelüp, 'ayyār hālīne merḡamet idüp vişāle ırgürmek için Şem'-i şeb-efrüz'a Pervāne'yi götürdüğüdür; beyān ider.

- 545 Cān <u> dilden tazarru' eylese ḡul
Ḥāşā ki olmaya du'āsı ḡabül
- 546 Du'ā-yı 'uşşāk ki irtifā' eyler
Anı sem'-i ḡabül istimā' eyler

¹⁸⁷ has: Metinde haş.

¹⁸⁸ hūş: Metinde hūş şeklindedir.

¹⁸⁹ gam-ı: Metinde gamı şeklindedir.

¹⁹⁰ rüz-i: metinde "rūzi."

¹⁹¹ 'ışk-ı: metinde "'ışkı."

¹⁹² sāyesinde <n>: metinde "sāyesinde."

¹⁹³ Qnbirli hece veznine uymakla beraber vezin "fā'ilātün, fā'ilātün fā'ilün" kalıbına uyuyor.

¹⁹⁴ 2^b de vezin aruz veznine uymuyor. Hece veznine göre de bir hece fazla. Bu mısradan iy kelimesi çıkarsa vezin her iki kalıba da uymaktadır.

¹⁹⁵ derdime: Konuşma dilindeki telâffuza uyularak derdüme yerine yazılmıştır.

18^b

- 547 Ğam beyābānında vālih ü ħayrān
Ya'nī Pervāne-i meşhūr-ı cihān
- 548 °Ālemi tavāf eylerken ser-be-ser
Gezerken derd ile şehir-be-şehir
- 549 Okuyarak yā müfettihe'l-ebvāb
İnleyerek yā müsebbibe'l-esbāb
- 550 Cā-be-cā eyleyüben sūz ile āh
Kubbe-i gerdūnı iderek siyāh
- 551 Nağd-ı eşkin eylemişdi ser-māye
Nā-gehān yolu düşdi bir şahrāya
- 552 Şahrāda geşt eyleriken ser-gerdān
Ħayāl-i yār ile cigeri biryān
- 553 Nā-gāh çeşmi düş oldu bir °ayyār <e>
Ne °ayyāre <kim> bir bād-pā sehḥāre
- 554 Ħādīm-i taḥt-ı Süleymān peygamber
Nāmına dīrlerdi anuñ Bād-ı şarşar¹⁹⁶
- 555 Lisān-ı hāl ile virüben selām
Ħālını etmege başladı i'lām
- 556 Eyledi aḥvālını aña takrīr
“Mā huve fī-l-bāli ve mā fī'z-żamīr¹⁹⁷
- 557 Ne gūne oldıysa derde giriftār
Cümlesini itdi ol demde ikrār
- 558 Eyler iken ḥālını aña takrīr
Dīñler idi hep °ayyār anı birbir¹⁹⁸
- 559 Çünki oldu muṭṭalī° aḥvāline
Merḥamet eyledi anuñ ḥālinc
- 560 Didi kim ey derdimend-i āvāre
Tiyğ-i °ışk ile sīnesi şād-pāre
- 561 Ey ġarīb-i mübtelā-yı derd-i hicrān¹⁹⁹
Vey esīr-i ümīd-i vaşl-ı cānān
- 562 Şakın derd-i °ışk ile olma melül
Zinhār nār-ı ḥasrete olma vuşul
- 563 Ba°dezān hicr ile hīç olma ḥazīn
Derd-i ḥasret <i> kendüñe etme karīn²⁰⁰

19^a

- 564 °Aḳluñı başuña der olma medhūs
Hicr-i şem°den gerü eyle ferāmūs²⁰¹
- 565 Yārıña ben saña olayın delil
Bu ḥuşuşda saña olayın Cibril²⁰²
- 566 Ḥaremine seni ideyin idḥāl
Şāyed ṭulū° eyleye rüz-ı vişāl
- 567 Belki eyler seni kendüye maḥrem
Dün <ü> gün vaşlıyla olasın ḥurrem
- 568 Cām-ı vaşlın ol demde nūş idesin
Çekdügin derdi ferāmūs idesin
- 569 Ḥareminde eyleyüp kesb-i şafā
Baña daḥi idesin ḥayır du°ā
- 570 Zīrā aña bulaşmağa iktizā var
Eskiden beynimüzde mā-cerā var
- 571 Pederi çok cefā etmişdi baña
Dilerem bundan intikām almağa
- 572 Biz bir āsitānede dört yār idük
Şanki biz anda çihār-yār idük²⁰³
- 573 Her birimüz ḥālimüzce bir sultān
Meskenümüz olmışıdı dū-cihān
- 574 Dördimüz bir ḥişārda olduk ḥāzır
Anuñcün bize dīrler çār °anāşır
- 575 Biri nār u biri ḥāk <ü> biri mā
Yanlarında ben daḥi bād ü hevā
- 576 Eyleyüben dem-ā-dem °ayş <u> °işret
Eyler iken böylece ḥāş-ı şoḥbet
- 577 Ol zamān anuñ büyük pederi nār
Şırça-veş ḳalbümü itdi inkisār
- 578 Tekebbürlik eyleyüp bize her an
°Ālī maḳāmlar gözedür her zamān
- 579 Murādum bu dünyādan bir kām almak
Bārī oḡlndan bir intikām almak
- 580 Gelmemişe döndereyin °ademden
Vücūdını yok ideyin °ālemden
- 581 Böylece eylemiş idüm ben niyyet
Līk <in> saña şimdi itdüm merḥamet

¹⁹⁶ İkinci mısradaki vezin bir hece fazladır.

¹⁹⁷ “Gönlünde ve içinde olan her şeyi”

¹⁹⁸ °ayyār anı: metinde “°ayyārāne.”

¹⁹⁹ Vezinde bir hece fazla. ġarīb-i kelimesini ġarīb şeklinde okuyabiliriz. Ancak o takdirde beyitteki üslup paralelliği bozulur.

²⁰⁰ **hasret<i>**: Cümle yapısı bakımından “-i” akkuzatif ekini koymak lâzım. Ancak bu takdirde vezin bir hece fazlalaşıyor. Bu fazlalığı düzeltmek için mısraı ulama ile okumak lâzım: **kendüñe/etme**.

²⁰¹ hicr-i: Metinde “hicri”dir.

²⁰² “Bu ḥuşuşda saña Cibril olayın” şeklindedir. Ancak birinci mısra ile kafiyelendirmek için yukarıda değiştirildi. Bu değiştirme delil olayın / Cibril olayın şeklinde de olabilirdi.

²⁰³ Bu mısra şöyledir: “Biz bir āstānede durup dört yār idük” bu hāliyle vezin bozuktur. **dört** kelimesinin müstensih tarafından iki defa yazılmış olması da muhtemeldir. İkinci mısradaki vezin bir hece eksik.

- 582 Çünkü sen aña cân ile mǎ'ılsin
Metā^c-ı vaşla cân vırmege kǎ'ılsin²⁰⁴
- 583 Gel imdi biz gidelüm sür^cat ile
Varalum ol yāre selāmet ile
- 584 Fırşatın bulup hānesine girem²⁰⁵
Tutup darb-ı destümle saña virem
- 585 Yā seni itdürem aña intisāb
Yā-höd hānumānın eylerem harāb
- 586 Buña beñzer daḥi bir niçe sözler
Söyleyüp eylediler ʿazm-i sefer
- 587 Kaṭ^c-ı menzil eyleyerek şeb <ü> rüz
Kandesin diyüp şem^c-i şeb-efrüz²⁰⁶
- 19^b 588 Eyleyüp dem-ā-dem ārzū-yı vişāl
Gör imdi bu yüzden niç'oldı aḥvāl

XXI Fānūs nāmında bir rakīb Şem^cin²⁰⁷ hem ʿāşıkı²⁰⁸ ve hem hāfızı olup, Şem^c-i dil-ārāyı cümle şeylerden hıfz itdüğidir.

- 589 Ne deñlü eylese kıl reʿy-i tedbīr
Şanma ki bozmaya tedbiri taḫdīr
- 590 Cümle eşyālarda emir Hudānın
Zirā ki el-muḫaddir <adı anuñ>²⁰⁹
- 591 Güşiş <ü> saʿy ile hiç hāşıl olmaz
İş Allahuñdur kıl didügi olmaz²¹⁰
- 592 Ol zamān ki Hudā Şem^ci ḥalk itdi
Cümle esbābını bile yaratdı
- 593 Çünkü ḥüsn ile mümtāz itdi Hudā
Bir kimseyi hāfız etmişdi aña
- 594 Hıfz iderdi televvün-i rüzgārdan
Şem^ci şaklar idi cümle aḡyārdan
- 595 Līk kendi ḡāyetile hā'in idi
Bu ḥuşūşda bir büyük hā'in idi²¹¹
- 596 Aşılurdu ol nigārūn boynına
Alurdu her gice anı koynına

²⁰⁴ Vezin bir hece fazla.

²⁰⁵ girem: Metinde "gireyim."

²⁰⁶ Vezin bir hece eksik. Şöyle düzeltilebilir: "Diyüp kandesin iy şem^c-i şeb-efrüz."

²⁰⁷ şem^cin: şem^cün yerine yazılması, müstensihın zamanında kelimenin böyle telâffuz edildiğini göstermektedir.

²⁰⁸ ʿāşıkı: Metinde yanlışlıkla ʿāşıkın olmalıdır.

²⁰⁹ Birinci mısradaki Hudānın, aslında yazı dili kuralına göre Hudānuñ olmalı idi. <adı anuñ>: Metinde kātın biçiminde yazılmış, hiç bir şey anlaşılmıyor.

²¹⁰ Beyitte kafiye yok.

²¹¹ hā'in kelimesinin okunuşundan pek emin değilim. Bu kelime hārin "inatçı" da olabilir.

- 597 Her gice luṭf ile olurdu pür-şevk
Vuşlatale her zamān şorardı zevk²¹²
- 598 Severdi cân ile Şem^ci ol efsūs
Nāmına şan ile dirlerdi Fānūs
- 599 Yārın dünyāya bakduḡın istemez²¹³
Yüzini kimseye aşlā göstermez
- 600 Rüz u şeb vaşlile kendüsi ḥandān
Bu gūne sürerken ʿālemde devrān
- 601 Gördi kim ırakdan gelür bir ʿayyār
Yanında ḡayri bir kimse daḥi var
- 602 Birden itdiler şebistāna duḡul
Şem^cün ḥişārına itdiler nuzul
- 20^a 603 Gördiler ol zamān <da> bir dīv rakīb
Kimseyi uğratmaz yārına karīb
- 604 O güli hıfz ider <di> nite ki ḥār
İñledür <di> hep ʿuşşākı bülbül-vār
- 605 Ne deñlü olunursa fıkır ü ḥayāl
Ḥareme girmek muḥāl ender muḥāl
- 606 Çok cedd <ü> saʿy eyledi Bād-ı şarşar
Bulmadı hiç büy-ı vuşlatdan eşer
- 607 Var kuvvetin şarf eylemişdi Bād
Līk <in> fırsat virmedi Rabbü'l-ʿibād
- 608 ʿĀkıbet terk itdi ārzū-yı vişāl
Zirā bildi neye münkerdür aḥvāl
- 609 Peşimān oldu olduḡına delīl
Urduḡı lāf güzāfdan oldu ḥacıl
- 610 Çün ʿaciz oldu bu ḥuşūşda ʿayyār
Başın alup eyledi terk-i diyār
- 611 Kaçup ol dem eyledi ʿazm-ı şahrā
Gezüben taḡlar içre tīb <ü> tenhā
- 612 Yaluñız kaldı anda ol āvāre
Ya'nī Pervāne-i dil-i bī-çāre²¹⁴
- 613 Kūy-ı yārda eyleyüp āh <u> enīn
Oldı nār-ı ʿışk ile zār <u> ḥazīn
- 614 ʿAḫluñ alup başından ʿışk-ı cunūn
Derd ile günden güne oldu zebūn
- 615 Eyleyüp dem-ā-dem kūyında cevālān
Ol bī-çāre dolanurdu ser-gerdān

²¹² sorardı: sürerdi olsa, daha anlamlı olurdu.

²¹³ yārın: yārūñ olmalıydı.

²¹⁴ dil-i: Metinde dili.

616 Cā-be-cā eyleyüp hareme duḥūl
Muntazır-ı ümîd-i şubḥ-ı vusûl

XXII Fânûs-ı nâ-bekâr Pervâne'ye nifâk idüp kûy-ı yârdan redd itdügidir

617 Kaçan ki şubḥ-ı vişâl lâmi° olur
Anda lâ-büd bir kimse mâni° olur

618 Kânde ki ańıla bir nâm-ı habîb
Anda eksük degüldür dîv-i rakîb

20^b 619 Her kânde kim māl-â-māl bir genc ola
Lâ büd anda olmaludur ejderhâ

620 Hâl-i °aşıkdan bilür kişi yokdur
Bu felek <ün> âdeme işi çokdur²¹⁵

621 Kânde kim görünse bir rûy-ı dil-dâr
Yanında var anuñ şûret-i âgyâr

622 Rakîbüñ işi her dem buğz <u> şikâk
Düşer nâ-gêhân <î> araya firâk

623 Yańılup eyleme şakın keşf-i râz
Şońra fûrkat sineñi eyler güdâz

624 Dilâ sen ihtirâz eyle âgyârdan
Zirâ <kim> seni ayırur dil-dârdan

625 Seni bir gün eyler yârına nifâk²¹⁶
Cüdâ ider seni, kûyından ırak

626 Ayırur °aşıkı dil-sitânından
Nite kim bülbüli gül-sitânından

627 Yârdan dūr ider °aşık-ı nâ-şâdı²¹⁷
Şanki Şîrîn'den ayırur Ferhâd'ı

628 Seni Mecnûn gibi eyler ol şeydâ
Sańa hasret olur vâdî-i Leylâ

629 Yârın muhabbet postunu ider salḥ²¹⁸
°Âkıbet vuşlatın eyler sańa telḥ

630 Olmuş iken sen vuşlat ile hurrem
Zâr olursın günc-i fûrkatde muhkem

631 Zâyi° olur cümleten hakḥ <u> huḥûk
Bunca zamân germiken olur sovuḥ

632 Tuz etmek hakkını ferâmûş eyler
Seni lâ-büd bir belâya dūş eyler

633 Şem°i bile dūr ider pervânenen
Diyecegin yâre dir pervânenen

634 Esbi cevinden idiser iftirâk²¹⁹
Var kıyâs it ne güne olur nifâk

635 Gördi Fânûs kûy-ı yârda Pervâne'yi²²⁰
Hissiyle ańladı ol dîvâneyi

636 Bildi kim Şem°e cân ile °aşıkdur
Yolında cânın virmege şadıkdur

21^a 637 Yakdı anı hasedle nâr-ı hüsrân
Gayretinden cigeri oldu biryân

638 Eyledi çok fenn-i fitneden hayâl
Açdı bâb-ı fitneden <bir> niçe māl

639 Hıleye başladı hemân nâ-gâhdan
Diledi redd ide anı der-gâhdan

640 Başladı etmege garîbi nifâk
Çalışdı düşüre ortaya firâk

641 Zâhirde Şem°e gûyâ şefkat itdi
Dil uzadup ańa naşihat itdi

642 Didi ey Şem°-i dil-ârâ-yı cihân
Vey dil-ber-i müsteğnâ <vü> pāk dehân²²¹

643 Zülûf-veş Hak° ömrini mezîd etsün²²²
Tâlî°-i ikbâlünü sa°id etsün

644 Âsitân-ı devletün bendesiyem
Sâye-i rif°atun efkendesiyem

645 Cemâlün nûrına Hak° vire kemâl
Ziyâ-i hüsnüne irmesün zevâl

646 Devlet-i sa°adet içre müdâm ol
Mülk-i hüsnünde tenhâ müstedâm ol

647 Dün <ü> gün Hudâ dest-girün ola²²³
°Âkıbet mülketi serirün ola

648 Lâyık mıdur ki bir oñmaduk harîf
Dâsitân ide dilde nâm-ı şerîf

649 Ne revâdur kim kûyında Pervâne²²⁴
Söyleye böyle nâ-mevzûn efsâne

650 Sańa hem °aşık geçine ol evbâş
Bâ-ḥuşûş nâmuñı ḥalka ide fâş

²¹⁵ felek<ün>: Metindeki feleki müstensih hatası olmalı.

²¹⁶ yârına: Yazı dili kuralına göre yârufâa olmalıydı.

²¹⁷ °aşık-ı: Metinde °aşıkı.

²¹⁸ yârın: Metinde yârufâ şeklinde olmalıydı; müstensihin kendi telâffuzuna göre yazılmıştır.

²¹⁹ cevinden müstensih kendi telâffuzuna göre genetik ekini düzleştirerek yazmıştır. Aslında cevünden olmalı idi.

²²⁰ Vezin bir hece fazladır.

²²¹ dil-ber-i: Metinde dil-beri şeklinde yazılmıştır.

²²² Metinde °ömrini, °ömrünü yerine konuşma dilinin telâffuzuna göre okunmaktadır.

²²³ Vezinde bir hece eksik.

²²⁴ Metinde kûy(ı)nda şeklinde olup yazı dilinin kurallarına uymamaktadır. Aslında kûyuñda olması gerekirdi.

- 651 Kimseden utanup ne hayâ ider
Ne bir an ayrılup bu yirden gider
- 652 Eyleyüp dem-â-dem bu yirde cevân
Dolaşur bu yirleri ol ser-gerdân
- 653 Bir hevâ ehli ol fâsık u fâcir
Dün <ü> gün ʿışkuñla her yirde fâhîr
- 654 Kūyuñı eyledi kendüye mesken
Bu maķāmda eyledi şimdi vaţan
- 21b 655 Seni sever diyü eyler iddiʿâ
Her demde dolaşur burayı tenhâ
- 656 Nāmuña bağlayup ebyât-ı eşʿâr
Dilleyüp adını eyler âşikâr
- 657 ʿIrzuñı pâyimāl itdi o kallâş
İn çe hâlest husrevâ gâfil me-bâş²²⁵
- 658 Kucâ nām u kucâ ʿırz u kucâ ʿâr
Yâ Habîbî lem ettiḥaztehuʿc-câr²²⁶
- 659 Korkum benüm budur cānâ ol habîş
Belki bir yavuz söze ola bâʿiş
- 660 Eyleyince böyle hilâf-ı inhâʿ
Şemʿ itdi anuñ sözini işgâ²²⁷
- 661 Hemân dem eyleyince bu sözi güş
Cân <u> dilden eyledi oldem hurüş
- 662 Ğazabından hemân ol Şemʿ-i ser-keş
Şanasın kim oldı bir päre âteş
- 663 Sûz-ı celâlini eyleyüp icrâ
Ol demde eyledi bir nâme inşâ

XXIII Şemʿiñ Pervâne'ye irsâl eylediği nâmedür ki zikr olunur.

- 664 Nāmeyî hamd ile itdi ibtidâ
Henî resûl ḥazretine kıldı şenâ
- 665 Niçe nikât kullanup Şemʿ-i zarîf
Döşedi nāmeye elfâz-ı laṭîf²²⁸
- 666 Didi ey ʿâşık-ı dil-ḥaste nâ-kām
Minnâ ileyke taḥiyyat ve's-selâm²²⁹
- 667 Ey mübtelâ-yı derd-i ʿışk u elem
Âlûde-i endüh u ğam u veh(e)m

²²⁵ “Bu ne hâldir ey padişah, gâfil olma.”

²²⁶ “Şöhret nerede, nâmus nerede, utanma nerede. Ey dostum sen onu kendine komşu edinme.”

²²⁷ işgâ: metinde silik. Beytin ikinci mısramda da bir hece eksiktir.

²²⁸ elfâz: Metinde elfâz şeklindedir.

²²⁹ “Benden sana esenlik ve selâm”

- 668 Vey esîr-i derd-mend-i ümîd <ü> kām
Murğ-i âvâre-i giriftâr-ı dām
- 669 Ey âşinâ-yı ʿışk <u> merd-i ferîd
Vey bî-gâne-i devrân ferd-i vahîd
- 670 Eyâ bu ne küstâḥlıkdur ki ey şüh
Bâzâr-ı ʿırzuma viresin futûḥ
- 22a 671 Evvelâ ʿâşıkum dirsın lâ-übâl²³⁰
Şoñra olasın hep ʿâleme dellâl
- 672 Eyledüñ nāmumı ʿâlemde rüsvâ
Şimdi bizi söyleşür cümle dünyâ
- 673 Dāsītân eyledüñ ʿâlemde nāmem
Baña ṭaʿn eyler oldı cümle ʿâlem
- 674 İnşâf-ı ḥaḳ bu mıdur yoḥsa sezâ
Beni sevmek şoñra eylemek ifşâ
- 675 Eyleyüp kūyumı kendüñe maķām
Cümle ḥalka idesin beni bed-nām
- 676 Göñlünde etmedüñ ʿışkumı ihfâ
ʿÂkıbet eyledüñ ʿâleme ifşâ
- 677 Gerçekden olduñ ise baña ʿâşık
Ṭarîḳ-i ʿışkuñ içre merd-i şādîḳ
- 678 Okuyup nāmemi olasın ʿâmil
Sâye-veş olasın buradan zâʿil
- 679 Başuñı aluben idesin firâr
Muktezamla idesin terk-i diyâr
- 680 ʿİşkuñı idesin göñlünde pinhân
Añmayasın adımı niçe zamân²³¹
- 681 Ger ʿâşık iseñ cân <u> dilden baña
Etmeyesin muḥâlefeti aşlâ
- 682 Kim ki ʿâşık olısar ez dil <ü> cân
Yârinüñ emrini tutar her zamân
- 683 Sevdiginiñ aşla sözinden çıkmaz
Rızası olmadı yola gitmez²³²
- 684 Benüm daḥi budurur saña sözüm
Gidesin buradan görmesün gözüm
- 685 Bir niçe dem olasın ʿışkile kâl
Günc-i fürkatde olasın mâl-â-mâl

²³⁰ lâ-übâl: Metinde lâvbâl şeklinde telâffuza göre yazılmıştır.

²³¹ adımı: Müstensih'in bir telâffuz özelliği olup yazı dili kuralına uymamakta. Aslında adımı olmalı idi.

²³² sevdiginiñ: Müstensih, kelimeyi telâffuzuna göre yazmış. Çünkü -dik, -dik eki metinde daima yuvarlaktır. Kelime sevdüğünüñ olmalı idi. İkinci mısradaki olmadı yola gitmez kelimesini de müstensih kendi telâffuzuna göre yazmış. Aslında olmadı yola gitmez şeklinde olmalı idi.

- 686 Buña beñzer daği <bir> niçe kelām
Gāzab ile yazdı ol nūr-ı zālām
- 687 Nūn gibi kaşı yāy ol yār-ı dil-gūr
Pervāne'ye her elifin itti tūr
- 688 Sīnleri gūyā bir erre-i ḥadīd
Lām <ı> çengāl urmağa zaḥm-ı şedīd
- 22^b 689 Rāları gūyā ki oldılar şemşīr
Her ḥurūfī eyledi aña te'şīr
- 690 Eyledi ol yār 'āşıkına gāzab
K'oldı bu kadar güft u gūya sebeb
- 691 Bu gūne eyledi nāmeyi tamām
Pervāne'ye gönderdi böyle peyām
- XXIV Anest ḥasb-i ḥāl-i Pervāne-i bī-mecāl
- 692 Nāmeyi aldı destine Pervāne
Göz uciyle nazar kıldı mestāne
- 693 Didi yārumdandur baña bu kitāb
Ḥaşr olduğumca budur baña ḥisāb
- 694 Luṭuf şanup gayetle oldı ḥurrem
Öpüp kuçup başına kōdı ol dem
- 695 İçi müşk-i Çīn <ü> Māçīndūr baña
Yeri vardur cism <i> Ḥuten u Ḥiṭā²³³
- 696 Okuyup nāmeyi idince gūşād
Mefhūmın bilince eyledi feryād
- 697 Hemān <dem> derdli sīnesi çāk itdi²³⁴
Derd-i ḥasret kendüni helāk itdi
- 698 Şahbā-yı belā itdi anı ser-ḥōş
'Aqlı gidüp başından oldı <bī-hūş>
- 699 Lā ya'kıl yatınca böyle niçe dem
Şu şaçdı yüzine dīde-i pūr-nem
- 700 Bir pāre 'aqlını başına derdi
Gözlerin açuban kendüye geldi
- 701 Didi 'aceb iş itdi baña devrān
Cānum aldı eyledi beni bī-cān
- 702 Ne itdümse kendü kendüme itdüm
Varup bilmezlikle keşf-i rāz itdüm
- 703 Nā-maḥreme sırrımı ibrāz itdüm
Ḥaṭālar idüp yañlış yola gitdüm²³⁵

²³³ Ḥuten: Metinde Ḥuṭan şeklindedir; müstensih hatası olmalı.

²³⁴ derdli: Metinde derdtli şeklindedir.

²³⁵ Birinci mısradaki sırrımı: Yazı dili kurallarına göre sırrımı olmalı idi. İkinci mısra metinde şöyledir: "ḥatālar idüp yañlıp yañlış yola gitdüm" bu hâliyle vezin bozuluyor. Onun için yañlıp kelimesi alınmadı. Belki de ḥaṭālar idüpün mânâsı karşısına müstensih tarafından yazılmış olmalı.

- 704 Bu sözi işitmedense cānāneden
Nolaydı kim toğmasaydum aneden
- 705 Hucūm itdi üstüne ceş-i fūrkat
Garķ eyledi vücūdın yem-i ḥayret

23^a

- 706 'Āķibet şem'in emrin itdi icrā
Kendüzini gözden eyledi ihfā²³⁶
- 707 Başın alup eyledi terk-i diyār
Āh u vāhı kendüye eyledi yār
- 708 Atılmış ok gibi oldı nā-pedīd
Bir nişān göstermeden oldı ba'īd
- 709 Ugrayup gitdi bād-ı nesīm gibi
Boynın büküp şanki bir yetīm gibi
- 710 Eyleyüp fermān-ı yārı istimā'^c
Didi iy yār saña ayruķ elvedā'^c
- 711 Elvedā' seni ey āfet-i devrān
Elvedā' <ey> derdli yāreme dermān²³⁷
- 712 Müstedām ol devlet içre hemīşe
El sözine uyıcı cefā-pīşe
- 713 Geçmedün er benüm bu günāhumdan
Ḥazer eylemedün bu dil-āh <um> dan
- 714 Bu gūne ararken kendüye ṭabīb
Bu şi'ri okudı ol demde garīb²³⁸

IV. Gāzel-i Feyzî²³⁹

1. Dōstlar kaṭreyem deryādan ayrıldum
Bir garīb māhiyem mādan ayrıldum
2. Nola sīnem şadef-veş olursa çāk²⁴⁰
Ki zī-kiymet dürr-i yek-tādan ayrıldum²⁴¹
3. Vefāsın umarken bir cefā-kāruñ
Ne belādurki cefādan ayrıldum
4. Vefāsın umarken bir cefā-kāruñ
Ne belādurki cefādan ayrıldum

²³⁶ Birinci mısradaki şem'in: şem'ün biçiminde olmalı idi.

²³⁷ Birinci mısradaki seni mânâ bakımından saña olmalı. İkinci mısradaki derdli: Metinde derdtli (krş. b. 697^a); dermān: Metinde devrāndır. Müstensih yanlışlıkla ilk mısradaki devrānı tekrarlamış olmalı.

²³⁸ derdli garīb: Mürekkep dağılmış zor okunuyor.

²³⁹ 11 hecelidir.

²⁴⁰ şadef-veş: Metinde şad-veş. Fakat ikinci mısrada dürr-i yektādan söz edildiğine göre bu kelimenin inciye içinde meydana getiren şadef olması gerekir. Ayrıca şadef bu edebiyatta ikiye bölünmüş olarak tasavvur edilir. Zira inciye, sadeften çıkarabilmek için sadeften iki kapağını birbirinden ayırır.

²⁴¹ Vezin bir hece fazladır.

5. Cefâ âhır olmuşiken Feyzîyâ
Ne revâdur ki şafâdan ayrıldum

- 715 Ol zamânda virüp kazâya rızâ
Bu şîrile bulurdu gâh tesellâ²⁴²
- 716 Belini bükdi hasret kaşı gibi
Yire sürdi yüzün göz yaşı gibi²⁴³
- 23b 717 Eyleyüben ʿışkile deşt <ü> şahrâ
Mecnûn-âsâ çağıruben vâveylâ²⁴⁴
- 718 Gezeridi tağlar içre ser-gerdân
Ülfet itdi anuñla cümle hayvân
- XXV. Pervâne tîb ü tenhâ gezerken sitârelere hâlini ʿarz itdügüdür.

- 719 Kâʿide-i ʿışkı bilenler ezber
Bu tarz<d>a nakl edüp virdiler haber²⁴⁵
- 720 Didiler kim ol ʿâşık-ı dîvâne
Yaʿnî <kim> bî-kes ü dervîş Pervâne
- 721 Eyler iken ʿışk ile süz <u> güdâz
İderiken gam beyânında niyâz
- 722 Gördi kim sitâreler tulûʿ itdi
Semâ bir az zulmetden rucûʿ itdi
- 723 Hʿvâb-ı gafletden uyandı Mesihâ
Kandillerin yakdı <hem> ehl-i semâ
- 724 İndi bir az ʿâleme nûr ile fer
Serâ-yı felekde yandı kandiller²⁴⁶
- 725 Vefâ kapusın feth eyledi Rıdvân
Teheccüde başladı ehl-i ʿirfân
- 726 Başını kaldırdı ol demde bî-tâb
Eyledi biraz <her> nücûma hitâb²⁴⁷
- 727 Didi ey sitâre-i ehl-i semâ
Yanuben ʿâleme virdüñüz ziyâ
- 728 Benüm bahtum hiç hʿvâbdan uyanmadı
Murâdum çerâğı aşlâ yanmadı

²⁴² rızâ ve tesellâ: yarım kafiyeledirler. Bu yüzden metinde tesellî biçiminde yazılmış olmasına rağmen tesellâ şeklinde okumak gerekiyor.

²⁴³ sürdi: Metinde sürerdi. Doğru olmasa gerek; aksi hâlde ikinci mısradaki hece fazlalık oluyor.

²⁴⁴ çağıruben: Metinde çağırur fakat vezin o durumda bir hece eksik oluyor.

²⁴⁵ edüp: Metinde harekeli. Müstensih, i'li eski imlâyı üstünle harekeleyerek kendi telâffuzunu ifade etmiş oluyor.

²⁴⁶ felekde: Metindeki felekûñ müstensih hatasıdır. Zira mısraı “serâ-yı felekûñ yandı kandiller” şeklinde okursak cümle bozuluyor. Eğer cümleyi kandilleri şeklinde düzeltirsek bu defa da vezin bozuluyor.

²⁴⁷ bu mısraın veznini ancak şöyle okuyarak düzeltebiliriz: “eyledi bir bir her nücûma hitâb.”

- 729 Rûz <u> şeb niçe figân etmeyem âh
Kaldı nâ-kâm zulmetde baht-ı siyâh
- 730 Yâd eyleyüp gönülde ol güzeli
İhlâş ile okudı bu gazeli

V. Gazel²⁴⁸

1. Odlara tutuşdı cismile cânım
ʿArşa çıkdı benüm zâr <u> efgânum
2. Baña acın bu ʿâlemde baña kim²⁴⁹
Başdan başa çak oldu girîbanum
3. Seyl-i eşküm akup deryâlar oldu
Garğa virdi halkı eşk-i tûfanum
4. Mey-i ʿışk ile olmuş idüm medhûş
Şu saçdı yüzime çeşm-i giryânum
5. Bülbül-âsâ niçe feryâd itmeyem
Beni redd eyledi verd-i handânım

24b

XXVI. Hasb-i hâl

- 731 Bu resme eyleyüp nücûma nidâ
Vâfir itdi anlara şayt <u> şadâ
- 732 Gördi kim olmadı kendüye çâre
Nâ-çar olup yine kaldı bî-çâre
- 733 Yüz döndürüp onlardan ol ehl-i dîn
Kâle lehum lâ uhibbuʿl-âfilin²⁵⁰

XXVII. Pervâne'nün Mâh-ı serîʿü's-seyrden istimdâd eyledüğüdür.

- 734 Günc-i fûrkatde Pervâne-i dil-sâf
Meger anda etmiş idi iʿtikâf
- 735 Gam-ı ʿışk ile olmuş idi ber-bâd
Kimi görse eyler idi istimdâd
- 736 Yoğidi aña aşlâ bir gam-güsâr²⁵¹
Ki aña eyleye süzünü ijbâr
- 737 Süz-ı ʿışkla ideriken âh <u> vâh
Çeşmine düş oldu gök yüzinde mâh
- 738 Mâha gözi düş olunca Pervâne
Yanmağa başladı mâh-ı tâbâne
- 739 Didi iy dide-bân-ı çerh-i gerdûn
Vey nûr-ı çeşm-bin-i <dehr-i> bûkalmûn

²⁴⁸ 11 hecelidir.

²⁴⁹ acın: acıñ şeklinde yazılmalı idi. Bu beyitte Fuzulî'yi hatırlatan bir duyarlılık var.

²⁵⁰ K 6:76 “Ben batanları sevmem dedi”.

²⁵¹ gam: Metinde iki kere yazılmış.

- 740 Bu gün sen nūr-ı çerāğ-ı ʿālemsin
Anuñiçün kamu şeyden aʿzamsın
- 741 Cümle dil-fırblerüñ dil-düzisin
Baht <ı> saʿid olanuñ yıldızısın
- 742 Senüñle şimdi hep ʿālem münevver
Senüñ nūruñ şalupdur ʿāleme fer
- 743 Gerçi başuñ çıkmışdur <ur> eflāke
Lık <in> şalduñ luṭf-ı ziyāñı ḥāke
- 24^b 744 Gelmemiş <dür> mişlūñ aşlā cihāne
Beñzersin bir ʿālī cenāb sultāne
- 745 N'ola etseñ beni yārime recā
Eyleseñ bī-çāre derdime devā²⁵²
- 746 ^aDiyār-ı gurbetde kalmışam garīb
Redd eyledi kūyından beni ḥabīb
- 747 Eylerem ʿışkiyle nāle-i şeb-gūr
Ṭakılmışdur boynıma ʿışk u zencīr²⁵³
- 748 Ahvālūmden ḥaber-dār olmadı yār
Baña şefkat eyler idi o dil-dār
- 749 Çıkmağa cānum bir āha kaldı²⁵⁴
Bī-mecālüm işüm Allāha kaldı
- 750 Ey kerem kāmı māhitāb-ı cihān
Ahvālūmi yāre var eyle <beyān>²⁵⁵
- 751 Di āña ki ey āfitāb-ı mergüb
Dükendi ʿömr-i Nūḥ <u> şabr-ı Eyyüb
- 752 ʿĀşikuñ ḥālī olmuşdur diger-gün
Derd-i ḥasret eyledi anı zebūn
- 753 Günc-i fūrkatde şimdi bīmār yatur
Luṭf-i iḥsānuña ümmīd-vār <yatur>²⁵⁶
- 754 Nīs-i luṭfuñdan eyle āña ʿilāc
Melekü'l-mevt etmeden rūḥın iḥrāc
- 755 Tezce var āña göster rüy-ı vişāl
Saña etsün āḥiret ḥaḳkın ḥelāl
- 756 Ne kadar itdiyise māha ḥitāb
Sözine vırmedi aşlā bir cevāb
- 757 Olmayınca kendüye māḥ çāre-sāz
Başladı Ḥudāya etmege niyāz

XXVIII. Sitāre ve māhdan me'yūs olup āḥır ol Kāḍiü'l-ḥacāta niyāz <itdügüdür>.

- 758 Yüz tutdı ol Ḥudāya münācāta
Niyāz itdi ol Kāḍiü'l-ḥacāta
- 759 Didi iy zī-kudret <ü> Ḥayy u ʿAlīm
Çāre-sāz-ı ḥaste-dilān <u> ḥakīm
- 25a 760 İy Ḥakīm ü Ḥālīk-i derd ü devā
Luṭuf eyle ben ḥasteye kıl şifā
- 761 Sen ḥalk itdün baña bu nār-ı fūrkat
Yine sendendür ancak baña şıḥḥat
- 762 Bu hicr ile olmuşam gāyet zebūn
Bu ʿışk ile ḥālüm oldu diger-gün
- 763 Bu belāya ʿacabā yok mı gāyet
Yā bu fūrkata olmaz mı nihāyet
- 764 Şaḥrā-yı fūrKate yok mı intihā
Diyār-ı vuşlata kanı ibtidā
- 765 İbtidā-yı vuşlata ḥaber yok mı
ʿAceb ol āsitāne gider <yok mı>²⁵⁷
- 766 Şifāt-ı dil-ber olunmaz mı taʿbīr
Aña ircāʿ olunmaz mı ki zāmīr
- 767 Fūrkat-ı yār ile ben zaʿīf oldum
Şanki hilāle dönüp naḥīf oldum
- 768 Bu derdim kimseye mevşül degüldür²⁵⁸
Saña maʿlūm ḥālüm meḥūl degüldür
- 769 Ben bu derd-i fūrkat ile fersüde
Yār ise kendü zevkünde āsüde
- 770 Kimse yokdur ḥālūmi ide taḳrīr
Añladup ol yāre derdimi bir bir²⁵⁹
- 771 Diyār-ı gurbetde kalmışam garīb
Bu yārelü sineme yokdur ṭabīb
- 772 Ne enīs <ü> ne celīs ne ḡam-güsār
Āḥ <ü> nālemden ḡayri yok baña yār
- 773 Ölsem benüm içün kimse ağlamaz
Sīnemden ḡayri yūregın taḡlamaz
- 774 Yaḳmadın ise beni fūrkat nārı
Ṭoḡup gelmeyeydüm ʿāleme bārī
- 775 Olmaz idüm bu belāya āşinā
Çekmez idüm bu deñlü cevır <ü> cefā

²⁵² Birinci-mısradaki **beni**: 'benüm' olursa mânâ düzeliyor. **yārime** ve **derdime**: Müstensihin telâffuzudur. Birinci şahıs iyelik ekinde yuvarlaklaşma kaybolmuştur.

²⁵³ **nāle-şebgūr**: Metinde **nāle vū şeb-gūr** şeklindedir. İkinci mısradaki **boynıma**: Bu da müstensihin telâffuzunu aksettirmektedir.

²⁵⁴ Vezin bir hece eksik.

²⁵⁵ **beyān**: Metinde siliktir.

²⁵⁶ İkinci mısraın sonundaki **yatur** redifi unutulmuş.

²⁵⁷ Yanlışlıkla bir sonraki beyitte bulunan **zāmīr** kelimesi ilâve edilmiş: "aceb ol āsitāne zāmīr gider" şeklinde.

²⁵⁸ **derdim**: derdüm yerine yazılmış.

²⁵⁹ **derdimi**: derdümü yerine yazılmış.

25^b

- 776 Ahvâlümü bileydi kâşke dil-ber
Umulurdu derdime dermân ider²⁶⁰
- 777 Hep enbiyâ-i mürselîn hakkıçün
Melâik-i muḳarrebîn hakkıçün
- 778 Cümle ʿulemâ vü enbiyâ hakkı
Kamu şulehâ vü aşfiyâ hakkı
- 779 Hûblardaki olan melâhat için
ʿÂşıklarun dildeki hâletiçün
- 780 Dil-berümden çekdügüm hicrân için
İki gözümden dökdügüm kan için²⁶¹
- 781 Cihânda senün biñ bir esmâ <ñ> hakkı
Kevn ü mekân u arz <u> sema <ñ> hakkı²⁶²
- 782 Zâtuñ olan aḥad u şamed için²⁶³
Hem daḥi habîbüñ Muḥammed için
- 783 Kamu aşḥâb u cihâr yâr hakkı²⁶⁴
Cümle ehl-i imân <u> ebrâr hakkı
- 784 Kurʿân içre esmâʿül-hüsnâ için
Senün ʿazamet ü kibriyâ <ñ> için²⁶⁵
- 785 Hikmetünle derdime eyle devâ
Bir merḥamet, yârime eyle ilḳâ²⁶⁶
- 786 Baña etsün dem-â-dem luṭuf çü Nîl
Âb-ı vaşlın eylesün baña sebîl
- 787 Cân <u> dilden bu gûne duʿâ itdi
Hakk Taʿâlâ ḥâcetin revâ itdi
- 788 Duʿâyı sıdḳ ile eylese bir kıl
Hudâ anuñ duʿâsın eyler ḳabûl

XXIX. Duʿâsı ḳabûl olup Şeb-i târiḳin taʿrîf recâsıyla vuşlat bulup velikin Celâl-i yâre tâḳat getürmeyüp
ʿâḳibet helâk <olduğudur>

- 789 Bir ʿâşık kim sıdḳ ile eyler duʿâ
Ḳabûl ider elbette Bârî Hudâ²⁶⁷

²⁶⁰ derdime: derdüme yerine yazılmıştır.

²⁶¹ çekdügüm: Metinde geçdiğim.

²⁶² Metne < > biçiminde yapılan müdahaleler olmasa, beyit cümle yapısı bakımından bozuk kalacaktı.

²⁶³ K. İhlâs sûresi.

²⁶⁴ Vezin bir hece eksik.

²⁶⁵ İlâveler olmasa, cümle anlam bakımından bozuluyor.

²⁶⁶ derdime, yârime: derdüme, yârüme yerine yazılmıştır.

²⁶⁷ Bir hadîse işâret ediyor. Bk. Fusûs, s. 370.

- 790 Cürmin bilüp döke eşk-i giryânın²⁶⁸
Bağışlar ol kerîm cürm-i ʿisyânın
- 791 Aña çeşm-i rahmetle ider nazar
Kamu murâdâtını iḥsân ider
- 792 Ne murâd eyler ise ider iʿtâ
Cümle ḥevâicini eyler ḳazâ
- 26a 793 Günâhuñ ʿafv ider Gaffârüʿz-zunûb
Bir adı da anuñ Settârüʿl-ʿuyûb
- 794 Ḳulı etse sıdḳ ile ger münâcât
Yalvarup dise yâ Ḳâḍîʿl-ḥâcât
- 795 Hemân ol dem duʿâsın eyler ḳabûl
Anı her maḳşûdına ider rûsûl
- 796 Gör ne luṭf <u> iḥsân idermiş Mevlâ
Ḳullarına hiç eylemez istiğnâ
- 797 İḥsân ider ʿâşıkâ vaşl-ı yârı
Fâʿil-i muḥtârdur cenâb-ı Bârî
- 798 Pervâne sıdḳ ile idince duʿâ
Der-gâhında ḳabûl eyledi Mevlâ
- 799 ʿİşk ile Pervâne olunca şeb-gîr
Dûd-ı âhı eyledi Şemʿa teʿşîr
- 800 Kaçan ʿâşıkın ʿışkı gâlib olur²⁶⁹
Ol dem aña maʿşûḳ <ı> tâlib olur
- 801 Eyler aña luṭf ile ecr ü cezâ²⁷⁰
Ne cezâ²⁷⁰ belki vaşlın eyler sezâ
- 802 Meğer <kim> bir gün ol Şemʿ-i pâk-dâmân
İncünüben Fânûsʿa oldı ḡazbân
- 803 Cân-ı ʿazîzi şıkılup oldı pür-derd
Ol Fânûsʿı eyledi yanından redd
- 804 Ferd <ü> vahîd ḳalmışdı ol Hızr-ı cân
Nite kim zulmet içre âb-ı ḥayvân
- 805 Kûşe-i vahdetde olup tâ nihân
Kendi âteşiyle yandı bir zamân
- 806 Var idi bir zengî anuñ huddâmı
Şeb-i târiḳ oldı cihânda nâmı
- 807 Döndi didi aña ey leyl-i muzlim
Ey ʿayb-pûş-ı kâfir ü müslim²⁷⁰
- 808 Var cihâmı ser-be-ser eyle sefer
Çeşm-i ʿîbretle ʿâleme ḳıl nazar

²⁶⁸ cürmin: metinde “cürmün.”

²⁶⁹ âşıkın: ʿâşıkun şeklinde olmalı idi.

²⁷⁰ Vezin bir hece eksiktir.

- 809 Bencileyin var mıdur hūb <u> ra^cnā
Milket-i hūsūn içre müstegnā²⁷¹
- 810 Beni bilüp cihānda var mı söyler
Luṭf idüp bād-ı şabādan al ḥaber
- 26^b 811 Böyle diyince Şeb-i tārīk hemān
Fī'l-ḥāl itdi ol demde geşt-i cihān
- 812 Bu cihāmı devr itdi ser-te-ser
Şeş cihāna birden eyledi nazar
- 813 Gördi <kim> durur bir nemed-pūş dervīş
Ne dervīş kim ḡam-ı ʿışk ile dil-rīş
- 814 Diz çöküp oturur günc-i fūrkatde
Şan ehl-i siyāset naṭ^c-ı mihnetde
- 815 İncelüp ʿışk ile bir hilāl olmuş
Kabā-yı ʿışk olup bir ḥayāl olmuş
- 816 Mülkiyyet sıfatiyle şāhib-bāl
Başı kabaḡ şan bir ḡalender abdāl

XXX. Münāzara-i Şeb-i tārīk bā-Pervāne-i ḡarīb <ü> bī-ḡāre

- 817 Şeb Pervāne'ye rüşenālık itdi
Yanına gelüp āşinālık itdi
- 818 Dedi āyā kimsin sen aduñ nedür
Ne ṭurursun bunda murāduñ nedür
- 819 Dedi ʿışk ile ben bir tehī destem
Adımı bilmezem ʿışk ile mestem²⁷²
- 820 Dedi ʿışkı kim <e> taʿalluk itdüñ
Bilsem āyā kime taʿaşşuk itdüñ
- 821 Dedi şāh-ı ʿışka olalı bende
Hep bir oldı ʿāşık <u> maʿşūk bende
- 822 Didi kimi ʿaceb nedür ʿışka nişān
Kand'olursun ey zümre-i dervīşān
- 823 Ol dem didi kim bī-nişānlık <dur> ʿışk
ʿĀşık olana lā-mekānlıkdur ʿışk
- 824 Dedi baña beyān eyle aḥvālūni²⁷³
ʿĀşık kimdür göreyim akvālūni
- 825 Didi mürşid ʿışk olalı baña dāl
Oldem itdi beni münḡaṭi^c <vü> lāl
- 826 Sūʿāl itdi kim ʿışkdan nedür ḡaraḡ
ʿİşkdan ʿāşık var mıdır ḥiḡ ʿivaḡ

- 27a 827 Didi andan fenā fī'l-lāhdur ḡaraḡ
ʿĀşık andan beḡā bī'l-lāhdur ʿivaḡ²⁷⁴
- 828 Dedi n°olur ʿākibet ʿışkdan ḡāşıl
Neye olur ʿāşık ʿışk ile vāşıl
- 829 Dedi kim ḡam olur ʿışkdan hüveydā
Devāsız derd olur anuñla peydā
- 830 Dedi neyler derdi şāhib-i ʿirfān
ʿĀkıl olan ider derdine dermān
- 831 Dedi kim bī-ḡam olan ādem degül
Ādem olan elbette bī-ḡam degül
- 832 Dedi çünki derddür senüñ murāduñ
Derde şabr etseñe nedür feryāduñ
- 833 Dedi evvel derd olunca hem-demüm
Ṭaḡıtdı cümle şabrum ceṡş-i ḡamum
- 834 Dedi <kim> ʿışkuñ var mıdur dermānı
Dedi yok teslim itmeyince cānı
- 835 Dedi kimdür derdüñe dermān olan
Dedi mülk-i cismüme sultān olan
- 836 Dedi ʿakluñ başuña der ey derdli²⁷⁵
Daḡı olan ʿāşık neylesün ʿaklı
- 837 Dedi niçün hep sözlerüñ dīvāne
Dedi gönümdedür ʿışk-ı cānāne
- 838 Terk etseñe dedi ʿışk-ı dil-beri
Dedi etmem iderüm cān u seri²⁷⁶
- 839 Dedi dil-ber vaşlın etmez rāyegān
Dedi cennete olmazmış nerdübān
- 840 Didi oldı vaşl-ı yār senden baʿīd
Dedi cān çıkmayınca kesmem ümīd
- 841 Dedi yokdur anuñ saña vefası
Dedi yeter anuñ baña cefası²⁷⁷
- 842 Dedi rahm etmez saña zülf-i siyāh
Dedi etmezse ol rahm ider Allāh
- 843 Dedi fāyda yokdur geḡ bu sözlerden
Cāndan geḡdüm dedi geḡmem andan²⁷⁸

²⁷¹ Vezin bir hece eksiktir. Eğer içre kelimesini içinde şeklinde okursak vezin tamamlanır.

²⁷² adımı: Müstensih'in telâffuzuna göre yazılmış, adımı olmalı idi.

²⁷³ Vezin bir hece fazla. Eğer eyleyi it şeklinde okursak vezin düzeliyor. Fakat metne müdahale etmemek için eyle bırakıldı.

²⁷⁴ Vezin ʿāşıkāndan şeklinde bir ulama ile onbir hece oluyor. İlk mısradaki "Didi andan fenā fī'l-lāhdur ḡaraḡ": Metinde "Didi fenā fī'l-lāhdur andan ḡaraḡ" şeklindedir. Andan kelimesinin yeri, iki mısradaki paralelliği bozmamak için değiştirilmiştir.

²⁷⁵ derdli: Metinde derdtli şeklinde; müstensih hem yazı geleneğini, hem kendi telâffuzunu bir arada düşünmüş olmalı. Krş. b. 697, 711

²⁷⁶ 838^{ab}-843^{ab} beyitleri Fuzulî'yi hatırlatıyor.

²⁷⁷ Mısraa müstensih yanlışlıkla cevır kelimesini de eklemiş

cevır ü cefası şeklinde.

²⁷⁸ Vezin bir hece eksik. Geḡdüm kelimesi Geçerüm şeklinde okunursa vezin düzeliyor. Krş. b. 838^{ab} ile ilgili not.

- 844 Dedi cevri belîñ bükür rāgimîst
Dedi cānum alursa dimezem nîst
- 27b 845 Dedi herkes <e> yokdur vaşla imkân
Dedi hoşdur <ur> bu ʿālemde hicrân
- 846 Şeb Pervâne'ye ne itdise sūʿāl
Cümlesine cevāb virdi o pāy-māl
- 847 Gördi kim bir ehl-i maʿrifet herîf
Gedā şeklinde ammā gāyet zarîf
- 848 Bildi anuñ kime ʿaşık olduğın
Añladı kim içün yanık olduğın
- 849 Nażar idüp anuñ bu ahvāline
Şefkat itdi anuñ garîb hāline
- 850 Dedi ey āvāre-i dū-çeşm pür-nem
Şim <di> dengirü çekme zerrece gam
- 851 Kevkeb-i bahtuñ ayruk saʿîd oldı
Vaqt-i vuşlatdur hicrân baʿîd oldı
- 852 İnāyet eylemişdür saña Mevlā
Devlet saña ikbāl eyledi cānā
- 853 Vuşlat cāmın şimdengerü eyle nüş
Gam-ı devrānı ayruk kıl ferāmüş
- 854 Günāhına tevbe eyledi devrān
Sitāreñ Müşteriyle itdi kırān
- 855 Murād üzre devlet saña el virdi
Burc-ı saʿddan yılduzuñ tūlūʿ itdi²⁷⁹
- 856 Gayrı şimdengerü kāmurān olduñ
Bunca belāyı çememişe döndüñ²⁸⁰
- 857 Seni ben itdüreyim Şemʿe vuşul
Saña luţf <u> keremin etsin mebzul
- 858 Olasın gül gibi vaşliyle handān
İde yārîñ seni garîk-i ihsān
- 859 Bu sözleri Pervâne idince güş
Şevk <ü> zevkünden oldı mest <ü> medhüş
- 860 Bu müferrih sözlerden oldı şādān
ʿAzm eyleyüp yola oldılar revān
- 861 İdüp kaç-ı menzil tayy-i merāhil
Oldılar Şemʿüñ serāyına dāhil
- 862 Şeb-i tārîk frʿl-hāl Şemʿe buluşdı
Selāmetle ol nigāra ulaşdı

- 28a 863 Hālinden suʿāl idince ol āfet
Eyledi kışşayı cümle hikāyet
- 864 Didi kim ey haste dillere tabîb
Vey kamu düşmişlere yār u habîb
- 865 Gam-ı ʿışkuñla var bir āvāre dil
Dün <ü> gün şerāb-ı ʿışkuñla kandil
- 866 Hāk-ālūde <vü> ʿışk ile mest olmuş
Ne mest belki ʿışk ile şikest olmuş
- 867 Fenā mülkin itdi kendüye cezim
Dū ʿālemden geçmege itdi ʿazim
- 868 Bu dār-ı dünyayı bir pūla almaz
Gözine metāʿi zerrece gelmez
- 869 Galtāndur çevgān-ı kaşuñā seri
Ser-hōş bilmez <hemān> durduğı yeri²⁸¹
- 870 Ağlamakdan ʿarşa çıkdı efgānı
Merdümin ağırttı çeşm-i giryānı
- 871 Derd-i gamı eyledi anı zaʿîf
Bir hayāl gibi hemān kaldı naḥîf
- 872 Şahne-i ʿışk aldı anuñ dāmānı
Hār-ı gamuñ çak itdi giribānı²⁸²
- 872 Bu lāyık mıdır ki ey şeh-i ʿālem
Saña kul olan ola böyle pür-gam
- 874 Şerbet-i vuşlatuñla eyle dermān
Azād it anı gamdan eyle handān
- 875 Nʿola vaşluñla sevinşün üftāde
Gülşenüñdʿolsun bir serv-i āzāde²⁸³
- 876 Anı bir dem eşikinden etme dūr
Eşikin yaşıdanup eylesün huzūr²⁸⁴
- 877 Maʿrifetde bî-hem-tā ehl-i kemāl
Ne revādur ki ola böyle pā-māl
- 878 Niçe demdürki ʿışk ile ol maḥzūn
Geşt-i şahrā ider niteki Mecnūn
- 879 Dāmānını kırtar hār-ı cefādan
Halāş eyle garîbi bu belādan
- 880 Bağubān it anı gülistānında²⁸⁵
Ko gönli eglensün busitānuñda

²⁷⁹ Kafiye yok.

²⁸⁰ Belāy: Metinde belāya; döndüñ: Metinde döndi şeklindedir.

²⁸¹ Vezin iki hece eksiktir. Belki metne bilmez daḥi . bilmez hemān kelimeleri eklenebilir.

²⁸² dāmānı: Metinde dāmānuñ şeklindedir. Ancak cümle yapısı bozulduğu için bu hâliyle bırakılmayıp metne müdahale edilmiştir.

²⁸³ Vezin bir hece fazla; mısraın ilk iki kelimesi ulama ile okununca bir hece eksilebilir.

²⁸⁴ eşikinden: Müstensihiñ telâffuzuna göre yazılmıştır. Ancak yazı dilinin kurallarına göre eşikünden olmalı idi.

²⁸⁵ gülistānında: Doğrusu gülistānuñdadır.

- 28b 881 Gülşenünde bülbül gibi olsun zâr
Nahl ü nihâlünde eylesün karâr
- 882 Bûstānuında gül ü şeftālî dersün
Hadîka-i hüsnüñe eli irsün
- 883 Bu sözleri <şeb> idince tekellüm
Hemân başladı etmege tebessüm
- 884 Dedi kanı ol ğarîb-i âvâre²⁸⁶
Kande ise beri gelsün bî-çâre
- 885 Aña vaşlumı eyleyem râyegân
Olsun lutf <ü> ihsānumla şādumân
- 886 Cennet-i vaşlum itdüm aña Me'vâ
Zîrâ ğarîb çok çekdi cevri <ü> cefâ
- 887 Vuşlatum cāmını <hem> eylesün nûş
Zevk <ü> şevkden eylesün cûş <u> hurûş
- 888 Gûş idince bu sözleri Pervâne
Sevincinden mest oldı ol dîvâne
- 889 Gördi ki tulû' itdi şubh-ı vişâl
Döndi şol mağrib<îye> ki buldı māl²⁸⁷
- 890 Yârinden idince bunı istimâc
Kalkup bir az şevkinden itdi semâc
- 891 Yere düşüp geldi hâlet-i vecde
Eyledi şükrâne bir niçe secde
- 892 Dedi hâmd ü senâ ey yâr-ı Hudâ
Ki beni eyledün bu lutfâ sezâ
- 893 Lisân-ı hâl ile tekellüm itdi
Ol demde bu şî'ri terennüm itdi

VI. Gazel²⁸⁸

1. Minnet Hudâya vaşlıyla şād oldum
Kalb-i vîrân iken ben âbād oldum
2. 'İşk ucından olmuşken ğama esîr
Kurtulup ol belâdan âzād oldum
3. Çok zamândur Mecnûn'a şâgird idüm
'İşk pîşesinde hele üstâd oldum
4. Bûy-ı vuşlatla tağ yıksam tañ mı ki
Cân-ı şîrîn virmekde Ferhâd oldum
5. Hâmdü li-llâh ki gönîlüm oldı âbād
Niçe def'a gerçi kim ber-bâd oldum

29^a²⁸⁶ ğarîb-i: Metinde ğarîbî.²⁸⁷ Bir atasözüdür.²⁸⁸ Onbir hecelidir.

6. Tarîk-i 'ışkda çok çekdüm arıĝlık
Şimdi pîr-i muĝāndan irşād oldum

7. Zer gibi 'ışk âteşinde olup kâl
Feyzî henüz kâmil âdem-zâd oldum

- 894 Nakıl-ı suhân <kim> ol tûtî-i râz
Ney-i şekeristānda idüp pervâz
- 895 Süy-ı vaşl-ı yârdan açup per ü bâl
Bu gûne nakl itdi hadîs-i vişâl
- 896 Dedi bir 'âşık-ı belâ-yı hamûl
Hâşâki olmaya yârına vuşul
- 897 Kime kadeh şunsa sâkî-i devvâr
Hiç çeker mi ol endîşe-i humâr
- 898 Ol zamānda ki 'âşık Pervâne²⁸⁹
Râyegân buldı vuşlat-ı cānâne
- 899 Vuşlat ile eyleyüp zevk ü şafâ
Cân <u> dilden eyledi hâmd ü seña
- 900 Pây <u> destin eyleyüp gâh <i> takbîl
Şevk <ü> zevkden 'aklı olurdu zâ'îl
- 901 Âĝûşa çeküp ol ince miyânın
Her gice öpüp kucardı cānânın
- 902 Bâĝına girüp ol hüsn bûstānının
Dererdi gül <ü> şeftālûsm anuñ
- 903 Sükker-i la'îni idüp selsebîl
Mîve'-i hüsnin etmişdi sebîl
- 904 İderken yârile bu gûne 'işret
Eylerken şubhâ-dek tenhâca şoĝbet
- 905 Dedi aña Pervâne ey Hızr-ı cān
Çok çekmişem derd-i 'ışkuñla hicrân
- 906 Bâr-ı 'ışkuñ etmişdür kaddüm dū-tâ
Cānuma kâr etmişdür derd-ü belâ
- 907 Hâmdü li-llâh hele oldum ber-murâd
Bu felekde kām alup oldum dil-şâd²⁹⁰
- 29b 908 Şimdi vuşlat cāmını eyledüm nûş
Gam-ı devrân <ı> eyledüm ferâmûş
- 909 Dedi kim ey 'âşık-ı şikeste bâl
Bâd-ı hevâ olmaz metâ'-ı vişâl
- 910 'İşkuñla cānānuñ olmasa yanık
Seni hicrânına etmezdi lâyık

²⁸⁹ Vezin bir hece eksiktir.²⁹⁰ alup: Metinde olup.

- 911 Şanma ki yokdurur saña şefkatüm
Cândan artuğdur saña maḥabbetüm
- 912 Sensiz ašlā bir lahza rāḥat etmem
Sen rāzī olmaduğın yola gitmem²⁹¹
- 913 Şu deñlü maḥabbet etmişem saña
Cân <u> başum senüñ yolında fedā
- 914 Bir lahza görmesem seni añarum²⁹²
Derd-i ʿışkuñla mûm gibi yanarum
- 915 Pervâne'nüñ gönlin idüp tesellî²⁹³
Hemân şevkinden eyledi tecellî
- 916 Şabra tākātı kalmadı āḥır kār
Ol tecelliden mest oldu Musā-vār
- 917 Gördi kim bir nürdur oldu hüveydā
Cânın atup ol nûra itdi fedā
- 918 Nār-ı celāle yanup kalb-i selīm
Cânını cānāne eyledi teslīm
- 919 Anda ol demde dediler ḥāzırūn
İnnā li-llāhi ve innā ileyhi rāciʿūn²⁹⁴
- 920 Dilā göre luṭf-i Şemʿ-i sūzāneyi
Kendi yanmadan yakmaz Pervâne'yi

XXXI. Her vuşlatıñ soñı fūrkat ve nūş āḥırı nīş ve her gülşene ḥazān ve (2) devlet soñı zillet muḥarrer olup Şubḥ-ı şādık nāmında bir nā-murād-ı (3) şāḥib-ḥurūc zuḥūr idüp şebistānı ḥarāb ve nām-ı Şemʿi nā-pedid (4) ve nā-yāb itdüğidir ki tafşıl üzere beyān olunur.

- 30^a 921 Katı bed-ḥūy olur çarḥ-ı sitem-kār
Ḥilāf üzre döner felek-i devvār
- 922 Tā ezelde budur āyın-i devrān²⁹⁵
Ki ide ʿārifi ḥāk ile yeksān
- 923 Kimseye raḥm eylemez ol bī-idrāk
Herkesi derd ile ider sīne-çāk
- 924 Niçelerin ḥānesin eyler ḥarāb²⁹⁶
Cümleñün menzilin idiser türāb
- 925 Neylersin gayri ey şāḥib başīret
Yalıñuz bu yetişür saña ʿibret

²⁹¹ Metinde **olmaduğın**. Müstensihin telâffuzuna göre yazılmıştır. **olmaduğın** olmalı.

²⁹² **añarum**: Metinde **anarum**.

²⁹³ **Pervānenüñ**: Metinde **pervāneñ** biçiminde eksik yazılmıştır.

²⁹⁴ K 2:156 "Biz Allahın kuluyuz; öldükden sonra yine Ona döneceğiz". İkinci mısradaki hece fazlalığı, kelime sonlarındaki ünlülerin ayarlanması ve son kelimeyi iki heceli olarak okumak suretiyle giderilebilir.

²⁹⁵ **budur**: Metinde **budurur**. Bu takdirde vezin bir hece fazla oluyor.

²⁹⁶ **niçelerin**: Metinde müstensihin telâffuzuna göre yazılmıştır. **niçelerün** olmalı.

- 926 Ki her kim bu cāyda eyledi karar
ʿĀkibet göçdi bundan çār u nā-çār
- 927 Sebeb-i nās kanı Ādem <ü> Ḥavvā
Niç'oldı Şit yā İdrīs iy bu'l-hevā
- 928 Kanı Cemşid kanı Daḥḥāk-i mārī
Netdi felek Ferdūn-ı cihān-dārī²⁹⁷
- 929 Kāvus kanı yā Rustem-i Dāsītān
Ḳande gitdi bunca mülūk-i cihān
- 930 Sikender kanı mülkin neyledi Dārā²⁹⁸
Kanı bunca ehl-i ḥikmet ʿuḳalā
- 931 Kanı Sokrāt u Buḳrāt <u> Eflātūn
Ḥoḳkaların şikest eyledi gerdūn
- 932 Bāḥşūş niçe'oldı Ḥazret-i Süleymān
Naḳd-ı ʿömrin yelle yok itdi devrān
- 933 Götürürken köşkini hevāda bād
ʿĀkibet oldu cümle mülki ber-bād
- 934 Kanı Yūsuf kanı ḥüsni hengāmı²⁹⁹
Kendi yok ortada söylenür nāmı
- 935 Yūsuf-ı şānī gibi niçe ḥübān
Gelüp anları ḥarca sürdi devrān³⁰⁰
- 936 Her biri olmışken ḥüsne maḡrūr
ʿĀkibet oldu nā-būd <u> nā-peydā³⁰¹
- 937 Daḥi niçe şāḥ-ı cebbār <u> maḡrūr
Hep bu yoldan geçüp itdiler ʿubūr
- 938 Ḥuşuşā kim enbiyā vü evliyā
Bu fenādan itdiler ʿazm-i baḳā
- 30^b 939 Gör Ḥabību'l-lāhi şāḥib şerīʿat
Ol daḥi baḳāya eyledi rıḥlet
- 940 Cihānda ger olaydı ḥayr-ı ʿuzzām
Ḥazret-i resül idünürdi maḳām
- 941 Dünyā fānī olduğın kavī bürhān
Ḥiṭāb-ı Ḥaḳ Külli men ʿaleyhā fān³⁰²
- 942 Çünkü vardur her zevālūñ kemāli
Kezālik var her kemālūñ zevāli

²⁹⁷ ferdūn: Metinde Ferīdūn. Böyle okunursa vezin bir hece fazla oluyor.

²⁹⁸ neyledi: yerine netdi şeklinde okunursa vezin düzelebilir.

²⁹⁹ ḥüsni: Metinde ḥüsni.

³⁰⁰ **anları**: Metinde **anlara** bu şekliyle cümleinin yapısı bozuluyor. İkinci mısradaki **ḥarca**; doğrusu **ḥarice** olmalı. Vezin dolayısıyla kısaltılmış.

³⁰¹ Birinci mısradaki olmışken: metinde olmuş iken şeklindedir. Vezin dolayısıyla düzeltilmiş. İkinci mısradaki nā-peydā: Bu hâliyle beyitte kafiye yok. Ancak kelime maḳhūr şeklinde okunursa iki mısra kafiyeleşmiş olur.

³⁰² K 55:26 "Yer yüzünde olma her canlı fânidir"

- 943 Cihānda yüz tatarsa saña devlet
Muḳarrerdür anuñ sonunda zillet³⁰³
- 944 Zevk ile bāde nüş etsek bī-ḳarār
Ağırdur derd ile başuñı ḥumār
- 945 Kemāline irişince gülüstān
Lā-būd aña irişür bād-ı ḥazān
- 946 ‘Āşıkların öldürmiş nite dünyā
Otururdu ol Şem‘-i zarīf tenhā
- 947 Ne ‘āşık u ne ḡam-gūsār u enīs
Ne yār u ne aḡyār ne <ḥōr u> ḥabīs³⁰⁴
- 948 ‘Āşıkın añarken olurdu sūzān
Ḥayretde ḳalmışdı vālih <ü> ḥayrān
- 949 Yānarken derd ile günc-i fūrḳatde
Dururken ‘aciz <ü> bī-kes ḥasretde
- 950 Bir gün ṭaraf-ı maşrıḳdan nā-gehān
Bellürüp zuhūr itdi bir pehlevān
- 951 Ser-verlikde kimse olmaz muvāfıḳ
Nāmına dirleridi Şubḥ-ı şādık
- 952 Şebistāne seḥerī başdı ḳadem
Maḳdeminden āḡāh oldu hep ‘ālem
- 953 Lenger ḳurup idince anda ḳarār
Hemān ol dem Şebistān itdi firār
- 954 Bu heybeti görince anda hemen
Ḳaçup ol dem eyledi terk-i vaṭan
- 955 Şubḥ-ı şādık yerinde oldu kār‘im³⁰⁵
Ḥalkı ḡafletden uyarurdu dār‘im
- 956 Hemān ol dem nāmeler idüp inşā
Emrine muṭī‘c oldu cümle dünyā
- 31^a 957 Ziyā-ı ‘adl ile cānā ol server
Cümle ‘ālemi eyledi münevver
- 958 Bir güzel oḡlı vardı şāḥib-niḳāb³⁰⁶
Nāmına dirlerdi anuñ Afītāb
- 959 Gerçi rif‘atde idi ḳadri ‘ālī
Līk <in> yüzi yerde ḥalkuñ pā-mālī
- 960 Zihī ḳudret-şināsidi germ ancak
Ol daḥi ‘āleme virmişdi revnāk
- 961 Her dem mevlevī gibi eyler semā‘
‘Ālem andan eyler idi intifā‘

³⁰³ Metinde sonunda şeklidir.; sonunda olmalı.

³⁰⁴ ḥōr u: okunamayacak kadar mürekkep dağılmış. ḥōr şekli konuşma dilindedir. Doğrusu ḥvārdır.

³⁰⁵ şubḥ-ı şādık: Metinde şubḥ u şādık şeklinde.

³⁰⁶ vardır: Metinde var idi şeklindedir. Bu takdirde vezin bir hece fazla oluyor.

- 962 Görince bu hālī Şem‘-i nūr-efzā
Nūr çe kendüzin eyledi ihfā³⁰⁷
- 963 Gördi raḡbet etmedi ferd-i vaḥīd
Başın aldı gidüp oldu nā-pedīd
- 964 Ḳurduḡı bunca takvīmler bozuldu
Şanki ‘āleme gelmemişe döndi
- 965 Kimse maḡrūr olmasun bu cihāne
Zirā bākī ḳalmadı Süleymāne

XXXII. Bu hikāyet-i pūr-şikāyetden ḡaraż ve erbāb-ı dile ḳışşadan ḥişşe ne idüḡi (2) zıkr oldu. Şeylerin te‘vīli³⁰⁸ ne günedur beyān ve ‘ayān olundu.

- 966 Eyyühā‘n-nāzır <mā> fī ḥāze‘l-kitāb
İrfa‘ ‘an ḳalbıke‘ş-şekke ve‘l-ḥicāb³⁰⁹
- 967 Ḥaḳıkatle buradan eyle güzer
Çeşm-i ‘ibretle ‘āleme ḳıl naẓar
- 968 Zāhirdür ref‘c olınca bundan niḳāb
Hāzihi ‘ibret li‘evveli‘l-elbāb³¹⁰
- 969 Cümlesi ḥaḳıkatde ‘ibāretdür hep³¹¹
‘Ārife bir remz <ü> işāretdür hep
- 970 Efsündür bu şanma ki efsānedür
Baḥr-ı ‘ademden dürr-i yegānedür
- 31^b 971 Ne olur ḳurı efsāne ile maḥşül
Ma‘nīsīdür anuñ her demde maḳbül³¹²
- 972 Ḳışşadan ḥişşedür ‘ārife maḳşūd
Yoḡsa ḳışşa-ḥünlik virmez aşlā <sūd>
- 973 Kāmile ḳışşamdan ḥişşedür ‘ivāz
Yoḡsa ḳışşa-ḥünlik degüldür ḡaraż
- 974 Ḳışşa şanma bunu bu bir misāldür
Ehl-i ‘ışḳ olanlara ḥasb-i ḥāldür
- 975 Kim ki kizb diyüp etmezise taşdıḳ
Anı ebleh ü nādān bil sen taḥḳıḳ
- 976 Yalan şanma bunu sen cümlesi ḥaḳ
Velī taşdıḳ etmeyen oldu aḥmaḳ

³⁰⁷ kendüzin: aynı zamanda gündüzin şeklinde de okunabileceğini şâir biliyor ve bu ikinci anlama beyitte işaret etmiş oluyor. Bu mısrada vezin bir hece eksiktir.

³⁰⁸ Metinde şeylerin fakat aslında şeylerün olmalı idi.

³⁰⁹ ‘Ey bu kitabı görenler, kalbinizden şüpheyi ve perdeyi kaldırın.’

³¹⁰ Doğru anlamaya başlamak için bu bir işarettir.

³¹¹ Vezin bir hece fazladır. ‘İbāretdür kelimesi yerine mânâ bakımından da daha uygun olan ‘İbretdür kelimesi konursa vezin düzelir.

³¹² anuñ: iki kere yazılmış; anuñ her demde anuñ şeklinde.

- 977 'Älemde bir efsâne k'ola durûğ
Fîl-meşel oldu bir Şem'e-i bî-furûğ
- 978 Çün baş olındı bu kışsa-i cemîl
Lâzım oldu ma'nîsin etmek te'vîl
- 979 Evvelâ dimiş idüm Şem'e-i cihân
Andan murâd olmuşdı zâtü'l-îmân
- 980 Ehl-i 'ışka nûrî etse tecellî
Vucûdî mahv ider anuñ 'ameli
- 981 Hem dinilmişdi Pervâne-i nâ-şâd
Bir dil-i bî-çâredür andan murâd³¹³
- 982 Rûz <u> şeb 'ışk ile olmuşdı şeb-gîr
Pervâne-veş ol Şem'e oldu dil-gîr
- 983 Bâd-ı şarşar didük ehl-i zerâfet³¹⁴
Hevâ vü hevese oldu işâret
- 984 Ol ki Fânûs dinmişdi Şem'e niğâb
Fîl-meşel'insânda yetmişbiñ hicâb
- 985 Vucûd-ı insânda oluben hâ'il
Mânî' olur olmağa Hâkka vâşıl
- 986 Şeb-i târik dimişdüm Şem'ün yâri
Hâkikatde oldu 'inâyet-i Bârî³¹⁵
- 987 'Âşıklara olupdur ecr-i Cemîl
Kim hidâyet râhuna oldu delîl

Temmetü'l-kitâb bi-'avnih

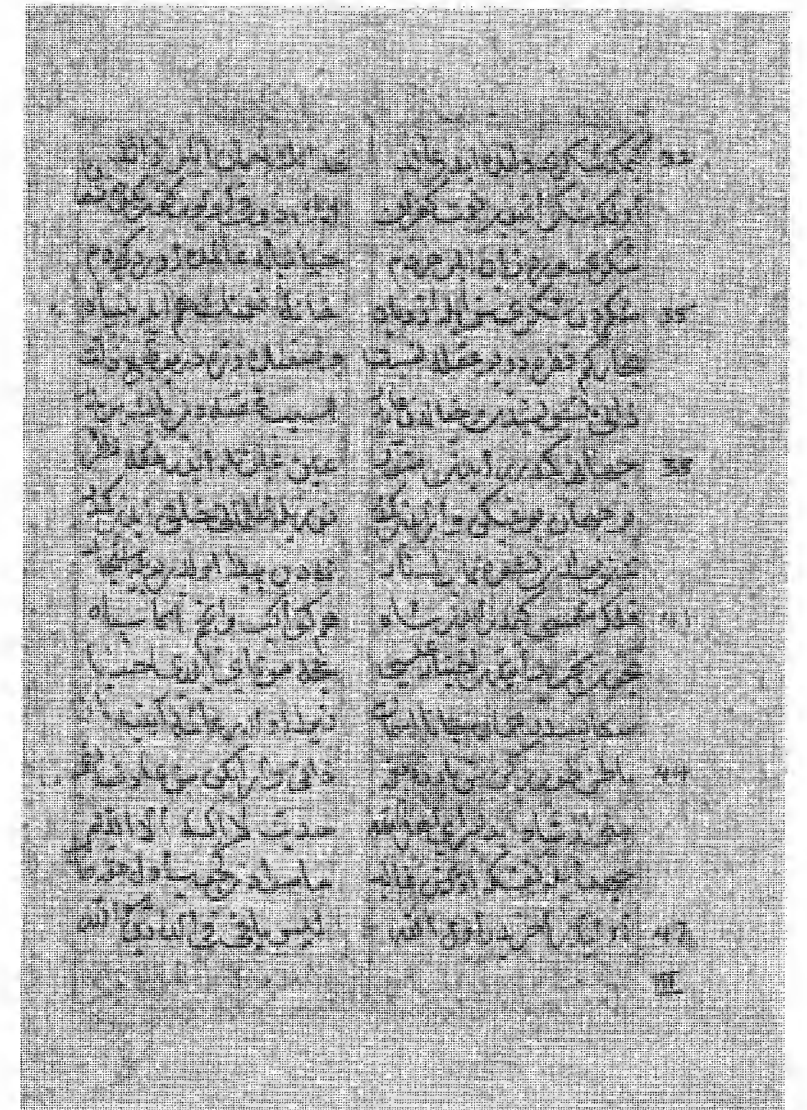

3. Şem' ü Pervâne'nin Tıpkıbasımı

³¹³ dil-i: Metinde **dili** şeklindedir.

³¹⁴ didük: Metinde **didük** şeklinde.

³¹⁵ İkinci mısırda vezin bir hece fazladır.

[illegible]

<p> ۶۵ و تو ایستاده ای در میان و حق پروردگار است و ایستاده ای و تو ایستاده ای در میان </p>	<p> ۶۶ و تو ایستاده ای در میان و حق پروردگار است و ایستاده ای و تو ایستاده ای در میان </p>
<p> ۶۷ و تو ایستاده ای در میان و حق پروردگار است و ایستاده ای و تو ایستاده ای در میان </p>	<p> ۶۸ و تو ایستاده ای در میان و حق پروردگار است و ایستاده ای و تو ایستاده ای در میان </p>
<p> ۶۹ و تو ایستاده ای در میان و حق پروردگار است و ایستاده ای و تو ایستاده ای در میان </p>	<p> ۷۰ و تو ایستاده ای در میان و حق پروردگار است و ایستاده ای و تو ایستاده ای در میان </p>

[illegible]

<p> ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷</p>
--

128	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
129	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
130	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
131	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
132	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
133	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
134	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
135	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
136	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
137	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
138	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
139	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
140	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
141	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم
142	خداوند را در این عالم	خداوند را در این عالم

[illegible]

<p> ۱۱۲ خلیفه ثانوی اعجاز حیدر علی علیہ السلام ۱۱۵ شریک شاه ایدو ایدو علی بن ابی طالب ۱۱۸ دینی حیدر علی علیہ السلام ۱۲۱ شریک ایدو ایدو ۱۲۴ شریک ایدو ایدو ۱۲۷ شریک ایدو ایدو </p>	<p> ۱۱۲ خلیفه ثانوی اعجاز حیدر علی علیہ السلام ۱۱۵ شریک شاه ایدو ایدو علی بن ابی طالب ۱۱۸ دینی حیدر علی علیہ السلام ۱۲۱ شریک ایدو ایدو ۱۲۴ شریک ایدو ایدو ۱۲۷ شریک ایدو ایدو </p>
--	--

۱۴۶۹	او فغانه بود و عاقبتش	۶	طعن شد بر کبر و نیر و
	کوری که کما بودند و		عدوین و فی اشد ریان
	چونکه حضرت اقدس اقدس بود		ظاهر و لایق منور و
۱۴۷	را بعد از آنکه معلوم شد	۱۴۷	حاجز و فراسلام ابدی
	شده و آن لشکر از آنجا		منظوم غصه و جود و
	دو تاج و دو تاج و		بیقرار اهل و عیال و
۱۴۸	فرد که هر سه بر جا اهل		پوشیده و درین دور
	بود و کافک بدای		و هر اهل و هر که
	اگر که ایدرین و ز		کی لا نشکر و هر که
۱۴۹	ول شین هر که و		بهره العین و هر که
	اعمال و حسن		و هر که و هر که
	ساقی و درین و		و هر که و هر که
۱۵۰	و را یکی و را یکی		و هر که و هر که
	صد که و هر که		و هر که و هر که
	مرد و از آنجا و		و هر که و هر که
۱۵۱	مکان و هر که		و هر که و هر که

۱۶۵	باده باز بزم زانو بردار بنما خدا من بین خنده دلان است	۱۶۵	مکلا و بختی خیل و بان نفا عیار و بر باد است
۱۶۶	بی سلاسل تنه کیمای و دینا شیرینه مالک صفت گویار	۱۶۶	روی شمع علقه دستم و آستان فانم مقام سلیمان و سیکار
۱۶۷	من صاحب شادان و هر صبح عزیم آتش که در ده سفر	۱۶۷	بالک نژاد سلطان و درخشان حضرت سکا از پادشاه
۱۶۸	فصل از شوب فتنه و کرم کفر فخر و اندک عار	۱۶۸	خدا جود و بندر سلطه و قهر کیمی خنک و صفت و طاهر
۱۶۹	کینه بدو که فخر و حسان حاصلی بدو که عالی ارام	۱۶۹	خفته بین ابدان خاندان حرف عالمی و کرمی ابد و ارام
۱۷۰	بشاه عالی و کرامت عزیم که غم و سنان و غم	۱۷۰	اوله و لا بر عالم و ارام کرم خاتم و کرمی و ارام
۱۷۱	عزیم که غم و سنان و غم بشاه عالی و کرامت	۱۷۱	اوله و لا بر عالم و ارام کرم خاتم و کرمی و ارام
۱۷۲	عزیم که غم و سنان و غم بشاه عالی و کرامت	۱۷۲	اوله و لا بر عالم و ارام کرم خاتم و کرمی و ارام

۱۹۰	محل در صوفیه نزلت دور از خلقی کور و نادیده	کل ز باغ نصال معرفت مگر که غمخیز و دلدار و ناله
۱۹۱	سید جان که سزاوار است ضبط و نظیره سروده و ناله	مگر که کل ایچیز بلیس از آن اسوه معانی و دلور و حیا علی
۱۹۲	اولیج المومنین محمد نام بر کذا اولاد منانده و ناله	ایمانی بیلت بخشه انجم اندو لطف و گرمین کا حیدر
۱۹۳	سزایه سینه اندوم کاش کرده بایلد و عکر کوی حداد	حیدر افروز و ایدیه با عزت معرفت حق و ایدیه حسان
۱۹۴	ساحل المرقی با عزت جانبان دخی اول علی عزت	او چهل و یزد و عکر کوی حداد علی و فضل و ناله اول و حیدر
۱۹۵	خیال مطلق ایدیه و عزت مصل و اول و عکر کوی حداد	دو لطف و گرمین کا حیدر کاغذ اول و عکر کوی حداد
۲۰۱	یاری لایم و ناله و عکر کوی حداد ناله و عکر کوی حداد	و اول و عکر کوی حداد بر و عکر کوی حداد
۲۰۲	ناله و عکر کوی حداد ناله و عکر کوی حداد	ناله و عکر کوی حداد ناله و عکر کوی حداد
۲۰۳	ناله و عکر کوی حداد ناله و عکر کوی حداد	ناله و عکر کوی حداد ناله و عکر کوی حداد

[illegible]

223 حاشیة عیان باد کرم
 حاشیة عیان بیرون انکم کما
 224 حاشیة عیان بیرون
 225 حاشیة عیان بیرون
 226 حاشیة عیان بیرون
 227 حاشیة عیان بیرون
 228 حاشیة عیان بیرون
 229 حاشیة عیان بیرون
 230 حاشیة عیان بیرون
 231 حاشیة عیان بیرون
 232 حاشیة عیان بیرون
 233 حاشیة عیان بیرون
 234 حاشیة عیان بیرون
 235 حاشیة عیان بیرون
 236 حاشیة عیان بیرون
 237 حاشیة عیان بیرون
 238 حاشیة عیان بیرون

207 حاشیة عیان بیرون
 208 حاشیة عیان بیرون
 209 حاشیة عیان بیرون
 210 حاشیة عیان بیرون
 211 حاشیة عیان بیرون
 212 حاشیة عیان بیرون
 213 حاشیة عیان بیرون
 214 حاشیة عیان بیرون
 215 حاشیة عیان بیرون
 216 حاشیة عیان بیرون
 217 حاشیة عیان بیرون
 218 حاشیة عیان بیرون
 219 حاشیة عیان بیرون
 220 حاشیة عیان بیرون
 221 حاشیة عیان بیرون
 222 حاشیة عیان بیرون
 223 حاشیة عیان بیرون
 224 حاشیة عیان بیرون
 225 حاشیة عیان بیرون
 226 حاشیة عیان بیرون
 227 حاشیة عیان بیرون
 228 حاشیة عیان بیرون
 229 حاشیة عیان بیرون
 230 حاشیة عیان بیرون
 231 حاشیة عیان بیرون
 232 حاشیة عیان بیرون
 233 حاشیة عیان بیرون
 234 حاشیة عیان بیرون
 235 حاشیة عیان بیرون
 236 حاشیة عیان بیرون
 237 حاشیة عیان بیرون
 238 حاشیة عیان بیرون

240 ⁹ با کلوب و دام و سهر و ند و کیم
 اهد و جمله عالم اولور بیدار
 عباد ان اعلم البدر ابطار
 243 جرم غصبا انیم غایت یوف
 مرشد و سالک دایم حقیق اب
 حقیق و عشق ایله شبدیک
 246 لایق شمع یوم وصال ایله
 و حنکله بن غاصبه قل عطا
 حاشا که در ایله سن ادا نال اوله
 249 ذکر و فکری دلی کویا قبل
 پایمال دردم ایله ذلیل
 که سکا هیچ کسه اولور نغایب
 252 عشاقین او ایدور و روی شفا
 سخی ایدور ذکر انجمن اهلها
 جمله انبیاء انک فاضل مجرب
 255 که انک نسل اندر کلمه ی انبیاء
 امتندن جگه و بی کدر کون

<p> 257 چنانکه میسر بود چهره محض حضرت زکریا بخشود و روحی که عیسی افتد که در آن حالت بود بخی حجب زینب عالمی بر ملک فیضی که در آن فیضی بجایه به روح فیض که آن سر هر دو آن عیسی است که در آن مقام که فایده که در آن کون علی ایلیه فایده اول آنکه هر دو ایلیه است هر دو ایلیه ایلیه فایده بر آن که ایلیه و ایلیه فایده </p>	<p> 260 263 266 269 272 </p>
<p> همه بگویم که اینها معجزات است که که آن ایلیه من عیسی و بر آن که ایلیه فایده ال ایلیه فایده که ایلیه فایده معجزات است که ال ایلیه فایده که ایلیه فایده که ایلیه فایده که ایلیه فایده که ایلیه فایده </p>	<p> 257 260 263 266 269 272 </p>

10
 274
 277
 280
 283
 286
 289

نفعی باغش کشته نرغان شعلید
 سرور و یکی چرخ بندر عیان
 نفات این بلبل خوش طاز
 باعث آتش عشق کید و
 سر کی سوله شکایت کند
 سبب ندان و هر سبب جانک
 جفا او لدر پوناینه سب
 ندر او لدر پوناینه سب
 نفعی لدر و یکی عیان
 مگر کم و اریک بخند و
 کنوجنه ایچ اول خلیج
 سوله ایچ سوله اول مستط
 چرخ صالنه اول طار حیل
 دهنک افروزی قند نبات
 پوننه اکور وری بوکرها
 ذلت شغنی کور وری ایلی
 کور وری سوره و هار و مسکفر
 کور وری سوره و هار و مسکفر

بخند وری بلبل کی با نفس
 صله و رازی کل بیان
 و رزی لک اکسور جمله یاز
 سبب و و از این ملک کید و
 قند کله سبب و و از این ملک
 نه فلور سون و نکل وری خواش
 اصل کی نه ایا لدر تصنیف سبب
 علی التفضیل بکاسن ایل بیان
 سرخامک و خیره استن ایل
 ملاحت حسن ایچند بی حس
 حمد کور و لور وری باع
 کم باشند ذره ایدر اقباب
 دشت ایدر و حسد خور فلان
 صناست کم جشمه ایجان
 جانندان یرو ی ترک جفا
 محفوز وری ایدر وری غم صفا
 کور وری کور کلدن ام غور
 حرم باقمه از وری دهانه

292
 293
 298
 301
 304
 307

- 312 مکر اندک نامند بر لرم ی جان
کجه تا صیدک اندرم ز غنم
315 وای سیر امید کام هوس
طوئدن اول خصم کربانی
318 بحدن دیار عدمه قدم
کهنردن اجدن اکا بیوان
321 قهر کرده اولدی خاکبده کسان
نی غیاری اولدن دخی یاد
324 غمخیزی وارطالید بدایت
کونر نظم ایچم دلبور دانا
327 کونر نظم ایچم دلبور دانا
میدام اکلم اهل عشق اوله
کونر و جان ملک سرخاست
اکله لر جمله فضیلت کی
ارباب دل قند بادشاه
هفته ده بر کتاب ابدیک پیدا
- معنی اندک بو ظاهر دینها
و حذر بر کجه اندک کون
دوندی همان دیک اولور خدا
ای بو عجب ایچمده قال بکس
دست اجل المدن دامانکی
سفرک اولدک درای عدم
طابو طکی اهل اندن زور
نشر تحنه اولدک سلطان
پرو دوردو حبیبکی انده فاد
خواب غفلتک بیدار است
ای ملک معرفتک بی همت
بوعمر صمد کل لا و مر لایله
سر بر نظم کل بر قدم باص
پیشة عشاقه هر دم شوق اوله
سوزلده نایله عالمده نامرک
بیده هر کس سنک بو قدر کی
محمد الله ملک نظم ایچمده شاه
شود کلو قدر و برش کا خدا

- 330 نه لور ز سوزن بر نیت ایلک
وار ایلک صیدک بو خوش حال
333 با حصص هم بخور سوز اول
نه دوامر که غفلت ایلک سن
336 اتمس علمک خلقه بیات
د اغلده فرادی اتمه بخون
عشقه و اغلری بنجه فرهاد
آه قمران اتمه تیل زار
339 عالمده کسبه بار اولدی
زلیخا کر اولسه عشقه اسیر
مکافی اولسه کلمه اخوان
با حصص عالمده مسنوره اولدک
342 بچه دمن و هودی بولدی فنا
سزایله اولانین حصص مردم
غیرت ایش اولد صفتین مردمه چار
345 بو کون ابرام ایلدی اول بکار
منزله ی ندن از جوی همت
دیدم ای بار شهرین قند نبات
- کدو کندونه همت ایلک
خیبر اتمش بخون ایدر سوز اول
دوون کون شراب عشقه قندیل
بو خلدن قبا احتیایله سن
کوشنه غمده قاله سوز قنات
عالمده اکلور میده ی اولور
عجب اولور صدغ نام ترین یاد
برع کونر دخی اندک کل لوزار
سرجده کلو اعتبار اولر لایک
اتمسه عشق بو سق کلا تا لیر
قالدی ایل بولدی نام نشان
کونر کبی و لکی مسرور اولد
لبدک نامین ایتک عالمده جانا
دوای ایلده سوز ناسکی کم
سوزده مافی القیمه یوزخی ایلار
اتما عرض ایخان ایلدی عجب
امامدی کک کلدن دونه کور قند
سوزلر کونش ایتدیم حیات

368
 369
 371
 374
 377
 360
 365

کریم کو کجی ایلدک خندک
 هر ند د کسه کاس بیخورد
 لیک غایت کلا لیس طبع وار
 کر کویا اولدک فلسفیه مراد
 لشکر غم بر کایه لیس جوهر
 بحر دمد که عقیده کربانم
 حاصلی بر کایه غم و حیران
 بر کاجوز اولدک افرین
 وفاسی یوق حقایق خرد
 بنور سوز سر هکله طایفه وار
 دبیغ سوز در بر کایه غم
 لایقی سوز در سر لیدر کوی
 روز شمس السوسله و کلا لیس
 روز شمس کدور کایه غم
 یاری کور ملک سوز کایه غم
 حد لیک محض طبع کایه غم
 د لیک لک زهار غم غیار
 عاشق اولدک کایه غم غیار

نید کینه خج ایلدک نهاد
 نمد خج فایده ایلدک خنود
 در کینه سلاست فایده وار
 اساس کلا لیس و رضایت
 مانع اولدک سوز کایه غم
 کور کایه غم و کور کایه غم
 اسوه معال اولدک و بر کایه غم
 دمد لایق کدور کایه غم
 طالع کور کایه غم
 نمد کایه غم کلا لیس وار
 در کینه و کلا لیس کایه غم
 ایا و کلا لیس کایه غم
 اید کور کایه غم کلا لیس
 کدور کایه غم کلا لیس
 سوز کایه غم کلا لیس
 قناعت کینه کایه غم
 فرقدن کایه غم کلا لیس
 بار کایه غم کلا لیس

366
 369
 372
 375
 378
 381

ایله و بیخودم کدور کایه غم
 نه د واد سر کلا لیس ایدک
 ارا بر و بیرون اولدک تمام
 نه جفا و نه وفا این محذور
 یونده عاشق کایه غم کلا لیس
 نیه ایرمز مادی نهضات
 سوز کایه غم کلا لیس
 احوال کایه غم کلا لیس
 حسنی باغدن بلبل خوش کایه غم
 سوز کایه غم کلا لیس
 حسنی خلق کایه غم کلا لیس
 د لیک ال قصه شمع و بیرون
 حبس حال کایه غم کلا لیس
 دخی بو که بکوز کلا لیس
 یونده و بیرون تر کلا لیس
 بنی ایدک نهضات کلا لیس
 هان اولدک ال اورد و خامه
 یوز اورد و اولدک کلا لیس

ایوب فوجده اولدک اندیشه
 فیلندن معنیله بار لطف
 بلکه باری سوز اولدک کلام
 ایکسند کلا لیس سوز اولدک
 یاری کور کایه غم کلا لیس
 بلکه قال و اولدک حسرت
 سوز کایه غم کلا لیس
 کاه شکر کایه غم کلا لیس
 اولدک شمع یونده سوز کایه غم
 عشق کایه غم کلا لیس
 ناکه کور کایه غم کلا لیس
 ارا بر و اولدک کلا لیس
 شمع و بیرون کلا لیس
 سوز کایه غم کلا لیس
 بنی بر کایه غم کلا لیس
 حق تعالی ایلدک کلا لیس
 نقش و نگار کایه غم
 د و مال ایلدک کایه غم

ایله

417 اول قطره بمش کرم ارم
 اندر بچند درج اول درج و جهان
 بر کنی بچند عشق اول پند
 آنک غیری عیون او نور کشاد
 420 آینه لوگند اول ابرو
 اول سکر بیک عالمی ایدر سیر
 سنده ده وار ابر اگر کم عقل
 ایلون دار بقایه نقل
 سندن رشع افروزه خور
 بر شمع پروانه قرش موزی اور
 423 عشق کندی اهل کمال
 لایق جم شمع نیم وصال
 اوقی مردم اهل عشق افسان
 دهر کاندک کاه شمع کاه پروانه
 "اشک چشمک افدوب روان الله"
 "اهل عشق عشق بیان الله"
 "میلاد کاستان عشق کاه اولون شمع بیان الله"
 426 تاقل اخبار کشاده ضعیف
 سوزنی بوکونه ایلدی لغیر
 دیدیم کون ایچر اول دنیا
 صفی کخلق بیند بوجاه
 وار ایلدی بر مملکت بیان
 غیب و نهها و معور ابادان
 429 کوشنی بر بوله صانک اول قادی
 بری وار نلسه دیار مغرب
 هر کس اعتفال او نه صحنه
 جلد عالم بیغم اولوب دافله
 شکایند کسه اغر قیل فال
 هر کس کند و ذوقند اسر حال
 اولدی جلد خوف ظلمدن امیر
 صفا سنکم او نوش روی سیر
 432 نبلک ایل خلفه بو عیله ندا
 علی السوی اولند سراجی کدا

433 اول ملک اولند در امان
 استه بر لعل و ملک شینا
 مکر کرم اول و لایق کاه
 اول محراب اولد کسینه
 436 وار ایلد عیله بر دلد و عیله
 لا فکری حسن ایچن صینا
 کسور حسن ایچر اولد شاه
 جلاله مستلم باه شاه
 439 قدی الا درخ ال باکین نر
 بر شمع عشق بار کلاید
 بالایله خوش طبع بر کرم
 قدی شینا لادن او نه در
 442 ناز کلید صان بر کل خندار
 یوزی بر نور اول آینه در
 ایچن خنده بر نور بر اغر
 ایچر قیلن دنیا به نور اول
 445 کواکب ایلد بخت عالم
 نور ضیا او نور چشم ظلم
 انسر جو کوی عیله غم ظلم
 انسر جو کوی عیله غم ظلم
 448 حاسی ایلد اولد اولد
 ظلمت ایچر نالور و عیله غم
 کسه هم کسه اغر و نظر
 هر کس لایق کس خاطر غم
 449 حسیله شکار لایق حرم ایدر
 صفا و نور چشم عالم ایدر
 حسن بنو له اصاب السور
 اولد یام نر لایق کسور
 450 بر کس اولد توخ شین کاد
 کرم اولد بجلد کسور
 451 آینه کس لایق شین صفا
 شینا از سر بر ایلد و صفا
 452 و کوی اولد شکار کسور و صفا
 کوی نالور و عیله غم
 با شینا المیز ایدر جم ناه در سیر
 دو ناکور و عیله غم

499	دو کون نور من ابرو بیاغری هر طرف بچیدن ابرو بیاغری	499	دو کون نور من ابرو بیاغری هر طرف بچیدن ابرو بیاغری
502	نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری	502	نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری
505	نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری	505	نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری
508	نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری	508	نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری
II		II	
1	عزت اکا اولدی و رای عشق	1	عزت اکا اولدی و رای عشق
2	ظاهر عشق ابرو بیاغری	2	ظاهر عشق ابرو بیاغری
3	دو کون نور من ابرو بیاغری	3	دو کون نور من ابرو بیاغری

485	16	اهل عشق زو بیاغری مصلوب ابرو بیاغری	485	16	اهل عشق زو بیاغری مصلوب ابرو بیاغری
488		دو کون نور من ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری	488		دو کون نور من ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری
491		نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری	491		نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری
494		نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری	494		نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری
497		نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری	497		نور بچیدن ابرو بیاغری نور بچیدن ابرو بیاغری
I		I		I	
1		ملکت باز ابرو بیاغری	1		ملکت باز ابرو بیاغری
2		کلید بوردی عالمی و سیاه	2		کلید بوردی عالمی و سیاه
3		بوز فک کور بیاغری	3		بوز فک کور بیاغری

17	شاه عشقه صبا کی ایله قن	کیم سعادت اهلیدر منوی عشق
4	عشقه مستم اول ای قری	
5	اکلیخه روح اولور غدا ی عشق	
xlx	بروانه بیچاره یه عشق تا یرو سرگردان آید و کیدر	
510	بوقلم جهان دل فویدر	یدی حقه لی بر علاق طیبیده
	دل فرخ یکن و برر ساجین	صبر کن یفا خاطر ک ایدر محزون
	زهر الودنی انک صندقه شفا	سم هلاهل صوبار اول سکا
513	صبر نادر هر زن زیبا کو ریز	دل المقتله اهل وفا کو ریز
	اینه جیدر صندقه حکم کو ریز	آدمه دورن جوی صبر کو ریز
	هری رولری کهنه نعلانی	که عشقه مبتلا اینه انشانی
516	عشقی ایسه آوند شفا دد	ملک صبر کن غایت ایلد جفا دد
	عشقه تحلل ایلر هر انسان	اینکیون دیر لر جیله مرع ات
	عشقه جان فدای ایلر بر وانا	او جورا الدم دیوسونو و جانا
519	صبر کن عشق ایلر کف زار خوین	دختر حشر کذوبه اولور قرین
	کلش ایکی بری اولور شفا خار	قدق دقا ایلر نخت یان
	بدن ایکن اولور هلاک و نخت	شور مرع خور ایکن اولور ضیف
522	سنگ حشر غلبی ایلر شکف	کذوبی جوی ایلر جام الت
	نظر انسه مرآت ذرخانان	دم او کو ریز و شکل اغیاران
	اول عشق ایلد اولش ایکن عید	دایم درون بر کجای غیب

525	اولش کن عشقه جینی فدی	اولد او در بر کاز حشر
	عاشق بیچاره یه در او زهر	طاغلو طافت کتور مرع کلش
	نار حشر ادنی ایلر ملوک	ملک دل جذب غم ایلر نوز
528	عشق جانی ضبط ایدر جملا دد	هت مستی عده مده ایلر نوز
	ظلمه دل خانه یی اولور و برن	لشگری عشق و جوی ایلر نوز
	مواد و بر کمر عاتق التور	سبل اشکی افتدن اولور نوز
531	بر حاله فورانی اول نخت سیاه	بغیرتی کیم دراه واه
	اسره حال انک اولن بریدی	اه دار دن غیرو اولن بریدی
	بر مر تبه عشق ایدر اکا تانیر	بروانه و نخت عشقه اولور نوز
534	تا طلوع آفتاب روزی صفا	نخت سیاهی اولور نخت حال
	وصل بایه ایلر منجه اولور شاه	غم غصه دن اولور نخت حال
	عاشق اولدی شعله چنک بر وانه	عشقه اولدی قنبر لیل وانه
537	بو یله آردی از لاجف قنم	کا اول عشق شعله بر وانه
	الوق قامتی بو کرب اولدی ال	هوادو اجور با اولدی صفا
	نار حشر جگر بر بر خور ایلر	درم سندی بار عشق و نوز
540	غفل و فکر و اند و بطالع و نوز	طاغلو کاسله عشق
	هدی یون چشم کران دن غدی	برغساری یون فغان دن غدی
	دو کون عشق ایلد و چشم کران	دو کون اولد و سسته صالای باران
543	باشین اوب ایلدی غم کج	سایه سنده غدی یون کاجا

544	18	یار ابدوب کذوبه الفان اذی	اجان بولون افودی جعفری
	III	در حقیقت حال او گشت	
1		بوحسرت ابدی کرمان الفراق	ایطیع غنیمت سوزن الفراق
2		نار فرقت ابدی جانم نمار	الفراق ایضا فتنه و دوزخ الفراق
3		دردم به صحرایه و غنیمت یافت	فقد صمیم اولدی لایان الفراق
4		دردم به صحرایه و غنیمت یافت	غزل ابدی بولون قرمان الفراق
5		خسته و بیخوشی فالدی غریبه	
		سینه بیهوشی جانم ابدی غم الفراق	
545		بروانه عشق ابدی بولون صحرایه	کوزلرک باده صحرایه
		بر غبار و است کرب جانم مرحت ابدی	و طالع
		ای کرب جانم مرحت ابدی	کوزلرک باده صحرایه
		جانم و لاله و فتنه و غنیمت	حاشا که اولدی صحرایه
		دعای عشق که ارضای ابدی	ای سماع قول استماع ابدی
547		غم بماند و لاله و غم	فقد بولون مشهور و غم
		عالمی طور ابدی بولون مشهور	کوزلرک باده صحرایه
		افراد و استماع ابدی	اکله و لاله بماند ابدی
550		جایگاه ابدی بولون مشهور	فقد بولون مشهور و غم
		فقد ابدی بولون مشهور	نار ابدی بولون مشهور

552	صحرایه کشتایلم ابدی بولون	ضیال باده صحرایه بولون
	نار ابدی بولون مشهور	نار ابدی بولون مشهور
	خادم تخت سلیمان بولون	نار ابدی بولون مشهور
555	لسان خالیده و برون سلام	حالتی فکه باشلای ابدی
	ابدی ابدی ابدی ابدی	ما هو فی الحال و ما فی القدر
	نار ابدی بولون مشهور	جمله منی ابدی اولدی ابدی
558	ابدی ابدی ابدی ابدی	دکتر ابدی بولون مشهور
	چونکه اولدی مطلع ابدی	مرحت ابدی بولون مشهور
	دیدی که ای بولون مشهور	بغ غنیمت سینه صحرایه
561	ای غریب بولون مشهور	وی ابدی بولون مشهور
	ضیق و غنیمت اولدی ابدی	زندها ناخسته اولدی
564	بعد از آن بولون مشهور	در حسرت کذوبه که انم قرین
	عقلی ابدی بولون مشهور	همی بولون مشهور
	یاد بولون مشهور	بوحسرت کذوبه که انم قرین
567	حرم بولون مشهور	شاید طالع ابدی بولون مشهور
	بلکه ابدی بولون مشهور	دو بولون مشهور
	حام و صلیب اولدی بولون مشهور	چکه و لاله بولون مشهور
	حرم بولون مشهور	یاد بولون مشهور

[illegible][illegible]

603	20	کسته او غمغری یارنده قریب انگله در هپ عشاقی بل و از حرمه کرمک حال اندر حال	کور دیلا و لوزمان رد و نور او کجی حفظ ایدر تنگ خاز نه دکلو و لوزمه ذکر خیال
606		بولادی همی صوری وصله انز لیک فرصت و برهه و بر العباد ذیر ایلدی ننه مجهر احوال	جوق جدی ایلدی باد صبر وارقون صوفی ایشدی یاد عاقبت ترک ایندیر از و کار
609		اوردی لاف کدافه ز اولد خجل بلش الوب ایلدی ترک دیار کوزی طاعن ایلچین نیت نه	یشمان اولدی اولد فتنه دل چون عاجز اولدی بجهه قیام چوب اولدم ایلدی غم صحر
612		یعنی سینه ذلی بچاره او به ناز غنیمت زار خیز در دیله کوندن کون اولدی رقی	مالکن فالده اندر اولد اولد کوی یارده مالیب ایه انبار عظاک الوب شلند عشق خوش
615		اولی چاره دولوزی سرگردان جایجا ایلوب حرمه دخول منشظر امید صبح و صول	ایلیوب دمنام کونله جولان جایجا ایلوب حرمه دخول منشظر امید صبح و صول
617		اندله لایب کسکه مانع اولد اندله اکسک دکلدردی قریب قدره که اکله بر نام حبیب	چون که صبح و صلال لایع اولور اندله اکسک دکلدردی قریب قدره که اکله بر نام حبیب

619		هر قدر که مال مال بر کنج اولد حال عاشقون بلور کنی بوقدر فدیه کم کوننده بر دویج لذار	لا بد انده اولمور از دهر برق کوی ادمه ایشی بوقدر یاندی و ایشی صبر و ایشی
622		دجیل ایشی هم بقض شفاق یکلوب ایلد صغیری کشف و از دلانی ایشی ز ایلد ایشی	دو نرینا کون ایشی ایشی صکوه فرق سینه کون ایشی زیر ایشی بر دلد ایشی
625		سنی بر کون بلور یارنده نفاق اورع ایشی دل سنا نفاق یاردن دور ایشی نفاق	جد ایشی کونین ایشی نتکم بیلدی کونین ایشی صاکم شریدن ایشی
628		سنی محنت کونین ایشی باری محنت بر سنی ایشی اولش ایشی سن وصله حرم	سکا حرم اولور ایشی عاقبت وصلی ایشی زار اولور سنی کونین ایشی
631		ضایح اولور حله سخن حقوق فوز ایشی حقیق فراموش ایشی شعری بلد دور ایشی پروانه دن	بو بیزمان کونین ایشی سنی لایب بریلاید و ایشی دیه جکی باره بریلاید
634		آسبی چون ایشی ایشی کونین خافون کوی یارنده بره بلدکم شمع جانیه عاشقانه	و ایشی سنا ایشی ایشی حش ایشی ایشی ایشی بولد مجانی و بره کونین ایشی

656	نامکه بغلیونجا ایلیات استاد عزض کنی با مال بقدر او فلا کجا نام و کجا عرض و کجا عار فورخ نم بود رجائا اول خبیث ایلیکه بود خلاف اسرها هماندم آیتجه بوسوزی کوثر عزض بندن همان اول شو سرکش	همدمه دلاش بر بری دلتوب دیکر ایلر اشکار این چه حالست حسرت و عاقل یا حبیب لم اتخذته لمار بلکم بریاوز سوزه اوله شمع ایتد تراک سوزد فیم جان دلدن ایلدی و لدم خرم صنا سنکم اولدن بر اید انش
659		
662		
665	نامه محمد ایلد عابد نجه نکات قولتوب شمع طریف دیدی عاقل و دینده ناکام ای مبتلا دی روحش و الم وی سیرد ره مند امید کام ای شناعشوم فرید ایا بونه کس اهلند رک ای شوخ	هم رسول حضرتی قلده دوینده و دینامیده الفاطمیه مستایلیک خجیه و لاله لایم الوده اندوه و غم و ستم مرغ اواره گرفتار دوام وی بجانده دوران فرید بازار عرضده و برید شوخ
668		

اذلی

21	غیر بندد چکر اولدی بر اجدی باب فتندن بحال دیلدی بر دایدن کجرا حد چالشدی و نمره او ریشه لراق دلا و زاد و با کما نصیحت وی دلبری مستناله دما طالع اقبالکی سید اسون سایه ز فتنک افکنده مییم ضیاء حنکه ایر مسوز و مال ملک حسنک نهها مستند اول عاقبت ملکیتی بر برک اوله داستان این دلد نام شریف سویله بر یلم ناموز و افشاند بخصوص نامکی خلیفه این فاشی نبر آن آیر یلوب بویردن کلد دولانور بویردن اول سر کولان دو ز کون غنقله هر دو فاشی یوم قاصده ایلدی شمر و طرش	ایلیک آق حسد اید او خرف ایلدی چون فن فتندن خیال حیلده باشلدی همان کاهد باشلدی نکه غریب نفاق ظاهره شمه کویا شغف شک دیدی ای شمع دلا دی حیا ذات و حق عمر کی نرید انو سنان دولتش بند سیم جرا بر روزنه حق و بر کمال دول کول حیدر سکندر اولم لا غنم کبر او کدن حریف لله و لکم و دین بر و لاند سکاه عاشق بیکه اول و مال کسه دن ایلدوب نه حیا ایلد یلوب و سادوم برید و جولا بر حق اهل اول فاشی و فاش کویکی ایلدی کند و بدست
638		
641		
644		
647		
650		
653		

689	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
692	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
695	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
698	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
701	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
704	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی

عاقبت

22	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
672	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
675	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
678	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
681	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
684	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی
687	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی	دردی که اولیاد شریف هر چه در دلیش کانی

<p>ایوب بن عثمان دست صحرا چرخ اسنا جگر بر روی</p>		
<p>کز دردی طاغیرا بجز سرگرم آن الفت اندکی کله حمله حیوان</p>		
xxv	<p>بزم آمدنیت و نشانی کز رخ شاد آن هالای غرض اندیش و فکر</p>	
719	<p>فاعد عشقی بکنار از روی بر طرزه نقل آید و بر روی</p>	
	<p>دیدلر کم اول عاشق و برانده بنی بکس و درویش پیدا</p>	
722	<p>المرکز عشقده سوز گداز ابدرکن غم بیامانده سیاه</p>	
	<p>کور فکرم ستاره لوطی ایدر سمایرا از اهلاندن جوخه</p>	
	<p>خواب غمندان اوایدی مسیحا فندیلترین باقزی اهلکما</p>	
	<p>اندی بر علیه نور ایلله فر سرای فلکک یانه ندله</p>	
725	<p>دعا بوسه فتح ایلدی رضوان تجربه باشلای اهل عزاد</p>	
	<p>باشنی قالدردی اولدمده فی ناب ایلدی بر زنجی خطاب</p>	
	<p>دیدنی ستاره اهل سبحا یانورن عالمی بر کن ضیا</p>	
728	<p>نیم جشم خویلدن و یاندی خرادم چرخ اهل ایلای</p>	
	<p>دور شمع فغان ایتیم آه قلدی ناکام فلان بحسب</p>	
lxx	<p>یاد ایوب کوکله اول کوزلی غزل احلا طریقه اقوی و غزل</p>	
1	<p>اود لره طرزه در جملر حاجت عشقه چقدر بر زار ایتیم</p>	
2	<p>بکا ایتیم بر عالمه بکا کم باشدن بانه حیات لاله ایتیم</p>	

سبیل

23	<p>کندوننی کوزدن ایلدینضا اه بویلی کشدوبه ایلدینضا</p>	<p>عاقبت شمعین امری ایتدی باشنی الوب ایلدی ترلدن ایتدی</p>
707	<p>بر نشان کوننم مدر اولد قنبد بونیق بوکوب صابکه بر نینم کبی</p>	<p>اتلشنی اوق کبی اولد بر نینم اوغرا یوب کند بر نینم کبی</p>
710	<p>دیدی یار سکا یوق الودغ الوداغ دره تلی یاره مله دوزن</p>	<p>ایلیوب فرمان یاری استغ الوداغ سنی ای فنه دوزن</p>
713	<p>ال سوزینه ایلدی جفا ایتدنه حرر ایتدنه بود لاهدن</p>	<p>مسند ایل اولد فنن ایتدنه چندک ایتدنه بوکفا ایتدنه</p>
<p>بوکونه ادرکی کندی قنبد بر شعری افردی و کندی قنبد</p>		<p>IV</p>
1	<p>بر عرب عالمی مادن ایلدم دوستلو قطره بر مادن</p>	
2	<p>کدی نیت در کیندن ایلدم نوله سیم صدوش اولور عیال</p>	
3	<p>نابلا در که جفا ایتدنه وقامین اومار کی جفا ایتدنه</p>	
4	<p>وی سلیمان شادان ایلدم هنور بولش اکی دره جاده</p>	
5	<p>جفا ایتدنه ایلدی قنبد نه دودار که صنادن ایلدم</p>	
716	<p>بر شعری بولودی کاه ایتدنه بر شعری بولودی کاه ایتدنه</p>	<p>اولر مالدی بر رب قضا ایتدنه بلخی بوکدی حشر فغانی کبی</p>

24	سبیل انکم اقب د مار اولد	غرقه و بری علی اشد طوقانم
4	و غنیمت اولمش ایدم مدد هوش	صو صاجدر یوزیم جنیم کر بایم
5	حسب	حسب
731	بور سعه البور بحوم نداه	رافراشیدی اندن صبت صد
	کورد یکم اولدر کذوبه جاز	ناچار اولور شیه خاله بچاره
	بوزد و ندر و براندرن اولان	قال لهم لا ارجع الالفین
734	کجه فرقه بر و نه دل صا	مکرانه لشدر اعکاف
	عمر عشق ایشیدر بر باد	کچی کور سایلر ایدی استمداد
	نور غنیدی اکا اصلا برغم غمکسا	که اکا ایلده سوزنی اخبار
737	سوز غنیده ایدر کرمه واه	چشمه دوش اولدر کورکوزنه ماه
	ساحله کوزی دوشی و نه بره	یا نغمه باشلدر ماه تابانله
	دیدی ای دین بانی چرخ کردی	وی نور چشم بیی بی قلمون
740	بکون سن نور چرخ علم سله	انکون قوس بندن اعظم سیر
	جمله ل غنیمت ایدر دل دوزی	بخت سبیل اوله نل یلد و نل سیر
	سکاه خمدن حب علم اختر	سنگ نر سله صالمدر علم صر
743	کرجه باشلر چنندر آفلاک	لیک صالده لک لغف ضیاعی خاک

744	کمزین بر علی ضیاعی	کمزین بر علی ضیاعی
	نور الدنیل یی ایدر و جاب	نور الدنیل یی ایدر و جاب
	دیار فرقه فالشم غریب	دیار فرقه فالشم غریب
747	ایلم غنیمت نال و شیکر	ایلم غنیمت نال و شیکر
	سرمالدر جنه اولد صبار	سرمالدر جنه اولد صبار
	چمنه جابم بر آهله فالک	چمنه جابم بر آهله فالک
750	ای کرم کالی ما اصاب محاد	ای کرم کالی ما اصاب محاد
	دعای کاکای اصاب مغرب	دعای کاکای اصاب مغرب
	غنا شعل طالع اشد در کورن	غنا شعل طالع اشد در کورن
753	کجه فرقه بر و نه دل صا	کجه فرقه بر و نه دل صا
	عمر عشق ایشیدر بر باد	عمر عشق ایشیدر بر باد
	نور غنیدی اکا اصلا برغم غمکسا	نور غنیدی اکا اصلا برغم غمکسا
756	سوز غنیده ایدر کرمه واه	سوز غنیده ایدر کرمه واه
	ساحله کوزی دوشی و نه بره	ساحله کوزی دوشی و نه بره
	دیدی ای دین بانی چرخ کردی	دیدی ای دین بانی چرخ کردی
	بکون سن نور چرخ علم سله	بکون سن نور چرخ علم سله
	جمله ل غنیمت ایدر دل دوزی	جمله ل غنیمت ایدر دل دوزی
	سکاه خمدن حب علم اختر	سکاه خمدن حب علم اختر
759	کرجه باشلر چنندر آفلاک	کرجه باشلر چنندر آفلاک
	لیک صالده لک لغف ضیاعی خاک	لیک صالده لک لغف ضیاعی خاک

25	ایضا حکیم بر خالق در و روزه	لایزال یزدی خشنود و خشنود
761	سزای آنکه در کعبه بجز از تو	نه سزای آنکه در کعبه بجز از تو
	بر حجره ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
	بر کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
764	صحرای فرشته در کعبه ای	دیار و صفا کعبه ای
	ایضا حکیم بر خالق در و روزه	لایزال یزدی خشنود و خشنود
	سزای آنکه در کعبه بجز از تو	نه سزای آنکه در کعبه بجز از تو
767	فرقت یار در کعبه ای	صفا کعبه ای
	بر کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
	بر کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
770	کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
	بر کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
773	کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
	بر کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
776	کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
	بر کعبه ای که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه

778	جمله عیال و دنیا حق	فرصت کمال و صفا حق
	خوبی که از آن سواد اجرت	عاشقانه دل که کمال حق
	دلیله که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
781	جمله عیال و دنیا حق	فرصت کمال و صفا حق
	خوبی که از آن سواد اجرت	عاشقانه دل که کمال حق
	دلیله که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
784	جمله عیال و دنیا حق	فرصت کمال و صفا حق
	خوبی که از آن سواد اجرت	عاشقانه دل که کمال حق
	دلیله که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
787	جمله عیال و دنیا حق	فرصت کمال و صفا حق
	خوبی که از آن سواد اجرت	عاشقانه دل که کمال حق
	دلیله که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
	جمله عیال و دنیا حق	فرصت کمال و صفا حق
	خوبی که از آن سواد اجرت	عاشقانه دل که کمال حق
	دلیله که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه
790	جمله عیال و دنیا حق	فرصت کمال و صفا حق
	خوبی که از آن سواد اجرت	عاشقانه دل که کمال حق
	دلیله که از کعبه غایت زین	بر عقلم عالم اولی که کعبه

812	قولی بختی شاد تارک هوای بوی خندان و دل بیهوش کوی خندان و زهر بر غنچه لب دو زهر کوب او تو زهر کوب بختی بختی بختی بختی	فی الحال اندر دل و بدن گنج شش خندان و دل بیهوش نه دو زهر کوب غنچه لب صاف اهل سبب است غنچه قفا و غنچه و زهر خندان	نظر
815	ملکیت صفایت صانع باله باقی قیاس صانع رفیع را بداند		
818	شبه بر وایت و شنای اندر دوی با کج خلقی و دل نه دوی عشق و دل نه دوی عشق و دل نه	بانشه کلور اشنا و آتش نه طود و سبز و دل نه دوی بزم عشق و دل نه بشم با کج خلقی و دل نه	نظر
821	دوی شاه عشق اولی بند دیدم عجب ند عشق فشان اولم دیدم بی نشان عشق دوی بکایان ابدی لعل	هیب بر اولد عاشق معشوق قد او کور و دل نه عاشق اولدنه لعل و دل نه عاشق کیم کیم اولد	نظر
824	دیدم عشق و دل نه مشوای اندیم عشق و دل نه	اولم اندر و دل نه غنچه و دل نه	نظر

جیب

26	کاهک عشق و دل نه قولی شاد صدقه کرم ساجد همان اولم و عاشق و دل نه کوی نه لعل احسان و دل نه	بر دیده آنک سنا و دل نه یلو ارب و دل نه ای هم و دل نه قولی نه لعل احسان	نظر
794	احسان ابد عاشق و دل نه بر و دل نه غنچه و دل نه چشم عاشق و دل نه	فعل مختار و دل نه در کاهک و دل نه دوی اهل و دل نه اولم اکامش و دل نه	نظر
797	البراک الفلح اجرو جزا شکر بر کون اول شمع باله جان عزیز و دل نه فر و دل نه	فعل مختار و دل نه در کاهک و دل نه دوی اهل و دل نه اولم اکامش و دل نه	نظر
800	کوی نه لعل احسان و دل نه و دل نه دوی و دل نه طرح و دل نه	فعل مختار و دل نه در کاهک و دل نه دوی اهل و دل نه اولم اکامش و دل نه	نظر
803	بش و دل نه دوی و دل نه عاشق و دل نه اولم و دل نه	فعل مختار و دل نه در کاهک و دل نه دوی اهل و دل نه اولم اکامش و دل نه	نظر
806	بش و دل نه دوی و دل نه عاشق و دل نه اولم و دل نه	فعل مختار و دل نه در کاهک و دل نه دوی اهل و دل نه اولم اکامش و دل نه	نظر
809	بش و دل نه دوی و دل نه عاشق و دل نه اولم و دل نه	فعل مختار و دل نه در کاهک و دل نه دوی اهل و دل نه اولم اکامش و دل نه	نظر

- 27 ددی عافانی الله در این غرض
 828 ددی نه او نور عافانی غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 831 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 834 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 837 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 840 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 843 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل

- 845 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 848 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 851 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 854 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 857 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 860 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض حاصل

- 28
864
867
870
873
876
879
- ایله عشقه جلا جلا
دو عشقه عشقه یار و حبیب
دو عشقه عشقه عشقه عشقه
نه هست بلک عشقه عشقه عشقه
دو عالمون چکد ایتدی غم
کوزینه مناعی ندر جلا کلن
سرموئی بلند و در غم بر غم
عز منی اغز دغ چشم کرمانی
بر حجاب کی همان فاله تحیف
خار غم جلا ایتدی کرمانی
سکا اولون قورق اولوب بر غم
اذا دانت الی غمدت الی غمدت
کلنکله اولون بر سر دانه
شکن بصله عشقه عشقه عشقه
نه ده ادرکه اولوب یا حال
کنت صحرای ابد نیکو بخون
خلوص بر غم بر غم
قوکوئی عشقه عشقه عشقه
- حالتی سوزا ایتدی اوی ایت
دینکم ای خسته دل و حبیب
غم عشقه عشقه و ابر و ابر
حال ایت عشقه عشقه عشقه
فنا ملکی ایتدی کندی غم
بودر نیای بر بوله غم
غناطاند چکان فاشد غم
اغمدن عرشه عشقه عشقه
در غم ای ایلدی ایت عشقه
شخصه عشقه عشقه عشقه
بر لا یقیدر که ای غم عالم
شربت و صله عشقه ایلد برمان
نوله و صله عشقه عشقه عشقه
ای بر دم عشقه عشقه عشقه
معرفت فی هذا اهل کمال
حکمه مدد که عشقه ایلد او
د امانت غم بار خا جفا د
یا عیان ایت ای عشقه عشقه

- 882
885
888
891
- کلنکله بلبل کی ایتدی ایت
بر متا کلن کلن عشقه عشقه
بر سوز لر ایتدی عشقه عشقه
دوی قنی اول غم اوان
اکا و صلی ایلیم رایگان
جنت و صلم ایتدی اکا اوان
صله عشقه عشقه عشقه
کونی ایتدی بر سوز لر بر واند
کورد کی طلیح ایتدی صحرای
یاندر ایتدی بوغی استماع
بر دوشبر کلدی حالت وین
دوی حمد و ثنا ای بار خدا
لسان خالید تکلم ایتدی
- دینه مال
دینه مال
- 1
2
3
4
- منت خدایه و صله عشقه
عشق ایتدی ایتدی ایتدی
چون دماند بر جفانه شاکر ایلیم
بری و صله عشقه عشقه عشقه
- قلب و برن یکی قیام اولدم
قورقون اول بلادن ایلد
عشق پیشه شاده ایلد
جانشین و برن و برن و برن
- اول

29	محمد بن محمد که کرم او را بر باد که هر بنی غنچه چون بکلمه او بین نمود بر سر میانه انداخته او را نمود بر سر میانه انداخته او را
394	فی شکرستان ابدی بر باد بگویند نفل از نخل حیدر و علف حاشا که اولی یارند و صوفی همچو جگر می آید از نخل حیدر و علف
897	و بگویند بگویند و صوفی جان و بدن المله محمد و شوق و رقص و شادی و شادی هر چه آید بر تو خوار و عطا شود
900	در دره گلستان و سمنان میر و خندان افندی سبیل ای که در عهد غلامی محمد چو جگر می آید از نخل حیدر و علف
903	خانی که از افندی در دره گلستان بر فلک کلام او نور او را داد
306	محمد بن محمد که کرم او را بر باد که هر بنی غنچه چون بکلمه او بین نمود بر سر میانه انداخته او را نمود بر سر میانه انداخته او را

<p> 908 شده و وصله جانی ایدم نثر دویم ای عاشق شکرده باله عشق کله جانانک اولده یاق صانع بر قدر سکا شفقتم سستنی اصلا بر خطله داحتم شوق کله محبت عشقم سکا بر خطله کورم سستی انارم پر و نیک کله بر دشتلی عجب سستی فالدر خراکار کون دیم سوزور او کله هوی نار و جلانه یا تو قلب سلیم انور اولورده و دیر حاضر </p>	<p> 909 خرد و دمن ایدم فراموش باد هوا و لعل منافع و صلا سستی عجز آنکه انور فرلاق جانانرا بر قدر سکا شفقتم سوز افی اولور و غی بولور جان باشم سنی بولور قد در عشق کله مدم کبی یارم هان شوق قدر ایلدغ محبتی اول مجتهد سستی اولور سستی جانی آنور اولور یا بید جانی جانانک ایلدغ سستی انا لله وانا الیه راجعون </p>
<p> 910 ولا کور اصف شمع سوزانه کندر یاندن یا قمر بر تانه هر قشقلک منور فرنی و نور نور و نور ایلدغ صفا و نور صاحب فرنی و نور ایلدغ صفا و نور و نبات ایلدغ کدر کفیل ایلدغ بیان کدر کفیل </p>	<p> 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 XXXI </p>

30 خورق کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 922 که این عارفه خاکیم یکسایه
 هر کس در دین ابدیت حیات
 925 جلال ملک منزلین ابدیت بر
 یا اگر بپوشد کلاه عبادت
 عاقبت کرم چهره منور چار و بار
 928 بخوابد بر شست با آب و روغن
 شاد خلق فرزند و حجاب
 فدا کند در دین و عبادت
 931 فخر و اهل ملک عبادت
 حق درین شکست ابدیت
 فخر و اهل ملک عبادت
 934 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 937 عاقبت او در این نایب
 عین و کلاه و کلاه و کلاه
 بر فدا در این عزم نیت

939 اگر چه کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 942 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 945 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 948 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 951 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 954 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه
 کلاه و کلاه و کلاه و کلاه

31	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
958	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
961	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
964	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
967	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
970	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم

971	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
974	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
976	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
977	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
980	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
983	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم
987	کتاب عالمی الیوم	کتاب عالمی الیوم

نیم کتاب بقونه

نیم

SOURCES OF ORIENTAL LANGUAGES & LITERATURES

Edited by Şinasi Tekin & Gönül A. Tekin

Published at NELC
Harvard University

The basic goal of this Series is to reproduce old MSS. in Facsimile with Translations and/or Transliterations along with philological and historical Commentaries & Indices. The Series deals with three areas of scholarship: I. **Turkish Sources** (Islamic & Pre-Islamic texts). II. **Islamic Sources** (Arabic & Persian texts). III. **Central Asian Sources** (Mongolian, Iranian etc.).

Several volumes have been already published:

1. THE UIGHUR TRANSLATION of Sthiramati's Commentary... (231 pages, 1970) by Ş. Tekin.
2. MANĀHİCÜ'İ-İNŞĀ, The Earliest Ottoman Chancery Manual... (158 pages, 1971) by Ş. Tekin.
3. AĦMED-i DĀ'Ī and his Çengnâme... (58 pages, 1973) by Gönül Alpay.
4. ŞALTUK-NĀME. The Legend of Şarı Şaltuk; Facsimile with critical Analysis and Index by F. İz & Gönül Alpay Tekin (7 Parts, 1287 pages, 1973-1984).
5. HEŞT BİHİŞT, The Tezkire by Sehi Beg... by Günay Kut (423 pages, 1978).
6. THE BOOK OF ADVICE... The earliest Old Ottoman Turkish Version of KĀBŪSNĀME; text in facsimile from the unique 14th C. Ms. by Eleazar Birnbaum (264 pages, 1981).
7. MAĦMŪD el-KĀŞĠARĪ, Compendium of the Turkic Dialects (Dīvānū Lügāt-it-Türk). Edited & translated with Introduction and Indices by Robert Dankoff in coll. with James Kelly (Part I, xxii + 416 pages, 1982; Part II, iv + 381 pages, 1984; Part III, 337 pages, 1985).
8. ŞAIKH JAMĀLĪ DIHLAVĪ, Maşnawī Mir'ātul Ma'ānī (Persian text)... by Hameed-ud Din (Edition has been prepared by Gönül A. Tekin, 30 + LXXIX pages, 1984).
9. KANŪN-NĀME-i SULTĀNĪ li 'AZĪZ EFENDİ... by Rhoads Murphey (x + 82 pages, 1985).
10. 'ALĀ'UDDAWLA SIMNĀNĪ, Opera Minora (Persian & Arabic texts) W. M. Thackston, Jr. (XXXi + 263 pages, 1988).
11. THE SEYAHATNAME of EVLİYA ÇELEBİ, Facsimile of TS Bağdat 304: Part 1 [1^a-106^a] by Fahir İZ (14 + 216 pages, 1989).
12. THE SEYAHATNAME of EVLİYA ÇELEBİ, Index [Part 1]... by Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin (241 pages, 1989).
13. MUNYATU'L-GHUZĀT, A 14th C. Mamluk-Kiptchak Military Treatise... by Kurtuluş Öztopçu (iv + 223 pages, 1989).
14. AN EVLİYA ÇELEBİ GLOSSARY... by Robert Dankoff (1991).

Some of the forthcoming volumes are:

KEFE DEFTERİ... by H. İncelik; ÇENGİNĀME, AĦmed-i Dā'ī... by Gönül A. Tekin; BĀBUR-NĀME (Persian, Chaghatay and English)... by W.M. Thackston, Jr. and VĀHİDĪ's ĤVĀCE-i CEĦĀN... by A. Karamustafa.

•••

Individual volumes of the Series and the **Journal of Turkish Studies**
may be ordered thru
The Journal of Turkish Studies
at

The Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University
6 Divinity Ave. Cambridge, MA. 02138/USA.

